

У. О. ЄЛОВСЬКИХ

**КОНСТИТУЦІЙНЕ
ПРАВО УКРАЇНИ**

**Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Державний заклад
«Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»**

У. О. Єловських

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

*Навчально-методичний посібник для студентів
усіх спеціальностей університету денної форм навчання*

**Луганськ
ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка»
2013**

УДК 342 (076)
ББК 67.4005р3
Є53

Рецензенти :

- Атоян О. М.** – доктор юридичних наук, професор кафедри конституційного, адміністративного і міжнародного права Маріупольського державного університету.
- Матвеев С. В.** – кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави та права Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка.
- Форостюк О. Д.** – кандидат юридичних наук, доцент кафедри політології та правознавства Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Єловських У. О.

Є53 Конституційне право України : навч.-метод. посіб. для студ. ден. форми навч. усіх спец. ун-ту / У. О. Єловських ; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – 183 с.

Навчально-методичний посібник охоплює змістовні модулі, передбачені навчальною програмою. Містить стислий конспект лекцій, плани практичних занять, теми для самостійного опрацювання студентами, питання, правові задачі та тести для підготовки до модульних робіт, список літератури, рекомендованої для роботи.

Посібник буде корисним для студентів, викладачів, слухачів курсів та усіх осіб, які цікавляться проблемами державного будівництва в Україні.

УДК 342(076)
ББК 67.400р3

*Рекомендовано до друку Вченою радою Державного закладу
«Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
(протокол № 5 від 21 грудня 2012 року)*

© Єловських У. О., 2013
© ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Орієнтовна структура дисципліни.....	5
Конспект лекцій.....	7
Модуль А.....	7
<i>Лекція 1. Конституційне право як галузь права України.....</i>	<i>7</i>
<i>Лекція 2. Теорія конституції. Конституція – основний Закон України.....</i>	<i>18</i>
<i>Лекція 3. Конституційні засади державного ладу України. Основи конституційного статусу особи.....</i>	<i>26</i>
<i>Лекція 4. Основи конституційного статусу особи.....</i>	<i>32</i>
<i>Лекція 5. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина.....</i>	<i>41</i>
<i>Лекція 6. Конституційно-правовий статус іноземних громадян, осіб без громадянства та біженців.....</i>	<i>49</i>
<i>Лекція 7. Конституційно-правовий статус політичних партій та громадських об'єднань в Україні.....</i>	<i>58</i>
Модуль Б.....	68
<i>Лекція 8. Конституційні форми народовладдя. Представницька і безпосередня демократія в Україні.....</i>	<i>68</i>
<i>Лекція 9. Конституційно-правові засади організації та діяльності законодавчої влади в Україні.....</i>	<i>74</i>
<i>Лекція 10. Правовий статус депутатів.....</i>	<i>80</i>
<i>Лекція 11. Президент України.....</i>	<i>89</i>
<i>Лекція 12. Конституційно-правові основи організації та діяльності системи органів виконавчої влади в Україні.....</i>	<i>98</i>
<i>Лекція 13. Конституційно-правові засади здійснення правосуддя в Україні. Прокуратура в Україні.....</i>	<i>105</i>
Теми для самостійного опрацювання.....	118
Плани практичних занять.....	122
Питання до модулів.....	127
Задачі з конституційного права України.....	130
Тестові завдання.....	136
Література.....	169

ВСТУП

Курс «Конституційне право України» відноситься до дисциплін за вибором для студентів усіх спеціальностей університету і є важливою складовою частиною громадянської освіти, оскільки розбудова соціальної, правової, демократичної держави в Україні неможлива без розуміння громадянами головних засад та принципів конституційного ладу, механізму функціонування органів державної влади та їх взаємовідносин з окремою людиною й інститутами громадянського суспільства.

Конституційне право України є провідною галуззю національного права, фундаментом для інших галузей права в Україні.

Метою курсу «Конституційне право України» є ознайомлення студентів із засадами національно-державного устрою України, особливостями механізму здійснення державної влади, основами правового статусу людини і громадянина; виховання поваги до Конституції та законів України; формування вміння й навичок використання норм Конституції України та інших законодавчих актів у повсякденному житті.

У навчально-методичному посібнику розкрито структуру дисципліни, наведено стислий конспект лекцій та плани практичних занять, питання, тести і правові задачі для підготовки до модульного контролю та заліку, теми для самостійного опрацювання, перелік літератури.

Використання навчально-методичного посібника допоможе студентам оволодіти необхідними знаннями з конституційного права України, самостійно підготуватися до практичних занять та модульних контрольних робіт, отримати навички розв'язання правових задач.

ОРИЄНТОВНА СТРУКТУРА ДИСЦИПЛІНИ

№	Змістові модулі та їх структура	Кількість годин			
		Заг.	Лек.	Пр.	Сам.
Модуль А. Конституційне право як провідна галузь національного права України					
	Теми лекцій та семінарських занять				
1.	Конституційне право як галузь права України.	6	4		2
2.	Теорія конституції. Конституція – Основний Закон України.	6	2	2	2
3.	Конституційні засади державного ладу України.	4	2		2
4.	Основи конституційного статусу особи.	4	2		2
5.	Конституційні права і свободи людини та громадянина.	4	2		2
6.	Громадянство України	4		2	2
7.	Конституційно-правовий статус іноземних громадян, осіб без громадянства та біженців.	6	2		4
8.	Конституційно-правовий статус політичних партій та громадських об'єднань в Україні	6	2	2	2
	Самостійна робота студентів				
9.	Конституційно-правовий статус засобів масової інформації	10			10
Модуль Б. Механізм здійснення державної влади в Україні. Територіальний устрій та місцеве самоврядування в Україні.					

10.	Конституційні форми народовладдя	6	2		4
11.	Виборча система в Україні.	6		2	4
12.	Конституційно-правові засади організації та діяльності законодавчої влади в Україні.	6	2		4
13.	Правовий статус народних депутатів України.	6	2		4
14.	Президент України.	6	2		4
15.	Конституційно-правові засади організації та діяльності системи органів виконавчої влади в Україні.	4	2		2
16.	Конституційно-правові засади здійснення правосуддя в Україні. Прокуратура в Україні.	4	2		2
	Самостійна робота студентів				
17.	Територіальний устрій України. Конституційний статус Автономної Республіки Крим..	10			10
18.	Міське самоврядування в Україні.	10			10
	Усього	108	14	8	72

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

Модуль А

Лекція № 1. Конституційне право як галузь права України (2 год.)

1. Поняття конституційного права як галузі права.

Конституційне право України є провідною галуззю національного права, норми якої регулюють політичні та інші, тісно пов'язані з ними найважливіші суспільні відносини.

У науковій літературі існують різні погляди на те, як називати цю сферу права – **конституційним чи державним правом**. Ця дискусія виникла на початку XVIII ст. між захисниками **державного права** як вираження необмеженої, монархічної влади держави і прибічниками **конституційного права** як демократичного обмеження державного свавілля за допомогою конституції. На сьогодні у багатьох країнах вживають термін «державне право», проте перевага для назви цієї провідної галузі віддається термін «конституційне право». На вибір терміна значною мірою впливають традиції слововживання. Так, англосаксонська правова система традиційно використовувала термін «конституційне право», тоді як для германської характерним є термін «державне право».

В умовах, коли Україна йде від моделі державності, яка визнає пріоритет держави над особистістю, до демократичної, правової, соціальної держави, до конституційного правління, більш прийнятним є **термін «конституційне право»**, який базується на тому, що всі суб'єкти державно-правових відносин діють у межах конституції, а держава не належне панувати над людиною.

Поряд із загальними ознаками конституційному праву України властиві й **спеціальні ознаки**, які характеризують особливості та специфіку цієї галузі права:

1. Конституційне право України відноситься до галузей **публічного права**, оскільки предмет правового регулювання цієї галузі права пов'язаний з публічним здійсненням влади народу, держави та територіальної громади.

2. Конституційне право України має **предметом правового регулювання** найбільш важливі суспільні відносини у політичній та інших сферах суспільного і державного ладу. Ці відносини пов'язані з основами суспільного і державного ладу; правовим статусом людини; формами безпосередньої демократії: організацією і діяльністю органів державної влади; основами місцевого самоврядування; правовою охороною Конституції України; національною безпекою та обороною України тощо.

3. Конституційне право України має свій **метод правового регулювання**, тобто сукупність прийомів і способів юридичного впливу на суспільні відносини, які є предметом цієї галузі права. Сучасному конституційному праву України властиві як імперативні, так і диспозитивні методи правового впливу на найважливіші політичні, економічні, соціальні та культурні (духовні) суспільні відносини. Хоча імперативно-владний метод залишається домінуючим у конституційному праві, але в останній час зростає й роль диспозитивних методів.

4. Конституційне право України має досить **розгалужену систему**. Ця система представлена такими елементами, як природне і позитивне право; матеріальне і процесуальне право; загальна й особлива частина тощо. Але традиційними елементами системи конституційного права залишаються інститути і норми конституційного права. При цьому окремі основні інститути конституційного права на сьогодні набули властивостей підгалузей права – гуманітарне право, виборче право, парламентське право, конституційне процесуальне право тощо.

5. Для конституційного права України характерна **особлива система галузевих джерел права**. Основне джерело конституційного права України - Конституція України 1996 р. – є одночасно головним джерелом всієї системи національного права і виступає пріоритетною цінністю правової системи України загалом.

6. **Функції** конституційного права України, тобто основні напрямки і види його впливу на суспільні відносини поширюються на всі або більшість сфер суспільного та державного життя України – політичну, економічну, соціальну,

культурну (духовну, ідеологічну), зовнішньополітичну та інші тісно пов'язані з ними сфери.

7. Для конституційного права України характерне **широке коло суб'єктів відповідних галузевих правовідносин**. Фактично учасниками конституційно-правових відносин є майже всі суб'єкти національного права. Але найголовнішим, пріоритетним суб'єктом конституційного права є народ України, що врешті й визначає сутність цієї галузі права: конституційне право України – це, передусім, право Українського народу.

8. Конституційне право України передбачає особливий **вид суспільних відносин**, пов'язаних із юридичною відповідальністю **за порушення конституційно-правових норм**. Окрім галузевої конституційно-правової відповідальності, порушення норм конституційного права України має наслідком настання інших видів публічно-правової відповідальності – кримінальної, адміністративної та дисциплінарної.

9. Конституційне право України має **винятково важливе значення для національної системи права** і правової системи України загалом. Ця галузь права виступає стрижнем національної системи права, а оскільки система права є головним елементом правової системи, то можна стверджувати, що конституційне право одночасно є й найважливішою складовою правової системи України.

10. Конституційне право України відіграє дуже важливу роль у суспільстві та державі, виступаючи одночасно як загальноновизнана соціальною цінністю (благом), так і засобом пізнання дійсності.

На відміну від інших галузей права, положення норм цієї галузі права, конституційно-правові дослідження та конституційна освіта є важливими для кожної людини, незалежно від її політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання та інших ознак. До того ж на сьогодні конституційне право України виступає одним із основних чинників консолідації громадянського суспільства й розбудови демократичної, соціальної, правової держави.

2. Система конституційного права України.

Конституційне право України – елемент системи права держави. У свою чергу, воно є складною системою, яка формується з багатьох частин і елементів, які взаємодіють характеризують внутрішню структуру конституційного права і вирізняють його серед інших галузей права.

Система конституційного права – це таке розміщення норм конституційного права по інститутах, яке дозволяє функціонувати їм як єдиному цілісному утворенню. Конституційне право складається з різних структурних підрозділів, підсистем і елементів.

До основних елементів належать такі поняття як **принципи** конституційного права, конституційно-правові **інститути і норми** конституційного права.

Принципи конституційного права – керівні ідеї, які визначають головну сутність і характеристику даної галузі права. Іноді вони є загальнолюдськими цінностями. У державі як правило визначено перелік принципів, які складають основу системи конституційного права. Найбільш загальні принципи закріплені в конституціях (напр. принцип народного суверенітету, народного представництва, поділу влади, свободи особистості, захисту прав і свобод, рівноправності громадян тощо).

3. Конституційно-правові норми: загальна характеристика.

Конституційно-правова норма – це встановлене або санкціоноване державою загальнообов'язкове правило поведінки, що регулює суспільні відносини, які складають предмет конституційного права.

Від норм інших сфер права конституційно-правові норми **відрізняються**:

а) своїм змістом, сферою суспільних відносин, на регулювання яких спрямовані (включають значно більше норм загально регулюючого характеру);

б) джерелами, в яких вони містяться, оскільки найважливіші норми закріплені в Конституції України і мають найвищу юридичну силу;

в) установчим характером своїх приписів, оскільки конституційно-правові норми визначають форми правових

актів, порядок їх прийняття і опублікування, компетенцію державних органів;

г) особливостями внутрішньої структури (не є класичними, тобто вони не завжди містять у своєму складі всі три елементи: гіпотезу, диспозицію і санкцію).

Конституційно-правові норми досить різноманітні і мають свої специфічні риси. Їх можна класифікувати за такими ознаками (критеріями):

1. **За змістом**, тобто за колом суспільних відносин, які вони регулюють;

2. **За юридичною силою**. Це залежить від того, в якому нормативному акті міститься норма і яке місце займає акт у правовій системі України;

3. **За призначенням у механізмі правового регулювання** норми конституційного права поділяються на **матеріальні і процесуальні**. Матеріальні конституційно-правові норми містять приписи щодо правового регулювання суспільних відносин, а процедурні норми визначають процедури, в межах яких вона повинна бути здійснена.

4. **За терміном дії** конституційно-правові норми поділяються на постійні та тимчасові. Більшість норм конституційного права України є постійними. Термін їх дії невизначене. Тимчасові норми, наприклад, містяться в пунктах 2 – 10 і 12 – 14 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України.

5. **За територією дії** розрізняють конституційно-правові норми, які діють на території: всієї України; Автономної Республіки Крим; окремих адміністративно-територіальних одиниць.

6. **За характером приписів**, що містяться в конституційно-правових нормах, норми діляться на уповноважуючі, зобов'язуючі і забороняючі. **Уповноважуючі** норми закріплюють право суб'єктів державно-правових відносин виконувати певні дії, визначають межі їх повноважень. **Зобов'язуючі** норми закріплюють обов'язки відповідних суб'єктів діяти певним чином. **Забороняючі** норми встановлюють неприпустимість відповідних суб'єктів порушувати правові приписи. Наприклад: «Суддя не може бути

без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення обвинувального вироку судом» (ч. 3 ст. 126 Конституції України).

7. **За характером втілених приписів** норми конституційного права поділяються на імперативні і диспозитивні. До **імперативних** належать норми, які не надають суб'єктам державно-правових відносин свободи вибору своєї поведінки. У них однозначно вказуються варіант поведінки, дії суб'єкта у відповідних обставинах. **Диспозитивні** норми дають можливість суб'єктам державно-правових відносин обирати варіант поведінки з урахуванням вказаних у нормі умов і обставин.

8. **За функціональною спрямованістю** норми конституційного права України поділяють на регулятивні та охоронні. Більшість з них є регулятивними. Охоронні конституційно-правові норми являють собою заборону. Так, наприклад, згідно з ч. 6 ст. 17 Конституції України, «на території України забороняється створення і функціонування будь-яких збройних формувань, не передбачених законом».

Декларативні норми визначають завдання правової регламентації окремих видів суспільних відносин.

Дефінітивні норми – це визначення конституційно-правових явищ і категорій.

Колізійні норми – це норми, які призначені для усунення розбіжностей між конституційно-правовими приписами.

Оперативні норми визначають дату вступу в дію нормативно-правового акта, припинення його дії.

Важливою ознакою, притаманним виключно конституційним нормам, є їх **найвища юридична сила**. Вони також, як правило, є досить стабільними, і це має істотне значення для стабільності конституційного ладу, забезпечення законності і правопорядку, стабільності правової системи України.

Істотне значення для характеристики конституційних норм має положення про те, що норми Конституції України є нормами **прямої дії**, яка гарантує можливість звернення до суду для захисту прав і свобод людини і громадянина на основі норм Конституції України.

Таким чином, конституційні норми мають свою специфіку, яка впливає з особливостей суспільних відносин, які вони регулюють.

4. Конституційно-правові інститути.

Для досягнення правового результату недостатньо наявності однієї правової норми, для регулювання відповідної сфери суспільних відносин необхідна їх сукупність. Тому норми будь-якої галузі права поділяються на правові інститути.

Конституційно-правовий інститут – це відповідна система норм конституційного права, яка регулює однорідні і взаємопов'язані суспільні відносини, які складають відносно самостійну групу.

Конституційно-правові інститути суттєво відрізняються один від одного за кількістю правових норм, які в них містяться, специфікою регульованих відносин. Виходячи з цього, інститути можуть бути розподілені на **генеральні, основні та субінститути**.

До **генеральних інститутів** відносяться: *основи конституційного ладу; основи правового статусу особи; основи організації і функціонування органів державної влади, основи організації та діяльності органів місцевого самоврядування*. Ці інститути формуються в зв'язку зі специфікою окремих, найбільш широких різновидів суспільних відносин конституційного регулювання. Ці інститути адекватно відображають загальносистемні зв'язку. У них представлені всі види конституційних норм.

Основні інститути відрізняються: а) більш вузькою предметною і функціональною спеціалізацією; б) деякі з них не включають всіх видів конституційних норм, не використовують усього розмаїття засобів і способів впливу на суспільні відносини; в) разом з тим вони забезпечують досить детальний і цілеспрямоване регулюючий вплив. *Так, в межах генерального конституційного інституту основ організації і функціонування органів державної влади можна виділити такі основні інститути, як інститути парламентаризму, президента, конституційної юстиції, виконавчої влади і т.п.*

Серед конституційних інститутів (генеральних і основних) відрізняють відносно самостійні, спеціалізовані утворення –

субінститути, які являють собою досить компактні групи конституційних норм. До них належать такі субінститути: *основні соціально-економічні права; основні політичні права і свободи; гарантії основних прав і свобод; основні обов'язки громадян.*

Є трохи спрощений варіант поділу конституційно-правових інститутів **на прості і складні**. Наприклад, *інститут основ правового статусу людини і громадянина як складний інститут включає: інститут громадянства; інститут гарантування прав і свобод людини і громадянина тощо* До простих інститутів можна віднести *інститут депутатського запиту, інститут дострокового припинення повноважень депутата. Вони належать до більш складного інституту - інституту парламентаризму.*

Отже, допустимі обидві класифікації конституційно-правових інститутів в залежності від критерію, різної кількості норм, які входять в інститут, обсягу суспільних відносин, які регулюються цими нормами.

5. Конституційно-правові відносини та їх загальна характеристика.

Правовідносини є головним засобом, за допомогою якого вимоги юридичних норм втілюються в поведінці людей. Юридичні норми реально виявляють свої регулятивні властивості тільки тоді, коли вони починають функціонувати у правовідносинах. Конституційно-правові відносини забезпечують зв'язок Основного Закону з найважливішими соціальними процесами і є результатом дії норм конституційного права. Вони виникають із практичної діяльності суб'єктів державно-правових зв'язків.

Конституційно-правові відносини – це суспільні відносини, врегульовані нормами конституційного права України, змістом яких є юридичні зв'язки між його суб'єктами у формі взаємних прав і обов'язків, передбачених відповідною нормою конституційного права.

Змістом конституційно-правових відносин є юридичний зв'язок між суб'єктами у формі прав і обов'язків, передбачених відповідною правовою нормою конституційного права, тобто соціальна поведінка учасників цих відносин. Останнім

притаманні загальні риси, характерні для всіх правовідносин, адже будь-які з них є результатом впливу правової норми на відносини в суспільстві.

Конституційно-правові відносини є основою правового регулювання у сфері політико-державного управління, і це визначає їх головну роль у регулюванні суспільних зв'язків. Цим відносинам притаманний здебільшого **імперативний характер**, оскільки вони значною мірою пов'язані з реалізацією владними інституціями своїх повноважень, взаємодією різних органів державного механізму.

Одночасно конституційне право України регулюють значне коло відносин, в яких зв'язки між їх суб'єктами ґрунтуються **на рівності сторін**, тобто застосовується диспозитивний метод регулювання взаємодії суб'єктів.

У системі правовідносин конституційно-правовим відносинам належить провідна роль, оскільки вони визначають зміст багатьох правовідносин, що регламентуються іншими сферами права.

Конституційно-правовим відносинам властивий особливий **суб'єктний склад**, їх учасниками є і суб'єкти, які не можуть бути учасниками інших видів правовідносин, наприклад, народ України, населення Автономної Республіки Крим, адміністративно-територіальні одиниці у зв'язку з проведенням референдумів та ін

Суб'єктами конституційно-правових відносин є їх учасники, які мають суб'єктивні права і юридичні обов'язки. Суб'єктами конституційно-правових відносин є: *народ України, населення відповідної адміністративно-територіальної одиниці; Верховна Рада України; Верховна Рада Автономної Республіки Крим; Президент України; парламентські комітети; постійні комісії Верховної Ради Автономної Республіки Крим; народні депутати України, депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутати місцевих рад; Кабінет Міністрів України; Рада міністрів Автономної Республіки Крим; органи місцевого самоврядування; політичні партії та їх виборчі блоки; громадяни України; суди; прокуратура; Конституційний Суд*

України; Уповноважений Верховної Ради України з прав людини; Центральна виборча комісія та ін.

Об'єктами конституційно-правових відносин є: *суверенітет народу; державний і національний суверенітет; територія; конституційний порядок і його захист; людина, її права, свободи і обов'язки; влада; волевиявлення народу, волевиявлення населення відповідної адміністративно-територіальної одиниці; дії державних органів та органів місцевого самоврядування; розподіл компетенції між владними установами, між центром і регіонами; власність; громадянство; формування і діяльність політичних партій, громадських об'єднань, масових політичних рухів, інших суб'єктів політичного процесу і т.п.*

Виникненню конкретних конституційно-правових відносин передують юридичний факт. З нього починається реалізація конституційно-правових норм, і завдяки юридичній фактом конкретний суб'єкт стає учасником цих правовідносин, має відповідні права та обов'язки.

6. Джерела конституційного права України.

Система правових актів, які представляють джерела конституційного права України, є досить широка. Це Конституція України, Конституція Автономної Республіки Крим, закони, постанови Верховної Ради України, акти Верховної Ради Автономної Республіки Крим, декларації (насамперед Декларація про державний суверенітет України), Акт проголошення незалежності України, постанови Кабінету Міністрів України, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, акти місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, регламенти і т.п. Правові акти конституційного характеру має право приймати Центральна виборча комісія як орган державної влади.

Особливе місце серед джерел конституційного права України належить Конституції України, в якій закріплюються принципи державно-правових норм загального характеру. Вони мають найвищу юридичну силу, стосуються всіх сфер життя суспільства: політичної, економічної, соціальної, духовної. Таким діапазоном зміст норм Конституції України суттєво відрізняється від інших джерел конституційного права. Важливо

і те, що в ній визначається багато інших джерел цієї галузі національно-правової системи. Норми Конституції України стосуються кожного громадянина, всіх суб'єктів суспільних відносин. Значна кількість конституційних норм мають установчий характер.

Запитання для самоконтролю

1. *Чим конституційне право відрізняється від інших галузей права України?*
2. *Чому конституційне право є провідною галуззю національного права?*
3. *З яких елементів складається система конституційного права України?*
4. *Які джерела конституційного права ви можете назвати?*

Лекція № 2. Теорія конституції. Конституція – основний Закон України (4 год.)

1. *Поняття та види Конституцій. Конституція України.*

У перекладі з англійської мови слово «конституція» означає «устрій», з латинської - «затверджую, встановлюю». Цей термін відомий ще з часів Римської імперії і періоду феодалізму. Однак у сучасному розумінні цього слова, термін Конституція починає вживатися лише у зв'язку з приходом до влади буржуазії.

У вітчизняному правознавстві під **Конституцією** розуміють основний закон держави, що відображає волю народу, і в його інтересах закріплює найбільш Поява конституцій – це результат тривалої боротьби між прихильниками феодалізму і буржуазією. Прийняття конституцій означало створення такого механізму державної влади, який дозволяв управляти суспільними відносинами від імені народу. Разом з тим в перших конституціях були закріплені права і свободи громадян, які ще й досі є досить демократичними. *Першою Конституцією в світі стала Конституція США 1787 року, а на європейському континенті -*

конституції Франції та Польщі, які були прийняті їх парламентами у 1791 році.

Необхідність прийняття конституцій була зумовлена:

1. Потребою доведення до широких мас населення основних правил і принципів суспільного життя у зв'язку з розширенням комплексу суспільних відносин, які підлягали правовому регулюванню;

2. Бажанням держав продемонструвати перед потенційними союзниками найвигідніші сторони своєї внутрішньої і зовнішньої політики (конституції виступали своєрідною «візитною карткою» держави, її «паспортом»).

Таким чином, конституції з'явилися в державах буржуазного типу під зв'язку з необхідністю проголошення і гарантування прав і свобод особистості, для забезпечення правових основ буржуазного правопорядку, закріплення позицій держав у міжнародних відносинах.

Термін «конституція» має матеріальне і формальне значення. У матеріальному сенсі конституція являє собою писаний акт, який встановлює основи суспільного ладу, форму правління і територіального устрою, основи організації центральних і місцевих органів влади, їх компетенцію та взаємовідносини, державну символіку, столицю, основні права і свободи людини і громадянина і т.д .

У **формальному** сенсі конституція - це закон, який має вищу юридичну силу порівняно з іншими законами.

Конституції можна **класифікувати** за різними ознаками:

1. **За часом дії** Конституції поділяються на постійні і тимчасові. Тимчасові зазвичай приймаються на певний термін або до настання якогось певного події. Постійні характеризуються встановленням необмеженого терміну їх дії, що, однак, не гарантує їх вічності, а лише вказує на цілі законодавця на момент їх прийняття;

2. **За політичним режимом** – на демократичні та недемократичні. Перші гарантують здійснення основних прав і свобод, періодичність виборів органів влади, вільне створення і діяльність політичних партій та ін. Останні забороняють діяльність політичних партій, закріплюють монопольну ідеологію та ін.

3. **За формою правління** – на монархічні та республіканські;

4. **За формою політико-територіального устрою** – на унітарні та федеративні;

5. **За способом прийняття** – на народні і даровані. Народними вважають конституції, які приймаються парламентами або установчими зборами або виборцями шляхом голосування на всенародному референдумі. Подаровані (октройовані) конституції вводилися одностороннім актом голови держави (монархом), який дарував конституцію, як правило, не з доброї волі, а тому, що боявся втратити трон в результаті народних виступів. Прикладом є Конституція Японії 1889 р.;

6. **За порядком внесення змін** – на жорсткі, гнучкі, змішані. Жорсткі конституції мають на меті забезпечення стабільності державного ладу. Є різні способи забезпечення жорсткості конституцій (прийняття кваліфікованою більшістю, затвердження референдумом тощо). Для гнучких конституцій характерно їх зміна в тому ж порядку, що і звичайні закони. Змішаних конституцій у світі дуже мало (наприклад, Конституція Республіки Мальта). Одна частина конституційних норм таких конституцій може бути змінена кваліфікованою більшістю, а інша – простою більшістю;

7. **За зовнішньою формою** – на писані і неписані. Писані конституції являють собою кодифіковані акти, в яких всі питання конституційного характеру врегульовані в єдиному документі. Неписані конституції характеризуються тим, що питання конституційного характеру знаходять своє закріплення не в одному, а в декількох нормативних актах. До неписаної конституції іноді відносять окремі парламентські закони, судові прецеденти, звичаї, доктринальні тлумачення;

8. **За відповідністю реальним відносинам у суспільстві** – на реальні та фіктивні (формальні). Реальною визнається конституція, яка відповідає реальним відносинам у суспільстві і регулює їх своїми нормами. Фіктивними, або формальними, вважаються конституції, які містять такі конституційні положення, які не отримують реалізації на практиці.

Конституція України – це єдиний нормативно-правовий акт, який має особливий характер і за допомогою якого український народ виражає свою суверенну волю, затверджує основні принципи устрою суспільства і держави, визначає систему і структуру державної влади і місцевого самоврядування, засади правового статусу особи, територіального устрою держави.

Конституція України була прийнята 28 червня 1996 року. Вона має преамбулу, 15 розділів, 161 статтю.

Преамбула - вступна частина Конституції. Вона містить найбільш принципові положення, ідейні мотиви, в яких вказана головна мета прийняття Конституції.

У зв'язку з важливим значенням вирішення принципових питань функціонування держави та суспільства першим в Конституції йде розділ *«Загальні положення»*, який закріплює основи конституційного ладу. Далі розміщені такі розділи: *«Права, свободи та обов'язки людини і громадянина»*, *«Вибори, референдум»*, *«Верховна Рада України»*, *«Президент України»*, *«Кабінет Міністрів України»*, *«Органи виконавчої влади»*, *«Прокуратура»*, *«Правосуддя»*, *«Територіальний устрій України»*, *«Автономна республіка Крим»*, *«Місьцеве самоврядування»*, *«Конституційний Суд України»*, *«Внесення змін до Конституції України»*, *«Прикінцеві положення»*, *«Перехідні положення»*.

Конституція України, яка набрала чинності в день її прийняття, є реальною, демократичною, унітарною, народною, жорсткою, писаною.

2. Функції, принципи і особливості Конституції.

Роль конституції в суспільстві проявляється в її функціях, під якими слід розуміти суспільне призначення Конституції і способи реалізації її конституційних норм. Питання про функції Конституції є спірними. Різні вчені виділяють різну їх кількість.

Для конституції характерні **наступні основні функції**:

1. **Політична** – означає, що Конституція закріплює основи конституційного ладу, політичного режиму, проголошує народовладдя, визначає напрями розвитку суспільства;

2. **Юридична** – пов'язана з тим, що Конституція є Основним Законом держави, основою системи національного права;

3. **Установча** – полягає в тому, що Конституція встановлює основні політико-правові інститути держави і суспільства, визначає основи правового статусу громадян, систему органів державної влади, органів місцевого самоврядування тощо;

4. **Ідеологічна** – проявляється в тому, що Конституція закріплює основоположні цінності (*демократія, суверенітет народу, права людини і громадянина тощо*), орієнтує суб'єктів правовідносин на виконання закону, шанування закріплених в ньому цінностей;

5. **Обмежувальна** – полягає в тому, що конституційні норми створюють основу і визначають межі діяльності державних органів, стримують узурпацію та монополізацію влади певними владними структурами державної влади;

6. **Зовнішньополітична** – знаходить свій вияв у тому, що інші держави і народи за змістом Конституції можуть судити про рівень демократизму держави. Конституція - це своєрідний «паспорт» держави, її конституційного ладу.

Принципи Конституції – це головні ідеї, що закріплюють закономірності розвитку економічної, політичної і соціальної систем суспільства, правовий статус людини і громадянина, які повинні братися до уваги при створенні поточного галузевого законодавства. Конституційні принципи визначають сутність Конституції, її зміст, а також основи всіх галузей національного права. Принципи мають нормативний характер, вони обов'язкові для виконання.

Основними є такі принципи Конституції України: *народовладдя; державного суверенітету; пріоритету прав і свобод людини і громадянина; унітаризму; поділу влади; демократичної, соціальної, правової держави; верховенства права; політичного, економічного та ідеологічного плюралізму; законності; свободи особистості та її розвитку; рівноправності усіх громадян незалежно від національності та інших обставин; поєднання форм прямої і представницької демократії.*

Під **юридичними властивостями** Конституції розуміють ті її ознаки, які характеризують Конституцію як Основний Закон держави і суспільства. Серед юридичних властивостей Конституції України найбільш важливими є **наступні**:

1. Установчий характер.
2. Вища юридична сила.
3. Особлива юридична природа.
4. Нормативність.
5. Підвищена стабільність.
6. Особливий порядок прийняття та зміни Конституції.
7. Підвищений ступінь охорони з боку держави.
8. Конституція є основою розвитку галузевого законодавства, яке розвивається у відповідності з конституційними положеннями.
9. Підсумовуючий характер Конституції.
10. Програмний характер Конституції.

Юридичні властивості Конституції України свідчать про те, що вона є специфічним нормативним актом у національній правовій системі, основою держави і правотворення в Україні.

3. Тлумачення Конституції.

Термін «**тлумачення права**» можна розуміти і як процес мислення, спрямований на з'ясування змісту норм права, і як результат цього процесу мислення, який виражається в сукупності суджень, в яких відображається зміст норм, які є об'єктом тлумачення.

У процесі тлумачення зміст правових норм розкривається через знання мови, на якому вони сформульовані, знання про системні зв'язки цих норм, їх походження та функціонування. Їм відповідають способи тлумачення: граматичний, системний, телеологічний (цільовий), логічний, історико-політичний.

Одним з головних способів тлумачення Конституції України є **граматичний**. Він базується на знанні мови, на якому сформульовані юридичні норми, на використанні правил синтаксису, морфології.

При тлумаченні Конституції та законів України обов'язково застосовують **системний метод** тлумачення, що впливає з такої якості правових норм, як системність. Він допомагає встановити зміст правових норм на основі

використання знань про їх логічні зв'язки з іншими нормами. При системному тлумаченні обов'язково визначається місце норми в системі права, галузі права, інституті права. Далі встановлюються норми, логічно пов'язані з нормою, яка є об'єктом тлумачення. Знання про їх зміст використовуються для уточнення змісту норми, що тлумачиться.

Телеологічний (цільовий) метод тлумачення конституційних норм має суттєве значення для інтерпретації Конституції. Тлумачення конституційної норми неможливо без урахування мети, закладеної в ній. Законодавець, приймаючи нормативні акти, ставить перед собою відповідні цілі, які з'ясовуються в процесі тлумачення, але не підлягають сумніву щодо їх доцільності. Ця обставина уточнює зміст поняття «телеологічного тлумачення».

Логічний метод тлумачення конституційної норми - це процес, в якому інтерпретатор за допомогою логічних прийомів оперує з матеріалом самої норми, не звертаючись до інших способів тлумачення. В результаті таких операцій загальний, абстрактний сенс конституційної норми набуває конкретного характеру, тобто наближається до реальних життєвих ситуацій.

Історико-політичний (іноді його називають історичним) метод в теорії права покликаний виявляти конкретно-історичні умови прийняття нормативно-правового акта або умови його застосування.

Офіційним тлумаченням Конституції займається тільки орган конституційної юрисдикції – Конституційний Суд України. Проте тлумачити норми Конституції України можуть й інші державні органи, організації, вчені, різні суб'єкти права.

4. Реалізація Конституції України.

Реалізація Конституції – це втілення на практиці закладених у ній демократичних цінностей для забезпечення прав і свобод особистості.

Механізм реалізації конституційних норм – це сукупність правових і інституційних елементів, за допомогою яких забезпечується на практиці втілення конституційних приписів.

Дотримання конституційних норм – це така форма їх реалізації, за якої суб'єкти державно-правових відносин

утримуються від дій, що суперечать нормам Конституції України. Це модель пасивної поведінки суб'єктів правовідносин.

Виконання конституційних норм – це активна поведінка суб'єктів правовідносин, яка впливає із конституційних приписів. Їх виконання, на відміну від дотримання, зумовлює не пасивну, а активну поведінку суб'єктів права.

Використання конституційних норм – це форма їх реалізації суб'єктами права шляхом реалізації наданих їм суб'єктивних прав у вигляді дозволу або правомочності. Причому цей дозвіл суб'єкт реалізує на свій розсуд і своїми діями.

5. Внесення змін до Конституції України.

Порядок внесення змін до Конституції України визначається в розділі XIII Основного Закону. Він спрямований на забезпечення як стабільності конституційного ладу, так і динаміку його розвитку з урахуванням суспільних потреб, які постійно змінюються. Аналіз норм цього розділу дозволяє стверджувати, що Конституція України відноситься до жорстких, важко змінюваним актам, вона може бути змінена тільки в особливому, закріпленому нею порядку.

Вперше в практиці конституційного регулювання в Україні вводиться диференційований підхід до зміни конституційного тексту.

Право подання Верховній Раді України законопроекту про внесення змін до Конституції України (**крім розділів I, III і XIII**) надається лише Президенту України і не менш як третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради. Цей законопроект повинен бути попередньо обговорений і схвалений простою більшістю народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради. Остаточне рішення про внесення змін до Конституції приймається тільки на наступній черговій сесії Верховної Ради не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України.

Ще більш складний порядок внесення змін до Конституції України встановлюється щодо тих розділів, які складають її фундаментальну основу. Згідно зі статтею 156 Конституції, законопроект про внесення змін **до розділу I «Загальні засади», розділу III «Вибори. Референдум» і розділу XIII «Внесення**

змін до Конституції України» подається до Верховної Ради України Президентом України або не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради. Такий законопроект приймається кваліфікованою більшістю, не менш як двома третинами від конституційного складу Парламенту. Чинним цей закон вважається тільки від часу затвердження його всеукраїнським референдумом, який призначається Президентом України. Частина 2 ст. 156 забороняє повторне подання законопроекту про внесення змін до цих розділів Конституції з одного й того ж питання на розгляд Верховної Ради України того самого скликання. Це може зробити Парламент тільки наступного скликання.

Згідно ст. 157 Конституції Основний Закон держави не може бути змінений, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина, якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності або порушення територіальної цілісності України.

Крім того, Конституція України не може бути змінена в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Дуже важливим є положення ст. 158 Конституції України, яка забороняє повторне подання до Верховної Ради одного й того ж законопроекту, якщо він уже розглядався парламентом України і було ним відкинуто, раніше ніж через рік з дня прийняття рішення щодо цього законопроекту. Ця конституційна норма спрямована на збереження стабільності Конституції. Її стабільності сприяє і те, що Верховна Рада протягом строку своїх повноважень не може двічі змінювати одні й ті самі положення Конституції України.

Основний Закон вимагає обов'язкового висновку Конституційного Суду України щодо конституційності законопроектів про внесення змін до Конституції з питань, що стосуються національної безпеки України, забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Запитання для самоконтролю

1. *Що зумовило виникнення Конституцій?*
2. *Охарактеризуйте Конституцію України за різними підставами.*
3. *Які найважливі функції Конституції України?*

4. Доведіть, що Конституція України відноситься до жорстких Конституцій.

Лекція № 3. Конституційні основи державного ладу України (2 год.)

1. *Поняття конституційного державного ладу.*

Конституційний лад – система соціальних, економічних і політико-правових відносин, встановлюваних і охоронюваних конституцією та іншими конституційно-правовими актами держави.

Державний лад – поняття, що використовується у конституційному праві найчастіше в широкому сенсі: охоплює відображені в конституції основи устрою суспільства і держави, характер політичних відносин та організацію влади в даній країні, головні риси соціальних і економічних відносин (особливо форми власності і організацію господарювання), статусу особи, внутрішню структуру держави, систему органів державної влади, а також основи місцевого самоврядування (якщо воно проголошено в державі).

Поняття «**державний лад**» є ширшим, ніж «**конституційний лад**», який являє собою систему відносин і цінностей, що встановлюються і охороняються Конституцією.

Нинішній державний лад України має чимало **особливостей**:

- Українська держава і державний лад України мають у багатьох відношеннях перехідний і змішаний характер, перебувають у стадії становлення;
- державний лад України затверджує в Україні національну державу;
- Українська держава, як засвідчує процес державного будівництва в Україні, стверджується як європейська держава, якій властиві істотні риси більшості європейських країн і країн світу;
- Україна з моменту проголошення незалежності виступає як важливий міжнародний фактор, що впливає на інші

держави і міжнародні організації й зазнає значного впливу з їх боку.

2. Принципи державного ладу.

Конституція кожної країни визначає, регулює, закріплює і охороняє, насамперед, основи державного ладу, його основні принципи. Ці основи є системою передбачених і закріплених конституцією основних принципів організації (будівництва) і діяльності держави і її основних інститутів і органів державної влади, основних функцій держави, інших елементів (атрибутів) держави.

Основні принципи державного ладу визначають суть держави, її тип, місце і роль в суспільстві.

За Конституцією України (статті 1, 2, 5) **основними принципами** державного ладу є:

- суверенність і незалежність держави;
- демократизм держави;
- соціальність держави;
- принцип правової держави;
- унітарність (єдність, соборність) держави;
- республіканська форма правління.

Суверенність держави означає її самостійність і незалежність від інших держав у здійсненні своїх функцій як у її межах, так і у зносинах з іншими державами. Отже, йдеться про два аспекти суверенітету – **внутрішній і зовнішній**. Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Лише він може визначати і змінювати конституційний лад. Суверенітет надає можливість здійснювати через відповідні державні структури функції формування й реалізації як внутрішньої, так і зовнішньої політики держави.

Демократизм держави передбачає створення в ній найсприятливіших умов для широкої і реальної участі її громадян в управлінні справами держави й суспільства, забезпечення багатоманітності політичного та культурного життя.

Проголошення України соціальною державою означає її орієнтацію й діяльність щодо здійснення широкомасштабної та ефективної соціальної політики, спрямованої на реальне

забезпечення прав людини і громадянина, охорони праці та здоров'я людей, встановлення гарантованого мінімального розміру оплати праці, надання державної підтримки сім'ї, материнству, батьківству, дитинству, інвалідам і людям похилого віку, розвиток системи соціальних служб, встановлення державних пенсій і допомог.

Правовою називають **державу**, в якій забезпечене верховенство права, а діяльність держави, її органів і посадових осіб реалізується на основі й у межах, визначених правом; в якій не тільки особа відповідає перед державою за свої дії, а й держава реально відповідальна перед особою за свою діяльність та її наслідки.

Принцип **унітарності держави** означає її єдність, соборність у політичному, економічному, соціальному, культурному (духовному) та інших аспектах. Вузловим моментом єдності держави є її територіальна єдність. «Україна є унітарною державою» – зафіксовано у статті 2 Конституції України.

Унітарна держава – це форма державного, а подекуди й національно-державного устрою, яка базується на верховенстві влади єдиної держави над адміністративно-територіальними одиницями, на які вона поділена. Іншими словами, унітарною вважається держава, жодна з частин якої не має статусу державного утворення.

У Конституції України чітко зафіксовано, що Україна є **республікою** (стаття 5), тобто однозначно проголошено встановлення в Україні республіканської форми державного правління. З огляду на наведені поняття і детальний аналіз конституційних повноважень Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, доходимо висновку, що Україна є напівпрезидентською республікою.

3. Державна символіка.

Характерною ознакою держави є її символіка.

Стаття 20 Конституції України встановлює, що державними символами України є Державний Прапор України, Державний Герб України і Державний Гімн України.

Державний прапор – один з основних символів держави, відмітний знак, емблема. Він може відображати суспільно-

політичний і державний лад країни. Опис державного прапора звичайно встановлюється конституцією або спеціальним законом. Державний прапор є символом суверенітету держави. Це одноколірне або багатобарвну полотнище з гербом держави або іншою символікою або без таких.

День державного прапора України відзначається 23 серпня кожного року. Він був затверджений в 2004 р. указом президента України.

Державний герб – розпізнавальний знак, який є офіційною емблемою держави; відбивається на прапорах, грошових знаках, печатках і деяких офіційних документах. Зміст державного герба встановлюється конституцією або спеціальним законом.

Державний гімн (від гр. урочиста пісня) – поетично музичний твір, що прославляє Батьківщину, державу, історичні події, їх героїв і є одним із символів держави.

Таким чином, Державний Прапор України являє собою стяг із двох рівновеликих горизонтальних смуг синього і жовтого кольорів (стаття 20). Великий Державний Герб України встановлюється з урахуванням малого Державного Герба України та герба Війська Запорізького законом, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України. Головним елементом великого Державного Герба України є Знак Княжої Держави Володимира Великого (малий Державний Герб України) (стаття 20). Державний Гімн України - національний гімн на музику М. Вербицького із словами, затвердженими законом, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України (стаття 20).

4. Механізм організації державної влади.

Механізм держави – це система органів і організацій та інших інститутів держави, які складають її організаційну основу: організаційно-політичну, організаційно-економічну, організаційно-соціальну, організаційно-культурну та інші.

До **організаційно-політичної основи** держави (її політичного механізму) відносяться:

- органи державної влади,

- територія держави,
  - Збройні Сили та інші військові формування,
  - державні символи,
  - столиця держави;
- до **організаційно-економічної** (її економічного механізму) – передусім:
- бюджетна, грошова і банківська системи,
  - державна власність та інші організаційно-економічні важелі діяльності держави;
- до **організаційно-соціальної** (її соціального механізму):
- громадянство,
  - державні соціальні системи охорони здоров'я, соціального захисту тощо;
- до **організаційно-культурної** (її культурного або духовного механізму):
- державна мова,
  - державні системи освіти, виховання, науки, культури тощо.

Пріоритетним елементом (складовою) механізму держави є її **політична основа**, політичний механізм, зокрема **органи державної влади**. Загальними принципами їх організації є:

- поділ державної влади на законодавчу, виконавчу, судову і взаємодію органів державної влади;
- демократичний порядок формування органів державної влади (виборність, призначення за згодою інших органів тощо);
- системність і структурованість;
- конституційності, законності в організації та діяльності;
- постійний характер діяльності і детермінованість повноважень органів державної влади;
- врахування загальновизнаних принципів і норм міжнародного права, досягнень національної і світової конституційної думки і практики державного будівництва;
- гарантування діяльності органів державної влади.

5. Органи державної влади України.

Систему органів державної влади за Конституцією України складають:

- голова держави;
- орган законодавчої влади;
- органи виконавчої влади;
- органи судової влади;
- інші органи держави.

За Конституцією України, на державному рівні **законодавчу владу** здійснює Верховна Рада України (стаття 75); **виконавчу** – Кабінет Міністрів України, міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, уряд Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації (статті 113, 118, 136); **судову** – Конституційний Суд України, Верховний Суд України, обласні, районні, міські, спеціалізовані суди (статті 124, 147).

Принцип поділу влади реалізується і конкретизується іншими нормами Конституції України, які визначають статус і повноваження Президента України (розділ V), Верховної Ради України (розділ IV), Кабінету Міністрів України (розділ VI) та судів України (розділ VIII, XII). Їх зміст свідчить, що принцип поділу влади припускає конструктивну взаємодію її гілок.

Характер державного ладу відображається також у функціях (діяльності) держави. Тому Конституція, визначаючи державний лад, закріплює поряд з механізмом держави також її основні функції. Функції держави відображають, в першу чергу, основні напрямки і види її діяльності.

Оскільки основними об'єктами діяльності держави є сфери її діяльності (політична, економічна, соціальна, культурна, екологічна, зовнішня), то відносно них розрізняють такі функції держави (об'єктні функції):

- політичну (статті 1, 5, 6, 15, 36, 39, 85, 102, 116 та ін.);
- економічну (статті 13, 14, 41, 42 тощо);
- соціальну (статті 1, 13, 24, 43, 46, 47, 49 тощо);
- культурно-духовну (статті 10 - 12, 53, 54 та ін.);
- екологічну (статті 16, 50 та ін.);
- зовнішню (статті 17, 18 та ін.)

За способами діяльності держави розрізняють такі її функції (владні):

- законодавчу;

- виконавчу;
- судову.

Запитання для самоконтролю

1. Як співвідносяться між собою поняття державний і конституційний лад?
2. Назвіть принципи державного ладу України.
3. Що таке механізм здійснення державної влади?
4. За якими критеріями можна класифікувати функції держави?

Лекція № 4. Основи конституційного статусу особи (2 год.)

1. Правовий статус особи.

Правовий статус особи – це система закріплених у нормативно-правових актах і гарантованих державою прав, свобод, обов'язків, відповідальності, відповідно до яких індивід як суб'єкт права (тобто як такий, що має правосуб'єктність) координує свою поведінку в суспільстві.

Права і свободи являють собою соціальні можливості громадянина, які визначаються та забезпечуються державою; **обов'язки** – тільки соціальні можливості, які виражають претензії держави до громадянина, його поведінки.

Види правових статусів особи:

- загальний;
- спеціальний;
- індивідуальний.

Загальний (конституційний) правовий статус особи – статус особи як громадянина держави закріплений у конституції і конституційних законах. Він є загальним і однаковим для всіх незалежно від національності, релігійних переконань, соціального стану; характеризується стабільністю і визначеністю; передбачає рівність прав і обов'язків громадян, рівність їх перед законом; є основою для набуття конкретних суб'єктивних прав, покладення обов'язків і несення відповідальності.

Спеціальний правовий статус особи – статус особи як представника тієї чи іншої соціальної групи, відокремленої за певним юридико-значущим началом (родом діяльності, віком та ін.), якого наділено відповідно до законів та інших нормативних актів спеціальними, додатковими, правами і обов'язками, обумовленими особливостями становища особи і потребами її функціональної спеціальної активності (студент, пенсіонер, військовослужбовець, посадова особа та ін.); є загальним для певного кола осіб. Спеціальний статус доповнює (статус депутата) або обмежує (статус рецидивіста) загальний правовий статус, тобто коректує його. На відміну від загального статусу, який є постійним, спеціальний статус має минулий характер.

Індивідуальний правовий статус особи – статус особи як індивідуума, що являє собою персоніфіковані права і обов'язки в їх конкретних, природних і набутих здібностях і особливостях (стать, вік, родинний стан, стан здоров'я, релігійні переконання тощо), відрізняється рухливістю: змінюється відповідно до тих змін, що відбуваються в житті людини.

В основі всіх статусів знаходиться статус людини (відповідно до міжнародних прав людини). Загальний конституційний статус – єдиний і однаковий для всіх громадян держави. Він не залежить від конкретних обставин, тобто є базовим, вихідним, а всі інші - похідними від нього, такими, які доповнюють його.

Правове становище громадянина в повному обсязі – це сукупність прав, свобод і обов'язків, якими він наділяється як суб'єкт правовідносин. Кожна з галузей права закріплює деяку частину прав і свобод у певній сфері суспільних відносин: трудових, сімейних, фінансових. Конституційне право закріплює основи правового статусу особи; загалом же права і свободи людини не є вичерпними.

Конституційний статус громадянина - це поняття, що відображає тільки те, що властиве всім і кожному члену суспільства, і «залишає» за своїми рамками все приватне, індивідуальне, що стосується конкретних осіб або груп осіб.

Розподіл прав і обов'язків на права та обов'язки людини і права і обов'язки громадянина пов'язаний з тим, що для сучасного суспільного ладу характерно дуалізм громадянського

і політичного суспільства. Як член громадянського суспільства людина рівноправна з усіма іншими, а як член політичного суспільства – лише з тими, хто, як і вона, належить до певної держави.

Головним елементом правового статусу є основні права і обов'язки людини, які безпосередньо визначають її становище в суспільстві, міру юридичної свободи і відповідальності.

2. Конституційні права і свободи.

Конституційні права і свободи в Україні – це встановлені Українською державою й закріплені в її Конституції та інших законах певні можливості, які дозволяють кожному громадянину обирати вид своєї поведінки, користуватися економічними та соціально-політичними свободами та соціальними благами як в особистих, так і в суспільних інтересах.

Права, свободи та обов'язки людини і громадянина, закріплені в Конституції України, їх широта, реальність, гарантія виражають не тільки фактичний та юридичний статус особи в суспільстві, а й суть демократії, яка існує в країні, соціальні можливості, закладені в самому суспільному ладі.

Конституція України закріплює гарантованість реалізації прав і свобод особи. Обов'язок гарантувати забезпечення реалізації прав і свобод покладається перш за все на державу (статті 3, 15, 30, 34, 46 та ін. Конституції України). Таке забезпечення здійснюється всією системою органів законодавчої, виконавчої та судової влади.

Загальні принципи :

- Права і свободи людини належать їй від народження, а не надані державою;
- Визнання, дотримання і захист прав і свобод людини і громадянина - обов'язок держави;
- Набір закріплених прав і свобод людини і громадянина в державі повинен відповідати міжнародно-правовим стандартам;
- У відповідності з принципом рівноправ'я права і свободи надані в рівній мірі всім і кожному;

- Правові норми про права і свободи людини мають бути безпосередньо діючими, а не декларативними;
- Права і свободи людини і громадянина повинні визначати зміст і застосування законів, діяльність державної влади і органів місцевого самоврядування;
- Держава не повинна видавати закони, що скасовують або применшують права і свободи людини і громадянина; вони можуть бути обмежені лише у надзвичайних умовах (крім базових);
- Права і свободи людини і громадянина повинні бути гарантовані судовим захистом;
- Здійснення прав і свобод людини і громадянина не повинно порушувати права і свободи інших осіб.

3. Поняття громадянства. Способи набуття і припинення громадянства.

Громадянство – це стійкий політико-правовий зв'язок фізичної особи з державою, що виражається в наявності взаємних прав та обов'язків. Стійкість цього зв'язку характеризується, по-перше, тим, що вона з'являється у людини, як правило, з народження і втрачається зі смертю і, по-друге, на неї не впливає просторовий фактор, тобто даний зв'язок зберігається для людини і за межами її держави.

Кожна держава виробляє свої правила набуття громадянства.

У більшості держав застосовують такий спосіб набуття громадянства як **філіація** – тобто, набуття громадянства у зв'язку з народженням. При цьому використовують або «право крові», або «право ґрунту». Громадянство за правом ґрунту означає, що дитина, народжена на конкретній території, набуває громадянство тієї держави, на території якої вона народилася. Громадянство по крові означає, що дитина, яка народилася у громадян даної держави, набуває громадянства своїх батьків по праву кровної спорідненості. Іноді застосовується «змішаний принцип» - для набуття громадянства необхідно одночасна наявність обох підстав.

Громадянство також можна набутти і після народження (за клопотанням індивіда, за фактом шлюбу чи усиновлення). Такий

спосіб набуття громадянства іменується **натуралізація**. Цей спосіб завжди пов'язаний з активним і юридично вираженим бажанням особи набутти громадянства тієї країни, на території якої він проживає. Надання громадянства шляхом натуралізації пов'язано з рядом умов.

Специфічними способами набуття громадянства є **реінтеграція та дарування**.

Реінтеграції або відновлення громадянства означає, що особа, яка раніше перебувала в громадянство якоїсь держави, може бути відновлена у ньому за власним клопотанням у громадянстві цієї держави, як правило, за допомогою спрощеної процедури.

Специфіка **дарування громадянства** полягає в тому, що, на відміну від натуралізації, вона здійснюється за ініціативою не самої особи, а порушується відповідними державними органами. Найчастіше дарування громадянства має місце за особливі заслуги особи перед державою.

Крім індивідуальних способів набуття громадянства, міжнародної та національної практиці відомі також і колективні способи: **трансферт і оптація**.

Трансферт – це передача населення території, яка переходить з-під суверенітету однієї держави під суверенітет іншої, відповідно з одного громадянства в інше. Трансферт здійснюється на основі міжнародного договору і в автоматичному режимі застосовується рідко. Зазвичай трансферт супроводжується можливістю вибору громадянства, тобто оптації.

Оптація означає вибір громадянства. Право оптації надається, як правило, міжнародним договором, але може мати місце і односторонній порядок її надання.

Є й такий спосіб набуття громадянства, як **репатріація**. Репатріація застосовується в особливих випадках, коли громадянство втрачали великі маси населення в силу важливих історичних причин. Репатріація перекладається як «відновлення батьківщини». Але якщо звичайне відновлення відбувається в разі втрати громадянства не без участі громадянина, то в разі репатріації мається на увазі, що громадянин не мав до втрати

громадянства жодного відношення – громадянство втратили його батьки, прадіди.

Бувають додаткові варіанти набуття громадянства, які іноді згадуються як самостійні, але частіше є різновидами натуралізації або способами, що полегшують її.

Наприклад, громадянство може бути придбане шляхом **вступу в шлюб**. Подібний спосіб – придбання громадянства в результаті **усиновлення або удочеріння**. У ряді країн законодавство передбачає, що усиновлення або удочеріння діти набувають громадянства батьків. Можна вважати це самостійним способом набуття громадянства, але, на наш погляд, це різновид натуралізації.

Громадянство припиняється декількома способами.

Перший з них – **відмова від громадянства** (вихід з громадянства) за бажанням громадянина. Відмова від громадянства зазвичай відбувається з якихось політичних причин, а іноді і за сімейними мотивами. Для відмови потрібна письмова заява громадянина, яке подається в компетентні органи (суд, вищі виконавчі органи).

Втрата громадянства – спосіб припинення громадянства, який зустрічається частіше. Він припускає автоматичне його позбавлення. Втрата може наступити з причин, прямо передбачених у законодавстві тієї держави, до якого належав втратив громадянство людина. Наприклад, в деяких країнах людина втрачає громадянство, якщо вступає на державну або військову службу в іншій державі.

Третій спосіб припинення громадянства – **позбавлення громадянства**. В абсолютній більшості випадків це вид державно-правового покарання (санкція) за певні злочини або правопорушення, реакція держави на протиправні дії, спрямовані проти неї.

4. Громадянство України.

Питання громадянства України регулюються Конституцією України, Законом України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 р. та міжнародними договорами України.

При цьому, виходячи з принципу пріоритету міжнародного права над правом національним, якщо

міжнародним договором України встановлено інші правила, ніж ті, що містяться у Законі України «Про громадянство України», застосовуються правила міжнародного договору.

У ст.ст. 25 і 26 Конституції України та у ст. 2 чинного Закону України «Про громадянство України» закріплено **загальні принципи громадянства** нашої держави, які можна звести до таких основних положень:

1) єдиного громадянства – громадянства держави Україна, що виключає можливість існування громадянства адміністративно-територіальних одиниць України. Якщо громадянин України набув громадянство (підданство) іншої держави або держав, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України. Якщо іноземець набув громадянство України, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України;

2) запобігання виникненню випадків безгромадянства;

3) неможливості позбавлення громадянина України громадянства України;

4) визнання права громадянина України на зміну громадянства;

5) неможливості автоматичного набуття громадянства України іноземцем чи особою без громадянства внаслідок укладення шлюбу з громадянином України або набуття громадянства України його дружиною (чоловіком) та автоматичного припинення громадянства України одним з подружжя внаслідок припинення шлюбу або припинення громадянства України другим з подружжя;

6) рівності перед законом громадян України незалежно від підстав, порядку і моменту набуття ними громадянства України;

7) збереження громадянства України незалежно від місця проживання громадянина України.

Згідно зі ст. 3 цього Закону **громадянами України є:**

1) усі громадяни колишнього СРСР, які на момент проголошення незалежності України (24 серпня 1991 року) постійно проживали на території України;

2) особи, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних чи

інших ознак, які на момент набрання чинності Законом України «Про громадянство України» (13 листопада 1991 р.) проживали в Україні і не були громадянами інших держав;

3) особи, які прибули в Україну на постійне проживання після 13 листопада 1991 р. і яким у паспорті громадянина колишнього СРСР зразка 1974 р. органами внутрішніх справ України внесено напис «громадянин України», та діти таких осіб, які прибули разом із батьками в Україну і на момент прибуття в Україну не досягли повноліття, якщо зазначені особи подали заяви про оформлення належності до громадянства України;

4) особи, які набули громадянство України відповідно до законів України та міжнародних договорів України.

Закон встановлює такі підстави **набуття громадянства України**:

1. за народженням;
2. за територіальним походженням;
3. внаслідок прийняття до громадянства;
4. внаслідок поновлення у громадянстві;
5. внаслідок усиновлення;
6. внаслідок встановлення над дитиною опіки чи піклування, влаштування дитини в дитячий заклад чи заклад охорони здоров'я, в дитячий будинок сімейного типу чи прийомну сім'ю або передачі на виховання в сім'ю патронатного вихователя;
7. внаслідок встановлення над особою, визнаною судом недієздатною, опіки;
8. у зв'язку з перебуванням у громадянстві України одного чи обох батьків дитини;
9. внаслідок визнання батьківства чи материнства або встановлення факту батьківства чи материнства;
10. за іншими підставами, передбаченими міжнародними договорами України

Закон визначає і підстави **припинення громадянства України**, а саме:

1. внаслідок виходу з громадянства України;
2. внаслідок втрати громадянства України;

3. за підставами, передбаченими міжнародними договорами України.

Згідно із ст. 19 Закону України «Про громадянство України» **громадянство України втрачається у випадках:**

1. добровільного набуття громадянином України громадянства іншої держави, якщо на момент такого набуття він досяг повноліття.
2. якщо особа набула громадянство України на підставі ст. 9 цього закону внаслідок подання свідомо неправдивих відомостей або фальшивих документів;
3. добровільний вступ на військову службу іншої держави, яка відповідно до законодавства цієї держави не є військовим обов'язком чи альтернативною (невійськовою) службою.

Умовами прийняття до громадянства України є:

- 1) визнання і дотримання Конституції України та законів України;
- 2) подання декларації про відсутність іноземного громадянства (для осіб без громадянства) або зобов'язання припинити іноземне громадянство (для іноземців).
- 3) безперервне проживання на законних підставах на території України протягом останніх п'яти років.
4. отримання дозволу на імміграцію.
5. володіння державною мовою або її розуміння в обсязі, достатньому для спілкування. Ця умова не поширюється на осіб, які мають певні фізичні вади (сліпі, глухі, німі);
6. наявність законних джерел існування. Ця умова не поширюється на осіб, яким надано статус біженця в Україні або притулок в Україні.

До громадянства України не приймається особа, яка:

- 1) вчинила злочин проти людства чи здійснювала геноцид;
- 2) засуджена в Україні до позбавлення волі за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину (до погашення або зняття судимості) з урахуванням рівня загрози для національної безпеки держави;

- 3) вчинила на території іншої держави діяння, яке визнано законодавством України тяжким або особливо тяжким злочином.

Прийняття рішень про прийняття до громадянства України і про припинення громадянства України, а також визначення порядку провадження за заявами і поданнями з питань громадянства та виконання прийнятих рішень належить до компетенції Президента України.

Запитання для самоконтролю

1. *В якому співвідношенні перебувають поняття індивідуальний, спеціальний та загальний статус особи?*
2. *Які ви знаєте способи набуття та припинення громадянства?*
3. *Назвіть умови прийняття до громадянства України.*
4. *У яких випадках можна втратити громадянство України?*

Лекція № 5. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина (2 год.)

1. Значення конституційних прав і свобод людини і громадянина. Класифікація прав.

Суттєвою характеристикою правового статусу особи, його ядром і елементом, який створює систему статусу, є права, свободи та обов'язки людини.

Юридичні права і свободи є близькими й по суті тотожними поняттями. Закріплені в Конституції, вони визначають **міру можливої поведінки**, тобто, межі можливих дій. Юридичні обов'язки є мірою належної поведінки. Вони визначають вид і **міру суспільно необхідної поведінки** громадян, висувають обов'язкові вимоги до поведінки, дій людини.

Конституційні права і свободи громадян України закріплені і гарантовані Конституцією України. Згідно з принципом повної рівноправності їх надано всім громадянам незалежно від їхньої статі, національності, раси і т.д. Вони забезпечуються суспільством і закріплюються Конституцією

України юридичними, матеріальними, політичними й організаційними гарантіями.

Положення Конституції України про права і свободи людини і громадянина повністю узгоджуються з положеннями ратифікованих Україною міжнародних правових актів – Загальної декларації прав людини (1948 р.), Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.), Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (1966 р.), Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1966 р.), Європейської конвенції з прав людини (1950 р.) та інших договорів з прав людини Ради Європи.

До конституційних прав і свобод людини і громадянина відносяться громадянські (особисті), політичні, соціально-економічні та культурно-духовні.

У результаті наукової систематизації прав людини в історичному огляді з'явилася **теорія трьох поколінь прав людини**.

Перше покоління прав людини – невідчужувані особисті (**громадянські**) і **політичні права**. Це – право громадянина на свободу думки, совісті і релігії, на участь у здійсненні державних справ, на рівність перед законом, право на життя, свободу і безпеку особи, право на свободу од свавільного арешту, затримання або вигнання, право на гласний розгляд справи незалежним і безстороннім судом та ін. Особисті та політичні права набули юридичної форми спочатку в актах конституційного національного права, а незабаром і в актах міжнародного права. |

Відлік першого покоління прав людини можна вести з періоду встановлення юридичної рівності, коли зруйнувалися станові рамки середньовічного суспільства. Цей період припадає на розвиток буржуазних відносин і затвердження буржуазного суспільства з його законодавчими актами. Тільки тоді рівноправність з ідеальної категорії стала втілюватися у реальну дійсність, одержавши конституційне чи інше законодавче оформлення. Принцип юридичної рівності, який став основою універсальності прав людини, надав їм справді демократичний характер. Після другої світової війни

необхідність забезпечення основних прав людини була визнана в більшості розвинутих країн.

Друге покоління прав людини – поглиблення особистих (громадянських) і розвиток соціально-економічних і культурних прав (право на працю, відпочинок, соціальне забезпечення, медичну допомогу та ін.) – сформувалося в процесі боротьби народів за поліпшення свого економічного становища та підвищення культурного статусу. Ці вимоги виникли після першої світової війни, а вплинули на демократизацію і соціалізацію конституційного права країн світу та міжнародне право після Другої світової війни, коли завдяки бурхливому розвитку виробництва склалися реальні передумови для задоволення соціальних потреб громадян.

Каталог природних і громадянських прав і свобод людини поповнився соціально-економічними і соціально-культурними правами і свободами в ряді конституцій ХХ в. Соціальні, економічні та культури права знайшли нормативне вираження у Загальній декларації прав людини 1948 р. і особливо в Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966 року.

Третє покоління прав людини можна назвати **солідарними (колективними)**, тобто правами всього людства – **правами людини і правами народів**. Це право на мир, безпеку, незалежність, на здорове навколишнє середовище, на соціальний економічний розвиток як людини, так і людства в цілому. Мова йде про ті права особи, які не пов'язані з її особистим статусом, а диктуються належністю до якої-небудь спільності (асоціації), тобто є солідарними (колективними), в яких правам особи відведено провідне місце (право на солідарність, право на міжнародне спілкування та ін.) .

Становлення третього покоління прав людини пов'язано з національно-визвольним рухом країн, що розвиваються, а також із загостренням глобальних світових проблем після другої світової війни. Останні викликали інтернаціоналізацію юридичні формулювань прав людини, створення міжнародних (або континентальних) пактів про права людини, законодавчої співробітництва країн у питаннях про права людини, придбання наднаціонального характеру законодавств (особливо

конституційних) тих держав, які підписали міжнародні пакти про права людини. Міжнародне визнання прав людини стало орієнтиром для розвитку всього людства в напрямку створення співтовариства правових держав.

2. Особисті права людини і громадянина.

Громадянські (особисті) права і свободи людини і громадянина складають основу правового статусу; їх закріплено в найбільшій кількості статей Конституції України. До них відносяться такі права: на життя, свободу та особисту недоторканність; недоторканність житла; охорону приватного життя; таємницю листування і телефонних розмов, поштових, телеграфних та інших повідомлень; захист приватного життя особи, визначення національності; користування рідною мовою, а також свобода пересування і вибору місця проживання, свобода совісті (статті 27 - 35).

Перераховані громадянські права і свободи є невід'ємними, природними правами людини і не пов'язані безпосередньо з належністю до громадянства держави. Вони включають право на охорону гідності особистості, що покладає відповідні обов'язки на державу та інших громадян і передбачає певну етику й законність поведінки державних службовців, їх уважне, чуйне ставлення до людей, що відповідає правовим розпорядженням, а також вимоги до членів суспільства не порушувати права і свободи інших;

Особливо значущими є права на недоторканість особи, житла, приватного життя, таємницю листування, телефонних переговорів, поштових, телеграфних та інших повідомлень. Вони відносяться до предмета відання органів внутрішніх справ і тому заслуговують на пильну увагу.

Право на життя - невід'ємне право кожної людини, що охороняється законом. Його зміст полягає в тому, що ніхто не може бути умисно позбавлений життя.

Недоторканність особи - принцип, згідно з яким людина не може бути безпідставно позбавлена волі. Стаття 9 Загальної декларації прав людини передбачає, що «ніхто не може зазнавати безпідставного арешту, затримання або вигнання».

Право на недоторканність приватного життя включає:

- заборону на збирання, зберігання, використання та поширення інформації про приватне життя особи без її згоди;
- право контролювати інформацію про себе;
- право на захист честі і доброго імені;
- право на захист персональних даних;
- право на таємницю зв'язку;
- право на недоторканність житла;
- лікарську таємницю, таємницю усиновлення, таємницю сповіді та інші види професійної таємниці.

Свобода совісті – природне право людини мати будь-які переконання. Свобода совісті - більш широке поняття, ніж свобода віросповідання.

3. Політичні права людини.

Політичні права пов'язані з наявністю громадянства України і на відміну від цивільних (особистих) прав, адресованих Конституцією України «кожному», належать тільки громадянам.

Реалізація цих прав дозволяє громадянам брати участь у політичному житті суспільства, в управлінні державою (статті 36, 38 – 40). Громадяни, асоційовані як народ, здійснюють владу, а окремий громадянин як індивід бере участь у цьому процесі.

Щодо політичних прав правосуб'єктність у повному обсязі настає з 18 років.

До політичних належить право брати участь в управлінні справами держави (як безпосередньо, так і через своїх представників). Формами безпосереднього здійснення громадянами політичної державної влади є референдуми, всенародні голосування з питань державного й місцевого життя, усі види участі у виборах до органів державної влади та місцевого самоврядування.

До політичних прав належать також право на об'єднання в політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони

здоров'я населення, захисту прав і свобод інших людей; право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, якщо про них завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи місцевого самоврядування.

Отже, до політичних прав, як правило, зараховуються:

- свобода слова (свобода поширення інформації);
- право на інформацію (доступ до інформації);
- право звернень або петицій (тобто звертатися особисто, а також направляти індивідуальні та колективні звернення в державні органи та органи місцевого самоврядування);
- право на об'єднання (свобода спілок);
- свобода зібрань тощо.

4. Соціально-економічні права.

Права і свободи, які належать до групи соціально-економічних, є основою всіх інших прав і свобод. Вони відносяться до таких важливих сфер життя, як власність, трудові відносини, здоров'я, відпочинок, і служать забезпеченню матеріальних, духовних, фізичних та інших соціально-значущих потреб та інтересів особистості (статті 13, 14, 41, 42 – економічні, 43 – 49 – соціальні права). Їх реальність робить державу соціальною, що забезпечує належний рівень життя людини, її вільний розвиток.

До соціально-економічних прав відносяться:

- свобода підприємництва (право на підприємницьку та іншу не заборонену законом економічну діяльність);
- право на приватну власність;
- трудові права (право на працю і свободу праці);
- право на охорону сім'ї, материнства, батьківства та дитинства;
- право на соціальне забезпечення;
- право на житло;
- право на охорону здоров'я та медичну допомогу;
- право на справедливе стягнення податків;
- право на восьмигодинний робочий день, на справедливі умови праці, рівну оплату за працю рівної цінності і т.д.

5. Духовно-культурні права людини.

Самостійної групою конституційних прав і свобод людини і громадянина в системі прав і свобод, передбачених Конституцією України, є культурно-духовні. За змістом це суб'єктивні права людини в культурній (духовній, ідеологічній) сфері, певні можливості доступу до духовних досягнень свого народу і всього людства, їх засвоєння, використання, а також участі в подальшому їх розвитку.

До культурним правам і свободам відносяться право на освіту, свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності (статті 53, 54 Конституції України) тощо.

6. Гарантії прав і свобод людини і громадянина.

Кожній людині має бути забезпечена можливість користуватися основними правами та свободами. Держава зобов'язана гарантувати реальне здійснення цих прав і свобод усіма доступними їй засобами. Чим вище ступінь реалізації правового статусу особи, тим більшою мірою обмежується можливість сваволі з боку держави та її органів.

Гарантування прав і свобод людини – це свого роду зовнішній механізм обмеження влади, яка завжди прагне до саморозширення і посилення своєї присутності в усіх сферах людського життя.

Гарантії конституційних прав і свобод людини закріплені Конституцією України (статті 55 – 57, 59, 64). До них відносяться права на судовий захист, відшкодування матеріальної та моральної шкоди, знання кожним своїх прав і обов'язків, правової допомоги, а також неприпустимості обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Основним засобом захисту прав людини в правовій державі повинен бути суд. Однак його діяльність сприяє дотриманню законності і забезпечує охорону прав і свобод громадян лише тоді, коли він діє на основі принципів гуманізму, демократизму і законності.

Гарантії чинного в Україні правосуддя закріплені Конституцією України (статті 58, 60 – 63). До них відносяться принципи, згідно з якими закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії; ніхто не зобов'язаний виконувати

явно злочинні розпорядження чи накази; ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення; принцип презумпції невинуватості, а також загальні принципи, пов'язані з визначенням статусу людини в процесі правосуддя.

Механізм соціально-правового захисту відображає права та свободи особи як вищої цінності в суспільстві. Згаданий вище механізм характеризується певною структурою, яку складають взаємодіючі елементи:

1. Органи державної влади та місцевого самоврядування, що реалізують законодавчо закріплені гарантії в межах повноважень.

2. Підприємства, установи та організації гарантують права і свободи своїх працівників.

3. Політичні партії та громадські організації є гарантами прав їх учасників.

4. Спеціалізовані державні органи і громадські організації, до повноважень яких входить захист і гарантування прав і свобод.

5. ЗМІ як засіб доведення змісту та можливостей гарантій до адресатів.

6. Система нормативних актів, що закріплюють гарантії та регламентують порядок їх здійснення.

7. *Обов'язки громадян України.*

Конституція України поряд із найважливішими правами і свободами людини і громадянина встановлює й конституційні обов'язки як громадян, так і кожного, хто постійно проживає або перебуває на території України. Вони закріплені статтями 65 – 68. Стаття 65 встановлює обов'язок громадян України **захищати свою Вітчизну**, її незалежність і територіальну цілісність, поважати її державні символи, а також обов'язок громадян України **відбувати військову службу** відповідно до закону. Стаття 66 зобов'язує громадян **не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині**, відшкодовувати завдані ними збитки, стаття 67 – **сплачувати податки і збори** в порядку і розмірах, встановлених законом.

Дуже важливою є стаття 68 Конституції України, яка встановлює, що кожен громадянин зобов'язаний неухильно

дотримуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей; незнання законів не звільняє нікого від юридичної відповідальності. Значення цієї статті поширюється на всі норми і положення Конституції України.

Поряд з цим загальним приписом у ряді статей Конституції України міститься заборона здійснення тих чи інших дій, з якими можуть бути пов'язані особливо негативні наслідки для держави, суспільства, окремих організацій та громадян.

Запитання для самоконтролю

1. *Чим відрізняються між собою права та обов'язки?*
2. *Як співвідносяться поняття права людини і громадянина?*
3. *Чи є обмеження для реалізації прав і свобод особи у суспільстві?*
4. *На які групи прийнято поділяти права і свободи людини і громадянина?*
5. *Назвіть обов'язки громадян України.*

Лекція № 6. Конституційно-правовий статус іноземних громадян, осіб без громадянства та біженців (2 год.)

1. Поняття іноземного громадянина, особи без громадянства. Засади правового статусу іноземців та осіб без громадянства.

Положення про права, свободи й обов'язки іноземних громадян і осіб без громадянства зафіксовані у статті 26 Конституції України, яка встановлює: «іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України».

Поняття «іноземець» та «особа без громадянства» визначаються статтею 1 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22 вересня 2011 р.

Іноземець – це особа, яка не перебуває у громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав.

Особа без громадянства – особа, яку жодна держава відповідно до свого законодавства не вважає своїм громадянином.

Засади правового статусу іноземців та осіб без громадянства:

1. Іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України.

2. Іноземці та особи без громадянства, які перебувають під юрисдикцією України, незалежно від законності їх перебування, мають право на визнання їх правосуб'єктності та основних прав і свобод людини.

3. Іноземці та особи без громадянства зобов'язані неухильно додержуватися Конституції і законів України, інших нормативно-правових актів, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей, інтереси суспільства та держави.

Новий Закон, на відміну від попереднього від 1994 р., не містить детального переліку норм, які закріплюють основні права, свободи та обов'язки іноземців, оскільки вони уже закріплені в Конституції України та міжнародних договорах у сфері прав людини, учасницею яких є Україна, і не потребують подвійного регулювання.

2. В'їзд в Україну та виїзд з України іноземців та осіб без громадянства.

Іноземці та особи без громадянства в'їжджають в Україну за наявності визначеного Законом чи міжнародним договором України паспортного документа та одержаної у встановленому порядку візи, якщо інше не передбачено законодавством чи міжнародними договорами України. Це правило не поширюється на іноземців та осіб без громадянства, які перетинають державний кордон України з метою визнання їх біженцями або особами, які потребують додаткового або тимчасового захисту чи отримання притулку.

В'їзд в Україну іноземцю або особі без громадянства не дозволяється:

- в інтересах забезпечення національної безпеки України або охорони громадського порядку;
- якщо це необхідно для охорони здоров'я, захисту прав і законних інтересів громадян України та інших осіб, які проживають в Україні;
- якщо при клопотанні про в'їзд в Україну така особа подала про себе завідомо неправдиві відомості або підроблені документи;
- якщо паспортний документ такої особи, віза підроблені, зіпсовані чи не відповідають установленому зразку або належать іншій особі;
- якщо така особа порушила у пункті пропуску через державний кордон України правила перетинання державного кордону України,
- митні правила, санітарні норми чи правила або не виконала законних вимог посадових та службових осіб органів охорони державного кордону, митних та інших органів, що здійснюють контроль на державному кордоні;
- якщо під час попереднього перебування на території України іноземець або особа без громадянства не виконали рішення суду або органів державної влади, уповноважених накладати адміністративні стягнення, або мають інші не виконані майнові зобов'язання перед державою, фізичними або юридичними особами, включаючи пов'язані з попереднім видворенням, у тому числі після закінчення терміну заборони подальшого в'їзду в Україну.

В'їзд в Україну та виїзд з України іноземців та осіб без громадянства здійснюється за паспортним документом за наявності відповідної візи, якщо інший порядок в'їзду та виїзду не встановлено законодавством чи міжнародним договором України; іноземців, які постійно проживають на території України, – за паспортним документом та посвідкою на постійне проживання; осіб без громадянства, які постійно проживають на території України, – за посвідченням особи без громадянства

для виїзду за кордон; іноземців та осіб без громадянства, яких визнано біженцями в Україні або особами, які потребують додаткового захисту в Україні, - за проїзним документом для виїзду за кордон; іноземців та осіб без громадянства, які перебувають у шлюбі з громадянами України, – за паспортним документом та посвідкою на тимчасове проживання тощо.

Іноземці та особи без громадянства, які на законних підставах перебувають в Україні, мають право у встановленому порядку вільно залишити територію України, крім випадків, встановлених законом.

Виїзд з України іноземцю або особі без громадянства не дозволяється, якщо:

- він є підозрюваним, обвинуваченим у вчиненні на території України злочину чи підсудним за вчинення злочину на території України у разі, якщо до таких осіб відповідно до закону прийнято рішення щодо заборони виїзду за межі України;
- його засуджено за вчинення злочину – до відбування покарання або звільнення від покарання;
- його виїзд суперечить інтересам забезпечення національної безпеки України – до припинення обставин, що перешкоджають виїзду.

Іноземці та особи без громадянства під час проходження прикордонного контролю у пунктах пропуску через державний кордон **зобов'язані подати свої біометричні дані для їх фіксації**. Однак таке нововведення набере чинності лише з початком функціонування національної системи біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства, а коли це буде - достеменно невідомо.

Іноземці та особи без громадянства в разі **незаконного перетинання державного кордону України** поза пунктами пропуску через державний кордон України затримуються та в разі, якщо порушення ними законодавства України не передбачає кримінальної відповідальності, повертаються до країни попереднього перебування у встановленому порядку. Таким іноземцям та особам без громадянства забороняється в'їзд в Україну строком на **три роки**.

3. Правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту в Україні.

Згідно Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 5 липня 2012 р., **біженець** – особа, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань.

Особа, яка потребує додаткового захисту – особа, яка не є біженцем відповідно до Конвенції про статус біженців 1951 р. і Протоколу щодо статусу біженців 1967 р. та цього Закону, але потребує захисту, оскільки така особа змушена була прибути в Україну або залишитися в Україні внаслідок загрози її життю, безпеці чи свободі в країні походження через побоювання застосування щодо неї смертної кари або виконання вироку про смертну кару чи тортур, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання.

Особи, які потребують тимчасового захисту – це іноземці та особи без громадянства, які постійно проживають на території країни, що має спільний кордон з Україною, які масово вимушені шукати захисту в Україні внаслідок зовнішньої агресії, іноземної окупації, громадянської війни, зіткнень на етнічній основі, природних чи техногенних катастроф або інших подій, що порушують громадський порядок у певній частині або на всій території країни походження.

Біженець чи особа, яка потребує додаткового захисту або якій надано тимчасовий захист, не може бути вислана або примусово повернута до країни, де їх життя або свободі загрожує небезпека за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної

соціальної групи або політичних переконань, а також з інших причин, що визнаються міжнародними договорами чи міжнародними організаціями, учасниками яких є Україна, як такі, що не можуть бути повернуті до країн походження.

Біженець чи особа, яка потребує додаткового захисту або якій надано тимчасовий захист, не може бути вислана або примусово повернута до країн, де вони можуть зазнати катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання або з яких вони можуть бути вислані або примусово повернуті до країн, де їх життя або свободі загрожує небезпека за ознаками віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань, а також з інших причин, що визнаються міжнародними договорами чи міжнародними організаціями, учасниками яких є Україна, як такі, що не можуть бути повернуті до країн походження.

Не може бути визнана біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, особа:

- яка вчинила злочин проти миру, військовий злочин або злочин проти людства і людяності, як їх визначено у міжнародному праві;
- яка вчинила злочин не політичного характеру за межами України до прибуття в Україну з метою бути визнаною біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, якщо таке діяння відповідно до Кримінального кодексу України належить до тяжких або особливо тяжких злочинів;
- яка винна у вчиненні дій, що суперечать меті та принципам Організації Об'єднаних Націй;
- яка до прибуття в Україну була визнана в іншій країні біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту;
- яка до прибуття в Україну з наміром бути визнаною біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, перебувала в третій безпечній країні. Дія цього абзацу не поширюється на дітей, розлучених із сім'ями, а також на осіб, які народилися чи постійно проживали на території України, а також їх нащадків (дітей, онуків).

Особи, яких визнано біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, користуються тими самими правами і свободами, а також мають такі самі обов'язки, як і громадяни України, крім випадків, установлених Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Особа, яку визнано біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, має рівні з громадянами України права на:

- пересування, вільний вибір місця проживання, вільне залишення території України, крім обмежень, встановлених законом;
- працю;
- провадження підприємницької діяльності, не забороненої законом;
- охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування;
- відпочинок;
- освіту;
- свободу світогляду і віросповідання;
- направлення індивідуальних чи колективних письмових звернень або особисте звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб цих органів;
- володіння, користування і розпорядження своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності;
- оскарження до суду рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб;
- звернення за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;
- безоплатну правову допомогу в установленому порядку;
- рівні з громадянами України права у шлюбних та сімейних відносинах;
- право на одержання грошової допомоги, пенсії та інших видів соціального забезпечення в порядку, встановленому

законодавством України, та користування житлом, наданим у місці проживання;

- користується іншими правами і свободами, передбаченими Конституцією та законами України.

Особа, яку визнано біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, зобов'язана:

- повідомляти протягом десяти робочих днів органу міграційної служби за місцем проживання про зміну прізвища, складу сім'ї, сімейного стану, місця проживання, набуття громадянства України або іншої держави, надання притулку або дозволу на постійне проживання в іншій державі;

- знятися з обліку і стати на облік у відповідному органі міграційної служби за новим місцем проживання у разі зміни місця проживання і переїзду до адміністративно-територіальної одиниці України, на яку поширюється повноваження іншого органу міграційної служби;

- проходити щорічну перереєстрацію у строки, встановлені органом міграційної служби за місцем проживання

Особи, яким надано тимчасовий захист, мають право на:

- безоплатне проживання у придатних для тимчасового перебування місцях;

- забезпечення достатнім харчуванням, ліками, одягом з урахуванням спеціальних потреб дітей, у тому числі новонароджених, осіб із захворюваннями, осіб похилого віку;

- отримання роботи в Україні на строк, на який надано тимчасовий захист;

- отримання грошової допомоги, якщо в них немає інших доходів в Україні;

- свободу пересування територією України на тих самих умовах, що визначаються законами України для іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах;

- безоплатну невідкладну медичну допомогу в державних закладах охорони здоров'я;

- добровільне повернення в країну походження;

- подання заяви про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, у порядку, встановленому Законом;
- отримання інформації про свої права та обов'язки рідною або зрозумілою їм мовою;
- користування іншими правами, які їм гарантуються відповідно до міжнародних договорів, законів та інших нормативно-правових актів України.

Неповнолітня особа, яка отримала тимчасовий захист, має право на виховання та навчання в державних та комунальних дошкільних, загальноосвітніх та професійних навчальних закладах у порядку, встановленому спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань освіти.

Особи, яким надано тимчасовий захист, зобов'язані:

- дотримуватися вимог Конституції та законів України;
- подати всі наявні документи та достовірну інформацію про себе;
- пройти ідентифікацію особи в разі відсутності документів, що посвідчують особу, або в разі пред'явлення фальшивого документа;
- пройти реєстрацію;
- пройти обов'язкове медичне обстеження;
- виконувати інші зобов'язання нарівні з іноземцями та особами без громадянства, які на законних підставах тимчасово перебувають в Україні.

Запитання для самоконтролю

1. Якими правами користуються іноземці та особи без громадянства в Україні? Які несуть обов'язки?
2. Чи є обмеження щодо виїзду з України та в'їзду в Україну іноземців та осіб без громадянства?
3. Охарактеризуйте правовий статус біженців.

Лекція 7. Конституційно-правовий статус політичних партій та громадських об'єднань в Україні (2 год.)

1. Поняття політичних партій. Гарантії та обмеження щодо діяльності політичних партій.

Політична партія – це зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах.

Політичні партії провадять свою діяльність відповідно до Конституції України, Закону «Про політичні партії в Україні» від 5 квітня 2001 р. а також інших законів України та згідно із партійним статутом, прийнятим у визначеному цим Законом порядку.

Політичні партії в Україні створюються і діють тільки із всеукраїнським статусом.

Гарантії діяльності політичних партій:

- політичні партії є рівними перед законом;
- органам державної влади, органам місцевого самоврядування, їх посадовим особам заборонено виокремлювати у своєму ставленні певні політичні партії чи надавати їм привілеї, а також сприяти політичним партіям, якщо інше не передбачено законом, у провадженні їх діяльності;
- втручання з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування або їх посадових осіб у творення і внутрішню діяльність політичних партій та їх місцевих осередків забороняється, за винятком випадків, передбачених цим Законом.

Утворення і діяльність політичних партій забороняється, якщо їх програмні цілі або дії спрямовані на:

- 1) ліквідацію незалежності України;
- 2) зміну конституційного ладу насильницьким шляхом;
- 3) порушення суверенітету і територіальної цілісності України;
- 4) підрив безпеки держави;
- 5) незаконне захоплення державної влади;

- 6) пропаганду війни, насильства, розпалювання міжетнічної, расової чи релігійної ворожнечі;
- 7) посягання на права і свободи людини;
- 8) посягання на здоров'я населення.

Політичні партії не можуть мати воєнізованих формувань. Діяльність політичної партії може бути заборонена лише за рішенням суду. В першій інстанції справу про заборону політичної партії розглядає Верховний Суд України.

2. Порядок створення та членство в політичних партіях.

Рішення про створення політичної партії приймається на її установчому з'їзді (конференції, зборах). Це рішення має бути підтримано підписами не менше десяти тисяч громадян України, які відповідно до Конституції України мають право голосу на виборах, зібраними не менш як у двох третинах районів не менш як двох третин областей України, міст Києва і Севастополя та не менш як у двох третинах районів Автономної Республіки Крим.

На установчому з'їзді (конференції, зборах) політичної партії затверджуються статут і програма політичної партії, обираються її керівні і контрольно-ревізійні органи. Діяльність політичної партії може здійснюватися лише після її реєстрації. Не допускається діяльність незареєстрованих політичних партій.

Членом політичної партії може бути лише громадянин України, який відповідно до Конституції України має право голосу на виборах.

Громадянин України може перебувати одночасно **лише в одній політичній партії**.

Членами політичних партій **не можуть бути**:

- 1) судді;
- 2) працівники прокуратури;
- 3) працівники органів внутрішніх справ;
- 4) співробітники Служби безпеки України;
- 5) військовослужбовці;
- 6) працівники органів державної податкової служби;
- 7) персонал Державної кримінально-виконавчої служби України.

На час перебування на зазначених посадах або службі члени політичної партії зупиняють членство в цій партії.

Порядок вступу до політичної партії, зупинення та припинення членства в ній визначається статутом політичної партії. Громадянин України має право в будь-який час зупинити чи припинити своє членство в політичній партії шляхом подання заяви до відповідних статутних органів політичної партії.

Членство в політичній партії є фіксованим. Обов'язковою умовою фіксації членства в політичній партії є наявність заяви громадянина України, поданої до статутного органу політичної партії, про бажання стати членом цієї партії. Форма фіксації членства в політичній партії визначається статутом політичної партії.

Не допускається створення і діяльність структурних осередків політичних партій в органах виконавчої та судової влади і виконавчих органах місцевого самоврядування, військових формуваннях, а також на державних підприємствах, у навчальних закладах та інших державних установах і організаціях.

3. Права політичних партій.

Політичні партії мають право:

1) вільно провадити свою діяльність у межах, передбачених Конституцією України, цим Законом та іншими законами України;

2) брати участь у виборах Президента України, до Верховної Ради України, до інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб у порядку, встановленому відповідними законами України;

3) використовувати державні засоби масової інформації, а також засновувати власні засоби масової інформації, як передбачено відповідними законами України;

4) підтримувати міжнародні зв'язки з політичними партіями, громадськими організаціями інших держав, міжнародними і міжурядовими організаціями, засновувати (вступати між собою у) міжнародні спілки з додержанням вимог цього Закону;

5) ідейно, організаційно та матеріально підтримувати молодіжні, жіночі та інші об'єднання громадян, подавати допомогу у їх створенні.

Політичним партіям гарантується свобода опозиційної діяльності, у тому числі: можливість викладати публічно і обстоювати свою позицію з питань державного і суспільного життя; брати участь в обговоренні та оприлюднювати і обґрунтовувати критичну оцінку дій і рішень органів влади, використовуючи для цього державні і недержавні засоби масової інформації в порядку, встановленому законом; вносити до органів державної влади України та органів місцевого самоврядування пропозиції, які обов'язкові для розгляду відповідними органами в установленому порядку.

Політичні партії можуть підтримувати зв'язки з політичними партіями, громадськими організаціями інших держав, міжнародними і міжурядовими організаціями, укладати угоди про співробітництво і здійснювати інші заходи, які не суперечать законам і міжнародним угодам України. Політичні партії не можуть укладати угоди, які ставлять політичну партію в підпорядковане або залежне становище щодо будь-якої іншої іноземної організації чи політичної партії.

Політичні партії можуть засновувати міжнародні спілки чи вступати до таких спілок, статутами яких передбачено створення лише консультативних або координаційних центральних органів.

4. Поняття громадських об'єднань, громадських організацій, громадських спілок.

У Законі України «Про об'єднання громадян» від 22 березня 2012 р., який починає діяти з 1 січня 2013 р. даються наступні визначення понять.

Громадське об'єднання – це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів.

Громадське об'єднання за організаційно-правовою формою утворюється як громадська організація або громадська спілка.

Громадська організація – це громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи.

Громадська спілка – це громадське об'єднання, засновниками якого є юридичні особи приватного права, а членами (учасниками) можуть бути юридичні особи приватного права та фізичні особи.

Громадське об'єднання може здійснювати діяльність зі статусом юридичної особи або без такого статусу. Громадське об'єднання зі статусом юридичної особи є **непідприємницьким товариством**, основною метою якого не є одержання прибутку.

5. Принципи утворення і діяльності громадських об'єднань. Обмеження щодо утворення і діяльності громадських об'єднань.

Громадські об'єднання утворюються і діють **на принципах:**

- 1) добровільності;
- 2) самоврядності;
- 3) вільного вибору території діяльності;
- 4) рівності перед законом;
- 5) відсутності майнового інтересу їх членів (учасників);
- 6) прозорості, відкритості та публічності.

Добровільність передбачає право особи на вільну участь або неучасть у громадському об'єднанні, у тому числі в його утворенні, вступі в таке об'єднання або припиненні членства (участі) в ньому.

Самоврядність передбачає право членів (учасників) громадського об'єднання самостійно здійснювати управління діяльністю громадського об'єднання відповідно до його мети (цілей), визначати напрями діяльності, а також невтручання органів державної влади, інших державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування в діяльність громадського об'єднання, крім випадків, визначених законом.

Вільний вибір території діяльності передбачає право громадських об'єднань самостійно визначати територію своєї діяльності, крім випадків, визначених законом.

Рівність перед законом передбачає, що громадські об'єднання є рівними у своїх правах та обов'язках відповідно до закону з урахуванням організаційно-правової форми, виду та/або статусу такого об'єднання.

Відсутність майнового інтересу передбачає, що члени (учасники) громадського об'єднання не мають права на частку майна громадського об'єднання та не відповідають за його зобов'язаннями. Доходи або майно (активи) громадського об'єднання не підлягають розподілу між його членами (учасниками) і не можуть використовуватися для вигоди будь-якого окремого члена (учасника) громадського об'єднання, його посадових осіб (крім оплати їх праці та відрахувань на соціальні заходи).

Прозорість, відкритість передбачає право всіх членів (учасників) громадського об'єднання мати вільний доступ до інформації про його діяльність, у тому числі про прийняті громадським об'єднанням рішення та здійснені заходи, а також обов'язок громадського об'єднання забезпечувати такий доступ. Публічність означає, що громадські об'єднання інформують громадськість про свої мету (цілі) та діяльність.

Утворення і діяльність громадських об'єднань, мета (цілі) або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрич її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються.

Громадські об'єднання не можуть мати воєнізованих формувань.

Інші обмеження права на свободу об'єднання, у тому числі на утворення і діяльність громадських об'єднань, можуть бути встановлені виключно законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.

Громадським об'єднанням не можуть надаватися владні повноваження, крім випадків, передбачених законом.

Засновниками громадської організації можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, які досягли **18 років**, а **молодіжної та дитячої громадської організації - 14 років**.

Засновниками громадської спілки можуть бути **юридичні особи приватного права**, у тому числі громадські об'єднання зі статусом юридичної особи. Засновниками громадської спілки **не можуть бути політичні партії, а також юридичні особи**, щодо яких прийнято рішення щодо їх припинення або які перебувають у процесі припинення.

Кількість засновників громадського об'єднання не може бути меншою, **ніж дві особи**. Засновниками громадської спілки не можуть бути юридичні особи приватного права, єдиним засновником яких є одна і та сама особа. Засновником громадської спілки не може бути юридична особа приватного права, якщо засновник (власник істотної участі) цієї юридичної особи внесений до переліку осіб, пов'язаних зі здійсненням терористичної діяльності, або щодо яких застосовано міжнародні санкції. Засновником громадської організації не може бути особа, яку визнано судом недієздатною.

Членами (учасниками) громадської організації, крім молодіжної та дитячої, можуть бути **громадяни України, іноземці та особи без громадянства**, які перебувають в Україні на законних підставах, які **досягли 14 років**. Вік членів молодіжної, дитячої організації визначається її статутом у межах, встановлених законом.

Членами (учасниками) громадської спілки можуть бути юридичні особи приватного права, у тому числі громадські об'єднання зі статусом юридичної особи, фізичні особи, які досягли 18 років та не визнані судом недієздатними.

Утворення громадського об'єднання здійснюється на установчих зборах його засновників та оформлюється протоколом, підписується головою та секретарем зборів.

Юридична особа приватного права бере участь в утворенні громадської спілки через свого керівника або іншого уповноваженого представника, який діє на підставі довіреності на вчинення дій щодо утворення громадської спілки.

Особа може бути обрана керівником, обрана до складу керівного органу громадського об'єднання, визначена особою, яка має право представляти громадське об'єднання для здійснення реєстраційних дій, або визначена особою, уповноваженою представляти громадське об'єднання, за наявності її особистої згоди.

Громадські об'єднання реєструються або повідомляють про своє утворення у порядку, передбаченому цим Законом, протягом 60 днів з дня проведення установчих зборів. Дії від імені незареєстрованого громадського об'єднання або громадського об'єднання, повідомлення якого не прийнято в установленому цим Законом порядку, крім дій, пов'язаних з реєстрацією такого об'єднання або повідомленням про його утворення, забороняються.

6. Права та діяльність громадських об'єднань.

Для здійснення своєї мети (цілей) громадське об'єднання має **право:**

1) вільно поширювати інформацію про свою діяльність, пропагувати свою мету (цілі);

2) звертатися у порядку, визначеному законом, до органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб з пропозиціями (зауваженнями), заявами (клопотаннями), скаргами;

3) одержувати у порядку, визначеному законом, публічну інформацію, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації;

4) брати участь у порядку, визначеному законодавством, у розробленні проектів нормативно-правових актів, що видаються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування і стосуються сфери діяльності громадського об'єднання та важливих питань державного і суспільного життя;

5) проводити мирні зібрання;

6) здійснювати інші права, не заборонені законом.

Громадське об'єднання зі статусом юридичної особи має право:

1) бути учасником цивільно-правових відносин, набувати майнові і немайнові права відповідно до законодавства;

2) здійснювати відповідно до закону підприємницьку діяльність безпосередньо, якщо це передбачено статутом громадського об'єднання, або через створені в порядку, передбаченому законом, юридичні особи (товариства, підприємства), якщо така діяльність відповідає меті (цілям) громадського об'єднання та сприяє її досягненню. Відомості про здійснення підприємницької діяльності громадським об'єднанням включаються до Реєстру громадських об'єднань;

3) засновувати з метою досягнення своєї статутної мети (цілей) засоби масової інформації;

4) брати участь у здійсненні державної регуляторної політики відповідно до Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності»;

5) брати участь у порядку, визначеному законодавством, у роботі консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, що утворюються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування для проведення консультацій з громадськими об'єднаннями та підготовки рекомендацій з питань, що стосуються сфери їхньої діяльності.

Громадське об'єднання зі статусом юридичної особи, створена ним юридична особа (товариство, підприємство) може бути виконавцем державного замовлення відповідно до закону.

Держава забезпечує додержання прав громадських об'єднань.

Втручання органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб у діяльність громадських об'єднань, так само як і втручання громадських об'єднань у діяльність органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, не допускається, крім випадків, передбачених законом.

Органи державної влади, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування можуть залучати громадські об'єднання до процесу формування і

реалізації державної політики, вирішення питань місцевого значення, зокрема, шляхом проведення консультацій з громадськими об'єднаннями стосовно важливих питань державного і суспільного життя, розроблення відповідних проєктів нормативно-правових актів, утворення консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів при органах державної влади, органах влади Автономної Республіки Крим, органах місцевого самоврядування, в роботі яких беруть участь представники громадських об'єднань.

Проведення в порядку, визначеному законодавством, консультацій з громадськими об'єднаннями щодо проєктів нормативно-правових актів, які стосуються правового статусу громадських об'єднань, їх фінансування та діяльності, є обов'язковим.

Державний нагляд та контроль за дотриманням закону громадськими об'єднаннями здійснюють органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування у порядку, визначеному законом.

Громадські об'єднання зі статусом юридичної особи мають право на фінансову підтримку за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів відповідно до закону.

Громадські об'єднання, які отримують фінансову підтримку за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів, зобов'язані подавати та оприлюднювати звіти про цільове використання цих коштів відповідно до закону.

Громадське об'єднання зі статусом юридичної особи, створені ним юридичні особи (товариства, підприємства) зобов'язані вести бухгалтерський облік, фінансову та статистичну звітність, бути зареєстрованими в органах державної податкової служби та сплачувати до бюджету обов'язкові платежі відповідно до закону. Надання громадським об'єднанням, створеним ними юридичним особам (товариствам, підприємствам) пільг, у тому числі з оподаткування, здійснюється на підставах та в порядку, визначених законом.

Громадське об'єднання зі статусом юридичної особи для виконання своєї статутної мети (цілей) має право володіти,

користуватися і розпоряджатися коштами та іншим майном, яке відповідно до закону передане такому громадському об'єднанню його членами (учасниками) або державою, набуте як членські внески, пожертвуване громадянами, підприємствами, установами та організаціями, набуте в результаті підприємницької діяльності такого об'єднання, підприємницької діяльності створених ним юридичних осіб (товариств, підприємств), а також майном, придбаним за рахунок власних коштів, тимчасово наданим у користування (крім розпорядження) чи на інших підставах, не заборонених законом.

Припинення діяльності громадського об'єднання здійснюється:

1) за рішенням громадського об'єднання, прийнятим вищим органом управління громадського об'єднання, шляхом саморозпуску або реорганізації шляхом приєднання до іншого громадського об'єднання такого самого статусу;

2) за рішенням суду про заборону (примусовий розпуск) громадського об'єднання.

Запитання для самоконтролю

1. *Що таке політичні партії та громадські об'єднання?*
2. *Хто не може бути членом політичної партії?*
3. *Хто може бути засновником громадських об'єднань?*
4. *Охарактеризуйте конституційно-правовий статус політичних партій та громадських об'єднань?*

Лекція 8. Конституційні форми народовладдя (2 год.)

1. Представницька і безпосередня демократія в Україні.

Демократичність держави і суспільства визначається насамперед рівнем розвитку народовладдя, тобто тим, наскільки реально існуючі процедури виявлення і здійснення волі народу впливають на управління державними та суспільними справами.

Залежно від форми волевиявлення народу розрізняють **безпосередню і представницьку демократію**.

За безпосередньої демократії основні рішення приймаються безпосередньо всіма громадянами на референдумах, зборах тощо, а за представницької – виборними установами (парламентами).

Народовладдя як головний і вирішальний принцип конституційного ладу України закріплено у **статті 5 Конституції** України ємною і змістовною формулою: *«Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування»*.

Народ як носій суверенітету і єдине джерело влади в Україні має безумовне і пріоритетне право на її безпосереднє здійснення. Це право є природним. Не випадково в статті 21 Загальної декларації прав людини встановлено, що *кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників*.

Стаття 69 Конституції України проголошує, що народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум (наука конституційного права відносить їх до провідних форм реалізації безпосереднього народовладдя) та інші форми безпосередньої демократії. До інших форм прямого народовладдя необхідно віднести народні обговорення, плебісцити, відкликання депутатів, загальні збори населення.

Пряма демократія (безпосередня демократія) – форма політичної організації та устрою суспільства, за якої основні рішення ініціюються, приймаються і виконуються безпосередньо громадянами; безпосередня правотворчість народу.

Вибори як форма народного волевиявлення є одним із способів формування народом органів державної влади та місцевого самоврядування та інших інститутів. Це стосується в першу чергу формування представницьких органів законодавчої влади – парламенту, вибори президента, представницьких органів місцевого самоврядування.

Референдум – всенародне опитування з найважливіших питань державного життя, в якому беруть участь всі громадяни, що мають виборчі права. Своєрідною формою референдуму є **плебісцит**, тобто опитування населення про політичну долю території, на якій воно проживає.

Народне представництво являє собою систему влади народу, яка здійснюється через виборних представників. Сукупність повноважень, делегованих народом або його

частиною своїм виборним представникам, які об'єднані в спеціальну колегіальну установу (парламент, рада), на чітко визначений термін, а також сукупність самих представницьких органів влади являє собою представницьку владу.

Представницька демократія – політичний режим, за якого основним джерелом влади визнається народ, але управління державою делегується різним представницьким органам, члени яких обираються громадянами.

Представницька (репрезентативна) демократія є провідною формою політичної участі в сучасних державах. Її суть полягає в опосередкованому участю громадян у прийнятті рішень, у виборі ними в органи влади своїх представників, покликаних виражати їхні інтереси, приймати закони і видавати розпорядження.

Представницька демократія необхідна особливо тоді, коли через великі території чи внаслідок інших причин ускладнене регулярне безпосередню участь громадян в голосуваннях, а також коли приймаються складні рішення, важкодоступні для розуміння неспеціалістів.

Головними особливостями представницької демократії є передача певних функцій (повних або часткових) законотворчості і контролю з боку громадян – представницьким органам. На відміну від прямої демократії це дозволяє найбільш швидко вирішувати глобальні стратегічні питання загального характеру.

Головними недоліками виборної представницької демократії в порівнянні з прямою – є схильність до корупції, боротьба за владу і контроль за фінансовими потоками, маніпуляції громадською думкою, порушення прав і свобод людини при недостатньому захисті їх у законодавстві держав. Принциповим недоліком представницької демократії є формування владних органів за допомогою виборів, під час яких виборці змушені голосувати за малознайомих їм кандидатів, що не представляють інтереси всіх верств населення.

2. Поняття, види та ініціатива проведення референдумів в Україні.

Референдум – це голосування населення всієї держави (загальнодержавний референдум) або певної частини її

населення (місцевий референдум) з метою вирішення найважливіших питань державного та суспільного життя. Референдум і вибори мають загальний метод здійснення голосування, але різняться своїм предметом. Вибори проводяться для визначення особи, яка, на думку більшості виборців, найбільш гідна обіймати виборну посаду. Завданням референдуму є вирішення важливих питань, не пов'язаних із наданням юридичної сили мандатам якихось осіб. Це можуть бути затвердження, зміна чи скасування законів, вирішення проблем територіального устрою в межах держави тощо.

Залежно від тих чи тих ознак референдуми поділяються на певні види. Розрізняють:

- імперативний і консультативний,
- конституційний і законодавчий,
- обов'язковий і факультативний.

Імперативний і консультативний референдуми розрізняються за їхніми юридичними наслідками. Рішення, винесене **імперативним** референдумом, має загальнообов'язкове значення і не потребує ніякого затвердження. Імперативним, наприклад, був референдум 1 грудня 1991 р., під час якого визначалося, бути чи не бути Україні незалежною державою. Результати **консультативного** референдуму юридичної сили не мають. Його призначення полягає в установленні думки голосуючих щодо певного питання. Ця думка може бути врахована, але не є обов'язковою для вирішення дер-жавними органами відповідної проблеми. У деяких країнах консультативний референдум здійснюється під назвою «всенародного обговорення».

Конституційним називається референдум, внаслідок якого змінюється, приймається або відхиляється конституція. Якщо ці питання вирішуються стосовно до звичайного закону, то референдум називається **законодавчим**.

Обов'язковий референдум – це референдум, проведення якого є обов'язковим для вирішення визначених конституцією проблем. Відповідно до ст. 73 Конституції України, обов'язковим є всеукраїнський референдум для вирішення питань щодо зміни території України.

Якщо ж референдум визначається як один із можливих, але необов'язкових способів вирішення певних питань, то він називається **факультативним**. Це може стосуватися, приміром, затвердження законів, міжнародних угод.

Конституція України (ст. 74) встановлює, що в нашій державі не допускається проведення референдумів щодо законопроектів з питань *податків, бюджету та амністії*.

Всеукраїнський референдум може призначатися Верховною Радою або Президентом України, але тільки в межах, визначених Конституцією повноважень. Так, Верховна Рада уповноважена призначати всеукраїнський референдум для вирішення питань про зміну території держави. Президент має право призначити його щодо затвердження закону про внесення змін до розділів I, III, XIII Конституції, а також проголосує референдум за народною ініціативою.

Ініціатива щодо проведення референдуму визнається народною, а отже, обов'язковою до втілення в життя, якщо відповідна вимога виходить *не менш як від 3 млн. громадян України, які мають право голосу*. Аби ця ініціатива відображала прагнення народу України. Конституція встановлює, що *підписи під вимогою про призначення референдуму повинні бути зібрані не менш як у 2/3 областей і не менш як по 100 тис. підписів у кожній з них*. Такий порядок надає певним групам громадян України, що мають право голосу, та різним громадським об'єднанням можливість спробувати реалізувати свої політичні ідеї в разі протидії з боку державних структур завдяки наданню через референдум цим ідеям всенародної підтримки.

Конкретні питання, пов'язані з організацією та проведенням референдуму, регламентуються Законом України «Про всеукраїнський і місцеві референдуми» від 3 липня 1991 р.

3. Роль референдумів в регулюванні суспільних відносин. Принципи проведення референдумів.

Роль референдумів в регулюванні суспільних відносин визначається виходячи з їх основних соціальних функцій. Референдуми є:

- одним з основних інструментів реалізації права народного суверенітету в легітимізації владних рішень;

- однією з основних форм реалізації права національного суверенітету;

- одним із способів формування громадської думки;
- в демократичному суспільстві можуть бути використані народом як противага рішенням органів державної влади та місцевого самоврядування, що не задовольняють інтереси громадян.

Референдний (референдарний) процес здійснюється в кілька стадій:

- Призначення референдуму;
- підготовка і проведення референдуму;
- голосування і визначення підсумків референдуму;
- опублікування і вступу в силу законів та інших рішень, прийнятих референдумом.

Всі стадії референдного (референдарного) процесу підпорядковані **загальним принципам**:

- загального права участі громадян України в референдумах;
- рівного права участі громадян України в референдумах;
- прямого права участі громадян України в референдумах;
- секретності голосування під час референдумів;
- підготовки та проведення референдумів на демократичних засадах;
- гласності та відкритості підготовки і проведення референдумів;
- заборони будь-якого прямого або непрямого обмеження прав громадян України на участь у референдумах;
- гарантування реалізації демократичних засад підготовки і проведення референдумів;
- підготовки та проведення референдумів за рахунок Державного бюджету та відповідних місцевих бюджетів.

За порушення законності при підготовці і проведенні референдумів за законом настає адміністративна або кримінальна відповідальність.

Запитання для самоконтролю

1. *Що таке безпосередня та представницька демократія?*

2. Які види референдумів існують?
3. Які питання не можуть виноситися на референдум?

Лекція 10. Конституційно-правові засади організації та діяльності законодавчої влади в Україні (2 год.)

1. Парламент як законодавчий орган влади.

Парламент (англ. parliament, фр. Parlement, від parler – говорити) – найвищий представницький і законодавчий орган в державах, де встановлено поділ влади.

Парламент є представницьким органом, в якому все населення і регіони країни представлені вибраними ними представниками. Як правило, весь парламент, або нижня палата парламенту (наприклад, у федераціях) формується шляхом загальних виборів.

У сучасних державах парламенти, як правило, є законодавчими органами, тобто наділені владою приймати закони, а також, в тій чи іншій мірі формувати і контролювати виконавчу владу (наприклад, виносити вотум недовіри уряду і здійснювати процедуру імпичменту президента).

Органи народного представництва існували ще в стародавніх державах таких як Стародавній Рим. Це могло бути народні збори, рада старійшин, Сенат (Давній Рим), Коміції, віче, курултай і т. п.

У Середні віки набула поширення станово-представницька система: роль, схожу з роллю парламенту, грали органи, що склалися з представників різних станів (Генеральні штати у Франції, кортеси в Іспанії, Земський собор у Росії і т. д.).

Батьківщиною сучасного парламентаризму вважається Англія. Прообраз парламенту був утворений в Англії в XIII столітті, коли король Іоанн Безземельний був змушений підписати «Велику хартію вольностей». Згідно з цим документом, король не мав права вводити нові податки без згоди королівської ради. Великобританія – перша країна, де парламент прийняв на себе всю повноту влади.

Історично парламент виконував роль амортизатора між владою (монархом) і суспільством, був формою представлення

суспільства у владі. Часто парламент відіграє вирішальну роль під час соціальних катаклізмів. Поступово з другорядного органу, покликаного згладжувати конфлікти між владою і народом, парламент перетворився в більшості країн на вищий державний орган.

Парламент може складатися з однієї або двох палат. У двопалатному парламенті, як правило, одна з палат є верхньою, друга – нижній. Так, у Великобританії верхня палата Парламенту – Палата лордів, нижня – Палата громад, в Росії – Рада Федерації і Державна Дума, в Казахстані – Сенат парламенту і Мажиліс парламенту, в США – Сенат і Палата представників. Як правило, верхня палата формується менш демократичним шляхом, ніж нижня.

Члени парламенту називаються депутатами для нижньої палати парламенту і сенаторами – для верхньої. Зазвичай в парламент входять 300 – 500 членів, але число їх може бути досить різним (від декількох десятків до 2 – 3 тисяч).

Сенс розділення парламенту на дві палати в тому, що в цьому випадку законопроекти, що ініціюються і приймаються нижньою палатою, повинні бути також схвалені і верхньою палатою, яка, як правило, більшою мірою схильна займати позиції, близькі уряду. Відомий випадок многопалатного парламенту в Іспанії.

У складі парламенту зазвичай діють також комітети і комісії з певних питань (з економіки, закордонних справ і т. д.). Вони займаються підготовкою рішень парламенту на відповідну тему.

Крім того, в парламенті створюються фракції, формовані за політичним принципом, як правило, з представників партій, і депутатські групи, що об'єднують депутатів, що не увійшли у фракції.

2. Верховна Рада України як законодавчий орган влади.

Стаття 75 Конституції України проголошує, що «єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент - Верховна Рада України». Отже, виключно до компетенції Верховної Ради належить прийняття законодавчих актів, що мають вищу юридичну силу і яким повинні відповідати нормативно-правові акти всіх інших державних органів (підзаконні акти).

Верховна Рада України – загальнонаціональний представницький орган державної влади, що діє на постійній основі. Вона через вільно обраних народних депутатів представляє український народ і діє в інтересах усіх громадян України.

Правовий статус Верховної Ради визначений у розділі IV «Верховна Рада України» Конституції України, а основні її функції – також і в інших розділах Конституції: V «Президент України», VI «Кабінет Міністрів України. І відомства », VII «Прокуратура», VIII «Правосуддя», XII «Конституційний Суд України». Останнє обумовлено тим, що в процесі виконання своїх функцій усі три гілки державної влади тісно взаємодіють.

Верховна Рада України складається з однієї палати, що для України, мабуть, є оптимальним варіантом побудови парламенту, тому однією з причин, які можуть обумовлювати створення двопалатного парламенту, є перш за все федеративний устрій держави. Україна ж є унітарною державою, а в таких державах, як свідчить історія розвитку парламентаризму, наявність двопалатних парламентів зумовлюється переважно національними, історичними і культурними традиціями. У минулому двопалатні парламенти виникали, як правило, в результаті компромісу між феодалами і буржуазією. В Україні таких традицій немає. Однак під час Всеукраїнського референдуму, проведено 16 квітня 2000 р. на підставі Указу Президента України «Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою» від 15 січня 2000 р., більшість громадян України, які взяли участь у референдумі, висловилися за необхідність формування двопалатного парламенту в Україні, одна з палат якого представляла б інтереси регіонів України і сприяла б їх реалізації, та за внесення відповідних змін до Конституції та виборчого законодавства.

Стаття 76 Конституції України встановлює, що конституційний склад Верховної Ради України становить 450 народних депутатів, які обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на 5 років (в редакції Конституції N 2952-

VI (2952-17) від 01.02.2011). На підставі Закону України «Про вибори народних депутатів України» від 17 листопада 2011 р. 225 депутатів обираються за пропорційною системою у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі за виборчими списками кандидатів у депутати від політичних партій, 225 депутатів обираються за мажоритарною системою відносної більшості в одномандатних виборчих округах.

Чергові вибори до Верховної Ради України відбуваються в останню неділю жовтня п'ятого року Повноваження Верховної Ради України.

Позачергові вибори призначаються Президентом України і проводяться в період 60 днів з дня опублікування рішення про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України.

3. Повноваження, функції і порядок діяльності Верховної Ради України.

Повноваження Верховної Ради України викладені у статті 85 Конституції України.

За суттю та призначенням їх можна розділити на кілька груп:

- повноваження, пов'язані з внесенням змін до Конституції України, законотворчою діяльністю та прийняттям законів;
- із здійсненням контролю за бюджетом;
- визначенням засад політики держави та програм суспільного розвитку;
- визначенням взаємовідносин між Верховною Радою України та Президентом України;
- формуванням інших державних органів; здійсненням парламентського контролю;
- організацією адміністративно-територіального поділу країни;
- здійсненням зовнішніх функцій держави та деякі інші.

Ці повноваження не є вичерпними, вони доповнюються і деталізуються положеннями інших статей Конституції України, зокрема статті 111, яка визначає умови і порядок дострокового припинення повноважень Президента України у разі його усунення в порядку імпічменту, а також статті 92, яка окреслює коло питань, що вирішуються виключно законами України і т. п.

Верховна Рада України є повноважною за умови обрання **не менше двох третин** від її конституційного складу.

Як колегіальний законодавчий орган вона здійснює діяльність в особливій організаційній формі, збираючись на сесії. Саме в період сесії парламент реалізує свої повноваження, визначені Конституцією України. Така організаційна форма дозволяє збирати одночасно депутатський корпус в стінах парламенту для вирішення питань такою більшістю, яке потрібно Конституцією та законами України.

Сесія парламенту забезпечує його безперервну роботу протягом певного (тривалого) часу.

Сесії Верховної Ради України поділяються на чергові й позачергові.

Чергові сесії згідно статті 83 Конституції України починаються **першого вівторка лютого** і першого **вівторка вересня** кожного року. Тривалість сесії визначається Верховною Радою.

У сесійний період щотижнева робота Верховної Ради та її комітетів починається у вівторок о 10 годині і закінчується у п'ятницю о 14 годині.

Народні депутати в період сесії на пленарних засіданнях шляхом голосування приймають законодавчі акти, а також опрацьовують законопроекти в парламентських комітетах, що займаються іншими питаннями законодавчого органу, працюють у своїх виборчих округах, зустрічаються з виборцями.

Стаття 88 Конституції України встановлює склад керівництва Верховною Радою України. До нього відносяться Голова Верховної Ради України, Перший заступник Голови Верховної Ради України, заступник Голови Верховної Ради України. Верховна Рада України обирає зі свого складу цих посадових осіб та відкликає їх.

Голова Верховної Ради України здійснює повноваження, передбачені Конституцією України, у порядку, встановленому законом про регламент Верховної Ради України.

Конституція України передбачає багато функцій для здійснення повноважень вищого виборного колегіального органу держави - Верховної Ради. Основними серед них є:

- законодавча;
- установча (державотворча, організаційна);
- парламентського контролю.

Здійснення цих та інших функцій Верховної Ради називають процедурами або процесом. Відповідно розрізняють законодавчу, установчу процедуру, процедуру парламентського контролю та ін.

Найголовнішою, характерною тільки для Верховної Ради України як єдиного в Україні законодавчого органу, є законодавча функція (законодавча процедура, законодавчий процес).

Законодавчий процес являє собою діяльність державних органів та їх посадових осіб, пов'язану з поданням до законодавчого органу проекту законів, їх розглядом, прийняттям (змінюю, припиненням дії) і введенням в дію, а також з формуванням єдиної системи законодавства України.

Конституція України, спираючись на світовий досвід, чітко визначає перелік суб'єктів, які наділені правом законодавчої ініціативи. Таке право згідно частини першої статті 93 Конституції України «належить Президентові України, народним депутатам України, Кабінету Міністрів України та Національному банку України», а частина друга цієї статті передбачає, що законопроекти, визначені Президентом України як невідкладні, розглядаються Верховною Радою України позачергово.

Запитання для самоконтролю

1. *Що таке парламент?*
2. *Що означає та обставина, що Верховна Рада України є єдиним органом законодавчої влади в Україні?*
3. *Скільки років тривають повноваження Верховної Ради України?*
4. *Охарактеризуйте порядок діяльності Верховної Ради України.*

Лекція 10. Правовий статус депутатів України (2 год.)

1. *Поняття конституційного правового статусу депутата України.*

Статус народного депутата – це його правове становище у представницьких органах державної влади, обумовлений сукупністю правових норм, що регулюють суспільні відносини, пов'язані з політико-правовою природою депутатського мандата, його виникненням, припиненням і терміном дії, повноваженнями депутатів, гарантіями їхньої діяльності, а також їх підзвітністю, підконтрольністю і відповідальністю.

Статус народного депутата України визначається Конституцією України та Законом України «Про статус народного депутата України» від 21 листопада 1992 (із змінами і доповненнями, внесеними до нього пізніше законами України).

Особливістю правового статусу народного депутата є те, що він одночасно є членом загальнонаціонального представницького органу – Верховної Ради України, отже, бере участь у здійсненні закріплених за парламентом повноважень, а також наділений самостійною компетенцією для реалізації завдань представника Українського народу у Верховній Раді. На зміст його правового статусу істотно впливає характер мандата, яким наділяється депутат.

Депутатський мандат (лат. Mandatum – наказ, доручення) засвідчує легітимність повноважень депутата представницького органу публічної влади та обумовлює характер відносин між депутатом і виборцями. Депутатський мандат може бути **імперативним або вільним** (загальнонаціональним). Вид депутатського мандата визначається передусім характером стосунків депутата з виборцями.

У більшості демократичних країн депутатський мандат є **вільним**, відповідно до якого депутат вважається представником всієї нації (народу), а не тільки виборців окремого округу. При цьому депутат не може бути обмежений наказами виборців, а виборці не можуть відкликати депутата.

Характерною ознакою **імперативного** мандата є відповідальність депутата перед виборцями свого округу, які

мають право давати депутатові, так звані, накази виборців і навіть відкликати його у випадках, передбачених законом, а також періодична звітність депутата перед виборцями. Мандат народного депутата України з прийняттям Конституції України 1996 р. став вільним, оскільки депутата вже не можна відкликати або зобов'язати виконувати накази виборців.

Народний депутат України – це представник Українського народу у Верховній Раді України, уповноважений ним виражати і захищати інтереси суспільства, здійснювати повноваження, пов'язані з реалізацією парламентом законодавчої, установчої та контрольної функцій.

Народним депутатом України може бути громадянин України, який на день виборів досяг двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх п'яти років. Не може бути обраним до Верховної Ради громадянин, який має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку.

Повноваження народних депутатів України починаються з моменту складення присяги, а припиняються одночасно з припиненням повноважень Верховної Ради. Достроково вони можуть бути припинені в таких випадках: 1) складення повноважень за його особистою заявою; 2) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього; 3) визнання його судом недієздатним або безвісно відсутнім; 4) припинення його громадянства або виїзду на постійне проживання за межі України; 5) смерті.

Народний депутат України здійснює свої повноваження на постійній основі. Це означає, що його діяльність як члена парламенту (депутатська діяльність) є його основною роботою на весь період повноважень. Він не може бути членом Кабінету Міністрів України, керівником центрального органу виконавчої влади, мати інший представницький мандат чи одночасно бути на державній службі, обіймати посаду міського, сільського, селищного голови, займатися будь-якою, крім депутатської, оплачуваною роботою, за винятком викладацької, наукової та творчої діяльності, а також медичної практики у вільний від виконання обов'язків народного депутата час; залучатись як

експерт органами досудового слідства, прокуратури, суду, а також займатися адвокатською діяльністю; входити до складу керівництва, правління чи ради підприємства, установи, організації, що має на меті одержання прибутку.

Народний депутат, призначений на посаду, що є несумісною з депутатським мандатом, і повноваження якого не припинено, допускається до виконання обов'язків за такої посадою не раніше дня подання ним до Верховної Ради України заяви про складення повноважень народного депутата. Така ситуація виникає тоді, коли, наприклад, Верховна Рада України призначає народного депутата України на посаду міністра.

2. Права народного депутата України.

Закон України «Про статус народного депутата України» детально визначає права та обов'язки народного депутата, зокрема у Верховній Раді України та її органах, у виборчому окрузі та за його межами.

До першої групи прав народного депутата України відповідно до статей 10 – 15 Закону України «Про статус народного депутата України» відносяться:

- мати вирішальний голос при розгляді всіх питань на засіданнях Верховної Ради та її органів, до складу яких він входить. Це права він набуває з моменту визнання його повноважень Верховною Радою;
- мати один голос у Верховній Раді та її органах, членом яких він є;
- брати участь у роботі будь-якого органу Верховної Ради, членом якої він не є, з правом дорадчого голосу;
- обирати і бути обраним до органів Верховної Ради України;
- пропонувати питання для розгляду Верховною Радою України або її органами;
- право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України;
- ставити питання про визнання законопроекту терміновим та про винесення його на народне обговорення або референдум;
- вносити проекти постанов, інших актів, а також поправки до них;

- вносити пропозиції і поправки до проектів законів та інших законодавчих актів, а також пропозиції щодо порядку голосування;
- висловлювати думку щодо персонального складу органів і кандидатур посадових осіб, які обираються, призначаються або затверджуються Верховною Радою України;
- звертатися із запитами, брати участь у дебатах, ставити запитання доповідачам та головуючому на засіданні, вимагати відповіді на запит;
- виступати з обґрунтуванням своїх пропозицій з мотивів голосування, давати довідки;
- ставити питання про недовіру складу органів, створених Верховною Радою України, а також посадовим особам, яких обрано, призначено або затверджено Верховною Радою України;
- ставити питання про перевірку діяльності підприємств, установ і організацій, розташованих на території України, щодо яких є дані про порушення ними чинного законодавства;
- брати участь у перевірках додержання законів державними органами та органами об'єднань громадян, підприємствами, установами та організаціями;
- брати участь у депутатському розслідуванні;
- передавати головуючому на засіданні Верховної Ради України текст свого виступу, окремої думки, заяви, пропозиції і зауваження з питань, розглядаються Верховною Радою, для включення до протоколу і стенографічний звіт засідання;
- одержувати по одному примірнику офіційних видань Верховної Ради України, текстів виступів, інформаційних матеріалів Верховної Ради та її органів, інформаційні і додаткові матеріали, які офіційно розповсюджуються урядовими та іншими державними органами та органами об'єднань громадян, а також знайомитися з матеріалами архівів текстами, своїх виступів у стенограмах і протоколах засідань Верховної Ради України та її органів до опублікування;
- оголошувати на засіданнях Верховної Ради та її органів, за попередньою згодою головуючого, тексти звернень, заяв, резолюцій, петицій громадян чи їх об'єднань, якщо ці документи

мають суспільне значення, а також безкоштовно користуватися засобами зв'язку, розмножувальною технікою у Верховній Раді України;

- вносити до Верховної Ради і її органів пропозиції щодо будь-яких питань, що входять у відання Верховної Ради та її органів, крім випадків, коли право внесення пропозиції закріплено Конституцією України за певним органом чи посадовою особою.

До другої групи прав народного депутата України відповідно до статей 18 – 22 Закону України «Про статус народного депутата України» відносяться:

- брати участь у розгляді в органах державної влади будь-яких питань, що зачіпають інтереси громадян та організацій;
- звертатися в державні органи та органи об'єднань громадян, до підприємств, установ та організацій, посадових осіб з питань своєї депутатської діяльності;
- відвідувати будь-які державні органи та органи об'єднань громадян, підприємства, установи та організації з питань своєї депутатської діяльності;
- невідкладного прийому керівниками та іншими посадовими особами державних органів та органів об'єднань громадян, підприємств, установ та організацій з питань депутатської діяльності;
- брати участь з правом дорадчого голосу у сесіях сільських, селищних, міських, районних у місті, районних та обласних рад;
- перевіряти з власної ініціативи (із залученням при необхідності представників державних органів та органів об'єднань громадян) відомості про порушення закону, прав та інтересів громадян і організацій, що охороняються законом;
- вимагати від відповідних органів і посадових осіб припинення порушень закону, прав та інтересів громадян і організацій, що охороняються законом;
- отримувати повну та достовірну інформацію з питань, пов'язаних із здійсненням депутатських повноважень, від усіх державних органів та органів об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій та посадових осіб;

- проводити збори виборців округу, зустрічі з виборцями, трудовими колективами, об'єднаннями громадян;
- брати участь у засіданнях об'єднань народних депутатів, виборців, органів громадського самоврядування, зборах трудових колективів, громадян за місцем проживання, військовослужбовців у військових частинах тощо.

3. Обов'язки народного депутата України.

Народний депутат України зобов'язаний:

- 1) дбати про добробут України і добробут Українського народу, захищати інтереси виборців та держави;
- 2) дотримуватися вимог Конституції та законів України, додержуватися присяги народного депутата України;
- 3) бути присутнім та особисто брати участь у засіданнях Верховної Ради України та її органів, до складу яких його обрано;
- 4) особисто брати участь у голосуванні з питань, що розглядаються Верховною Радою України та її органами;
- 5) виконувати доручення Верховної Ради України, відповідного комітету, фракції, тимчасової спеціальної чи тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України, до складу яких його обрано;
- 6) інформувати Верховну Раду України та її органи, до складу яких його обрано, про виконання доручень Верховної Ради України та її органів;
- 7) дотримуватися вимог трудової дисципліни та норм депутатської етики;
- 8) представляти інтереси фракції у комітеті, тимчасовій спеціальній або тимчасовій слідчій комісії, до складу яких його обрано;
- 9) як член комітету, тимчасової спеціальної або тимчасової слідчої комісії: бути присутнім на засіданнях і брати участь в їх роботі; дотримуватися порядку і норм депутатської етики; виконувати доручення комітету, підкомітету, тимчасової спеціальної чи тимчасової слідчої комісії, визначені їх рішеннями;

10) завчасно повідомляти про неможливість присутності на засіданні Верховної Ради України чи її органів керівників цих органів;

11) постійно підтримувати зв'язок з виборцями, вивчати громадську думку, потреби і запити населення;

12) інформувати виборців про свою депутатську діяльність через засоби масової інформації та на зборах виборців періодично, але не рідше двох разів на рік;

13) розглядати звернення виборців;

14) проводити особистий прийом громадян тощо.

4. Гарантії депутатської діяльності.

Чинне законодавство передбачає систему гарантій, покликаних забезпечити ефективність діяльності народного депутата України. До них відносяться: неприпустимість свавільного обмеження депутатських повноважень, депутатська недоторканність (депутатський імунітет) створення належних умов для виконання депутатських повноважень, забезпечення інформаційними матеріалами та юридичною допомогою, право на використання засобів масової інформації та технічних засобів, право мати до тридцяти одного помічника-консультанта, забезпечення народних депутатів жилими приміщеннями, щомісячне відшкодування витрат, пов'язаних з виконанням депутатських повноважень, право на першочергове поселення в готелі, право на безоплатний проїзд, звільнення від призову на військову службу, державне страхування народного депутата, фінансове, медичне та соціально-побутове забезпечення, право народного депутата після закінчення строку його повноважень на попередню роботу (посаду) тощо.

Народному депутату України гарантується **депутатська недоторканність** на весь строк здійснення депутатських повноважень.

Він не може бути без згоди Верховної Ради України притягнутий до кримінальної відповідальності, затриманий чи заарештований. Притягнення до кримінальної відповідальності, як стадія кримінального переслідування, починається з моменту пред'явлення особі обвинувачення у вчиненні злочину – є винесення постанови про звинувачення.

Саме тому в разі наявності достатніх підстав щодо народного депутата кримінальну справу може бути порушено, однак він не може бути затриманий і арештований, а також йому не може бути висунуте звинувачення до отримання згоди парламенту на притягнення його до кримінальної відповідальності. Обшук, затримання народного депутата чи огляд особистих речей і багажу, транспорту, жилого чи службового приміщення народного депутата, а також порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та застосування інших заходів, що, відповідно до закону, обмежують права і свободи народного депутата, допускаються лише у разі, коли Верховною Радою України надано згоду на притягнення його до кримінальної відповідальності, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо.

Разом з тим, народний депутат України може бути без згоди Верховної Ради України притягнутий до адміністративної відповідальності, якщо можливі запобіжні заходи або стягнення за вчинене правопорушення не пов'язані із затриманням чи арештом народного депутата України.

Питання щодо доцільності збереження депутатської недоторканності у такому вигляді залишається предметом дискусії серед політиків та науковців.

Депутат може мати до тридцяти одного помічника-консультанта, які працюють за строковим трудовим договором на постійній основі чи за сумісництвом, або на громадських засадах. Помічником-консультантом народного депутата може бути лише громадянин України, який має середню спеціальну чи вищу освіту і вільно володіє державною мовою. Він звільняється з попереднього місця роботи в порядку переведення в зазначений у його заяві і поданні народного депутата строк. Депутат самостійно визначає кількість помічників-консультантів, які працюють за строковим трудовим договором на постійній основі, за сумісництвом і на громадських засадах у межах загального фонду, який встановлюється йому для оплати праці помічників-консультантів, здійснює їх підбір, розподіляє обов'язки між

ними та особисто здійснює розподіл місячного фонду заробітної плати помічників-консультантів.

Час роботи народного депутата у Верховній Раді України зараховується до стажу державної служби, а також зараховується до його загального і безперервного стажу роботи, стажу роботи (служби) за спеціальністю, стажу роботи, який дає право на встановлення процентних надбавок до заробітної плати та одержання одноразової винагороди за вислугу років, процентної надбавки за вислугу років, виплату винагороди за підсумками роботи. У день відкриття першого засідання Верховної Ради України нового скликання народним депутатам попереднього скликання Головою Верховної Ради України попереднього скликання присвоюється перша категорія, перший ранг державного службовця.

Народному депутату після закінчення строку його повноважень, а також у разі дострокового їх припинення за особистою заявою про складення ним депутатських повноважень надається попередня робота (посада), а в разі неможливості він зараховується до резерву кадрів Головного управління державної служби України.

Народний депутат на території України має право безкоштовного проїзду на всіх залізничних, автомобільних, повітряних, водних внутрішніх шляхах.

Народні депутати України не несуть юридичної відповідальності за результати голосування у парламенті та його органах.

На пленарному засіданні парламенту народний депутат не повинен вживати образливих висловлювань, непристойних слів, закликати до незаконних дій. У разі порушення промовцем цієї вимоги голова на пленарному засіданні повинен попередити його про неприпустимість таких висловлювань і закликів або припинити його виступ, а в разі повторного порушення – позбавити права виступу на цьому пленарному засіданні.

Народний депутат або представник депутатської фракції, на адресу яких були виголошені образливі слова, може звернутися до голови на пленарному засіданні з вимогою про надання слова для репліки. Голова на пленарному засіданні надає слово для репліки народному депутату або представнику

депутатської фракції відразу після звернення або після завершення обговорення питання. Якщо народний депутат, депутатська фракція, на адресу яких були виголошені образливі слова, вважають, що конфлікт не вичерпано і порозуміння між народними депутатами не досягнуто, то вони письмово звертаються до Комітету з питань Регламенту, депутатської етики та забезпечення діяльності Верховної Ради України, який розглядає це питання на своєму засіданні. У таких випадках відповідно висновку цього Комітету Верховна Рада без обговорення може прийняти рішення про позбавлення народного депутата права брати участь у пленарних засіданнях (до п'яти пленарних засідань). Це рішення доводиться до відома виборців через газету «Голос України».

Якщо під час пленарного засідання народний депутат вчинив дії, що містять ознаки злочину, обговорення питань зупиняється. Голова на пленарному засіданні повинен повідомити Верховній Раді про факт, що відбувся, і оголосити перерву в пленарному засіданні або закрити його і звернутися до Комітету з питань Регламенту, депутатської етики та забезпечення діяльності Верховної Ради України, з пропозицією розглянути це питання і внести пропозиції щодо вжиття відповідних заходів.

Запитання для самоконтролю

1. *Охарактеризуйте конституційно-правовий статус депутатів України.*
2. *Що таке «депутатський мандат»?*
3. *Які гарантії депутатської діяльності існують?*

Лекція № 11. Президент України (2 год.)

1. Інститут президентства.

Президент – де-юре виборна посада голови держави або територіально-адміністративного утворення або голови колегіального органу, громадського об'єднання або комерційної організації, а в деяких країнах (наприклад, в США і в Туреччині) – також довічний титул особи, що займала таку посаду в минулому. У державах з президентською формою

правління президент є також головою виконавчої влади, з парламентською – лише головою держави.

Термін «президент» походить від латинського слова Praesidens. У буквальному перекладі воно означає «сидить попереду». Аналогічне значення має в російській мові слово «голова». По всій імовірності, президентами в античні часи називали осіб, які керували різними зборами, однак у сучасному розумінні («глава держави») слово «президент» не вживалося аж до XVIII століття. Лише при підготовці до прийняття Конституції США 1787 р., коли постало питання про найменування нового виборного глави держави, вперше був використаний термін «президент» для позначення такої посадової особи.

На відміну від монарха, президент обирається народом і здійснює свої повноваження протягом певного терміну. В іншому ж конституційно-правовий статус президента може визначатися в різних державах неоднаково: так, у Росії президент визнається главою держави, в США – главою виконавчої гілки влади, у Франції - «арбітром» і т. д. В юридичній літературі виділяється також поняття «інститут президентства» або «інститут президента». Даний інститут носить конституційно-правову природу.

Можна виділити наступні основні ознаки, властиві президентам практично всіх держав:

- президент - це виборна посадова особа;
- президент виконує функції глави держави;
- він або є главою виконавчої гілки влади, або стоїть над системою поділу влади, виконуючи роль арбітра;
- він нікому не підлеглий і не залежить від інших державних органів;
- він зобов'язаний дотримуватися обмежень, встановлених законодавством і не порушувати закони;
- президент володіє великим політичним впливом, здійснюючи верховне керівництво поточними політичними справами держави.

2. Вимоги до кандидатів у Президенти України.

Відповідно до статті 102 Конституції України Президент України Виступає від імені держави, є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина.

Конституція України встановлює, що Президент України обирається громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на 5 років, що одна і та ж особа не може бути Президентом України більше двох строків підряд.

Конституція України передбачає ряд вимог, яким повинен відповідати кандидат на пост Президента України. Згідно зі статтею 103 Президентом України може бути обраний громадянин України, який досяг 35 років, має право голосу, проживає в Україні протягом 10 останніх перед днем виборів, володіє державною мовою.

Ця стаття передбачає так само певні обмеження для особини Президента України: «Президент України не може мати іншого представницького мандата, обіймати посаду в органах державної влади або в об'єднаннях громадян, а так само займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю чи входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства, що має на меті одержання прибутку».

3. Повноваження Президента України.

Повноваження Президента України викладу в статті 106 Конституції України:

1) забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави;

2) звертається з посланнями до народу та із щорічними і позачерговими посланнями до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України;

3) представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України;

4) приймає рішення про визнання іноземних держав;

5) призначає та звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних

організаціях; приймає вірчі і відкличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав;

6) призначає всеукраїнський референдум щодо змін Конституції України відповідно до статті 156 Конституції, проголошує всеукраїнський референдум за народною ініціативою;

7) призначає позачергові вибори до Верховної Ради України у строки, встановлені цією Конституцією;

8) припиняє повноваження Верховної Ради України, якщо протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися;

9) призначає за згодою Верховної Ради України Прем'єр-міністра України; припиняє повноваження Прем'єр-міністра України та приймає рішення про його відставку;

10) призначає за поданням Прем'єр-міністра України членів Кабінету Міністрів України, керівників інших центральних органів виконавчої влади, а також голів місцевих державних адміністрацій та припиняє їхні повноваження на цих посадах;

11) призначає за згодою Верховної Ради України на посаду Генерального прокурора України та звільняє його з посади;

12) призначає половину складу Ради Національного банку України;

13) призначає половину складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення;

14) призначає на посади та звільняє з посад за згодою Верховної Ради України Голову Антимонопольного комітету України, Голову Фонду державного майна України, Голову Державного комітету телебачення і радіомовлення України;

15) утворює, реорганізовує та ліквідує за поданням Прем'єр-міністра України міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, діючи в межах коштів, передбачених на утримання органів виконавчої влади;

16) скасовує акти Кабінету Міністрів України та акти Ради міністрів Автономної Республіки Крим;

17) є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України; призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України, інших військових

формувань; здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави;

18) очолює Раду національної безпеки і оборони України;

19) вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та приймає рішення про використання Збройних Сил України у разі збройної агресії проти України;

20) приймає відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України;

21) приймає у разі необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошує у разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації – з наступним затвердженням цих рішень Верховною Радою України;

22) призначає третину складу Конституційного Суду України;

23) утворює суди у визначеному законом порядку;

24) присвоює вищі військові звання, вищі дипломатичні ранги та інші вищі спеціальні звання і класні чини;

25) нагороджує державними нагородами; встановлює президентські відзнаки та нагороджує ними;

26) приймає рішення про прийняття до громадянства України та припинення громадянства України, про надання притулку в Україні;

27) здійснює помилування;

28) створює у межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України, для здійснення своїх повноважень консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби;

29) підписує закони, прийняті Верховною Радою України;

30) має право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів із наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України;

31) здійснює інші повноваження, визначені Конституцією України.

Президент України на основі та у виконання Конституції і законів України видає укази і розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території України.

Для забезпечення виконання своїх повноважень Президент наділяється правом видавати указ і розпорядження, які є обов'язковими до виконання на всій території України.

Забезпечуючи і направляючи діяльність всіх державних органів України та виконуючи функцію по їх координації, Президент діє тільки в межах, визначених Конституцією.

Найхарактернішими для Президента України завданнями є такі: забезпечення Повноваження державної влади на всій території України; забезпечення погодженням функціонування та взаємодії органів державної влади; частка у здійсненні законодавчої, виконавчої та судової влади, які передбачені статтею 106, 107, 113 – 115, 128 та ін. Конституції України.

Припинення повноважень Президента відбувається:

- після відставки,
- у випадку смерті,
- неможливості виконання повноважень чи усунення з посади в порядку імпічменту.

Усунення з посади в порядку імпічменту можливе лише після: рішення Верховного Суду (щодо наявності ознак державної зради або іншого злочину) і рішення Конституційного Суду (щодо дотримання конституційної процедури розгляду справи про імпічмент) і внаслідок прийняття рішення про імпічмент не менше ніж 2/3 голосів від конституційного складу Верховної Ради.

3. Вибори Президента України.

Характеризуючи Конституційний статус Президента України, необхідно виходити з того, що він, отримуючи мандат на прямих загальнодержавних виборах, представляє сукупні, тобто Спільні інтереси всього народу і всієї держави, тоді як Верховна Рада України представляє народ України в особі своїх виборців, тобто населення своїх округів, регіонів.

Взаємодія Президента України та Верховної Ради України має забезпечити єдність загальнодержавних і національних інтересів.

Президент України користується правом недоторканності на час виконання повноважень. За посягання на честь і гідність

Президента України винні особи притягаються до відповідальності на підставі закону.

Президент України виконує свої повноваження до вступу на пост новообраного Президента.

Конституція встановлює, що чергові вибори Президента України проводяться в останню неділю березня п'ятого року повноважень Президента України. У разі дострокового припинення повноважень Президента України вибори Президента України проводяться в період дев'яноста днів з дня припинення повноважень.

У разі дострокового припинення повноважень Президента України вибори Президента України проводяться в період 90 днів з дня припинення повноважень.

Порядок проведення виборів Президента України встановлюється законом, а саме Законом України «Про вибори Президента України» від 5 березня 1999 р. Частина перша статті 1 цього Закону відтворює положення частини першої статті 103 Конституції України про Вибори Президента України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на 5 років.

Право висування претендента в кандидати на пост Президенти України належить громадянам України, які мають право голосу. Це право реалізується ними у порядку, визначеному Законом України «Про вибори Президента України» через політичні партії та їх виборчі блоки, а так само через збори виборців, у тому числі шляхом самовисування, причому партія (блок), збори виборців можуть висунути лише одного претендента в кандидати на пост Президента України.

Вибори Президента України проводяться по єдиному одномандатному загальнодержавному виборчому округу, який включає в себе всю територію України. Для проведення виборів ця територія поділяється на 225 територіальних округів, кожен з яких включає в себе один або кілька районів, міст, районів у містах або їх частин.

Кількість таких округів з урахуванням адміністративно-територіального устрою та кількості населення в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі встановлюється Центральною виборчою комісією.

Вибори Президента України (чергові, позачергові та повторні) призначаються Верховною Радою України.

Реєстрація претендентів на кандидата в Президенти України здійснюється Центральною виборчою комісією на підставі заяв про реєстрацію претендента з доданими до них визначеними законом документами.

Претендент має бути зареєстрований як кандидат у Президенти України, якщо його кандидатуру підтримали своїми підписами не менше 1 млн. громадян України, які мають право голосу, в тому числі не менше 30 тис. громадян у кожному з двох третин регіонів України (Автономній Республіці Крим, областей, міст Київ і Севастополь). При цьому треба взяти до уваги, що забороняється організувати збір підписів на підприємствах, в установах і організаціях.

Після оголошення Центральною виборчою комісією в засобах масової інформації та опублікування у пресі списку кандидата в президенти України починається передвиборна агітація, яка може здійснюватися в будь-якій формі та будь-якими засобами, що не суперечать Конституції України та законам України, і закінчується за 1 день до виборів.

Кандидатам у Президенти України При проведенні виборчої кампанії Законом України «Про вибори Президента України» надаються певні права і гарантії:

- вони беруть участь у виборчій кампанії на рівній основі;
- мають право делегувати по одному представнику до Центральної виборчої комісії з правом дорадчого голосу;
- мають право на звільнення від виробничих або службових обов'язків;
- мають право на безплатний проїзд усіма видами пасажирського транспорту (крім таксі) в межах території України;
- їм гарантуються рівні умови і можливості використання державних засобів масової інформації на території України, фінансового та матеріально-технічного забезпечення їх участі у виборчій кампанії;

Згідно Закону України «Про державну охорону органів державної влади і посадові осіб» держава забезпечує охорону кандидата під час виборчої кампанії.

Закон України «Про вибори Президента України» так само встановлює, що кандидат у Президенти України може мати у кожному територіальному виборчому окрузі по одній довірєній особі і п'яти довірєних осіб, які допомагають йому в проведенні виборчої кампанії на території загальнодержавного одномандатного виборчого округу, які ведуть агітацію за його обранє Президентом України, представляють інтереси кандидата у взаємодії з органами державної влади та місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, а так само у виборчих комісіях.

У виборчій комісії з виборів президента України можуть брати участь офіційні спостерігачі від кандидата в Президенти, партій (блоків), зборів виборців – суб'єктів виборчого процесу, іноземних держав та міжнародних організацій.

Закон передбачає порядок проведення Голосування та визначення результатів виборів Президента України.

Вибори визнаються такими, що не відбулися, у разі вибуття всіх кандидат у президенти, а обраним Президентом України вважається кандидат, який одержав на виборах більше половини голосів виборців, які взяли участь у голосуванні. Закон містить статті, що встановлюються умови проведення повторного голосування, повторних виборів Президента України, відповідальність за порушення виборчого законодавства.

Запитання для самоконтролю

1. *Які вимоги висуваються до кандидата у Президенти України?*
2. *Розкрийте повноваження Президента України?*
3. *Яким чином відбуваються вибори Президента України?*

Лекція № 12. Конституційно-правові основи організації та діяльності системи органів виконавчої влади в Україні (2 год)

1. Поняття уряду як вищого органу виконавчої влади.

Уряд, також Кабінет або Рада Міністрів - вищий колегіальний виконавчий орган держави, що здійснює керівництво державним управлінням.

Основне завдання уряду – проводити в життя закони, прийняті вищим законодавчим органом держави (парламентом). З цією метою уряд або окремі його міністерства розробляють і приймають підзаконні акти, наприклад, постанови. Уряд може звертатися до парламенту з ініціативою прийняти або змінити закон.

Уряд складається з членів уряду (міністрів) і очолюється главою держави (королем, президентом) або прем'єр-міністром (головою уряду, канцлером, головою ради або кабінету міністрів). У федеративних державах існує центральний (федеральний) уряд і уряди входять до складу федерації державних утворень.

Коаліційний уряд – уряд, створений з представників кількох парламентських партій, яке, як правило, функціонує на основі коаліційного договору.

Як вищий орган виконавчої влади уряд здійснює діяльність, спрямовану на виконання законів і оперативне управління державними справами. Важливим завданням уряду є забезпечення порядку в суспільстві і охорона прав громадян. В умовах демократії уряд повинен виражати загальні (загальнонаціональні) інтереси, а не приватні, корпоративні або регіональні.

2. Склад і структура системи органів виконавчої влади України. Кабінет міністрів України як вищий орган влади.

Статус виконавчої влади як гілки державної влади України визначається в розділі VI «Кабінет Міністрів України. Інші органи виконавчої влади» Конституції України.

Органи виконавчої влади являють собою сукупність в цілому однорідних державних органів, але таких, які істотно

відрізняються один від одного характером компетенції та організаційної структури, специфікою форм діяльності.

Систему органів державної влади в Україні складають Кабінет Міністрів України як вищий орган у системі органів виконавчої влади, центральні органи виконавчої влади та місцеві державні адміністрації.

Особливе місце серед органів виконавчої влади посідає Кабінет Міністрів України. Він, як проголошує стаття 113 Конституції України, є вищим органом у системі органів виконавчої влади, очолює всю її систему.

Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді в межах, визначених Конституцією.

До складу Кабінету Міністрів України входять: Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр, три віце-прем'єр-міністри, міністри.

Прем'єр-міністр України призначається Президентом за згодою більше половини конституційного складу Верховної Ради. Персональний склад Кабінету Міністрів України призначається Президентом за поданням Прем'єр-міністра.

Прем'єр-міністр України керує роботою Кабінету Міністрів. Він спрямовує її на виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України, схваленої Верховною Радою України.

Склад Кабінету Міністрів формується Президентом України при певній участі Верховної Ради України у строк, що не перевищує 60 днів, після припинення повноважень попереднього уряду.

Новостворений Кабінет Міністрів не пізніше ніж за 30 днів подає Верховній Раді України для затвердження програму діяльності на весь термін своїх повноважень. До програми додається схема структури Кабінету Міністрів України з інформацією про його персональний склад. Програма вважається затвердженою, якщо за неї проголосувала більшість від конституційного складу Верховної Ради України.

Кабінет Міністрів створюється на строк повноважень Президента України, тобто на 5 років. Однак будь-який член Кабінету Міністрів може бути звільнений Президентом з посади

в будь-який момент. Разом з тим, кожен член Кабінету Міністрів має право з політичних чи особистих мотивів заявити Президентові України про свою відставку.

3. Повноваження Кабінету Міністрів України.

Функціонально Кабінет Міністрів виконує цілий ряд завдань (ст. 116 Конституції). Ці завдання можна поділити на:

1. загальні: здійснює внутрішню і зовнішню політику держави, виконує Конституцію, закони, укази Президента;

2. внутрішньополітичні: забезпечує дотримання прав і свобод людини, громадського порядку; здійснює заходи по боротьбі зі злочинністю, підтримання належного стану обороноздатності і національної безпеки;

3. економічні: забезпечує проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики у сферах зайнятості, роботи і соціального захисту; організовує і забезпечує здійснення зовнішньоекономічної діяльності та митної справи, забезпечує умови розвитку всіх форм власності, здійснює управління об'єктами державної власності;

4. бюджетні: розробляє проект Закону України про Державний бюджет, забезпечує виконання прийнятого Верховною Радою Закону про Державний бюджет і подає парламенту звіт про його виконання;

5. гуманітарні та екологічні: забезпечує проведення політики у сфері науки, освіти, культури, охорони навколишнього середовища та природокористування;

6. адміністративно-організаційні: спрямовує і координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади.

Діяльність Уряду ґрунтується на принципах:

а) поділу державної влади, який означає, що Кабінет Міністрів здійснює виконавчу владу у визначених Конституцією України межах незалежно від органів законодавчої та судової влади, крім випадків, передбачених Конституцією України;

б) верховенства права, тобто Кабінет Міністрів у своїй діяльності дотримується вимог утвердження та гарантування прав і свобод людини, відповідальності держави перед громадянами за забезпечення їм гідних умов життя;

в) законності, який полягає в тому, що Кабінет Міністрів здійснює повноваження на основі та на виконання Конституції

України, законів України, указів і розпоряджень Президента України;

г) колегіальності, оскільки Кабінет Міністрів є колегіальним органом, який приймає рішення після вільного демократичного обговорення питань на своїх засіданнях;

д) науковості, тобто Кабінет Міністрів у своїй діяльності спирається на наукове і соціологічне обґрунтування здійснюваної ним політики, активно використовує нові досягнення наукових досліджень;

е) гласності, тобто уряд інформує громадськість про свою діяльність.

Повноваження Уряду припиняються у разі:

- обрання нового Президента України;
- прийняття Президентом України рішення про припинення повноважень Прем'єр-міністра України;
- затвердження Верховною Радою України резолюції про недовіру Кабінету Міністрів;
- відставки або смерті Прем'єр-міністра України.

Основною формою реалізації компетенції Кабінету Міністрів є його правові акти – **постанови і розпорядження**, обов'язкові для виконання на території України.

Постановами Уряду оформляються найбільш важливі рішення, які мають нормативний характер. Рішення з оперативних та інших поточних питань видаються у формі розпоряджень. Акти Кабінету Міністрів України підписує Прем'єр-міністр і вони набувають законної сили з дня їх підписання, якщо інше не передбачено в цих актах

4. Центральні органи виконавчої влади.

Важливою ланкою державної влади є центральні органи виконавчої влади, що забезпечують втілення в життя державної політики у відповідній галузі чи сфері на всій території України, здійснюють керівництво дорученою їм сфері управління, несуть відповідальність за стан її розвитку. Вони безпосередньо підвідомчі Кабінету Міністрів України або за рішенням Президента України, іншому центральному органу виконавчої влади.

В Україні сьогодні існує кілька організаційно-правових форм центральних органів виконавчої влади:

- міністерства;
- державні комітети;
- національні агентства;
- головні управління;
- інші органи.

Міністерство очолює міністр, якого за поданням Прем'єр-міністра України призначає Президент. Міністр має заступників, яких за поданням міністра призначає Кабінет Міністрів України. Він здійснює керівництво дорученими йому сферами діяльності і несе відповідальність перед Президентом України та Урядом за стан справ у цих сферах, визначає ступінь відповідальності заступників міністра, керівників підрозділів міністерства.

Для погодженого вирішення питань, що належать до компетенції міністерства, обговорення найважливіших напрямів його діяльності та розвитку галузі в міністерстві утворюється **колегія** у складі міністра (керівника), заступників міністра (керівника) за посадою, а також інших керівних працівників міністерства.

До складу колегії можуть входити керівники інших центральних органів державної виконавчої влади, підприємств, установ та організацій, що входять до сфери управління міністерства. Членів колегії затверджує Кабінет Міністрів України. Рішення колегії проводяться в життя наказами міністра.

5. Місцеві адміністрації як органи виконавчої влади.

В єдину систему органів виконавчої влади із загальною компетенцією відносяться місцеві державні адміністрації.

Це встановлюється статтею 118 Конституції України, в якій вказується, що «виконавчу владу в областях і районах, містах Києві та Севастополі здійснюють місцеві державні адміністрації».

Це державні органи влади в областях, районах, в районах Автономної Республіки Крим, а також у містах Києві та Севастополі, які наділені правом представляти інтереси держави

і приймати від її імені розпорядження, що діють на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Місцева державна адміністрація є місцевим органом у системі органів виконавчої влади на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Вона виконує повноваження державної влади та делеговані їй відповідними радами виконавчі функції через створювані управління, відділи та інші структурні підрозділи. Місцева державна адміністрація діє під керівництвом її голови (крім міст Києва та Севастополя).

Місцеві державні адміністрації реалізують принцип **поєднання централізації і децентралізації** у здійсненні державної влади, покладений в основу побудови територіального устрою України.

В Україні функціонують місцеві державні адміністрації: в областях – 24, в районах – 506, Києві – 1, в районах м. Києва – 14, Севастополі – 1, в районах м. Севастополя – 4, в районах Автономної Республіки Крим – 14.

Місцеві державні адміністрації підпорядковуються Президентові України та Кабінету Міністрів України.

Згідно зі статтею 118 Конституції України та статті 8 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» «голови місцевих державних адміністрацій призначаються на посаду і звільняються з посади Президентом України за поданням Кабінету Міністрів України».

Місцеві державні адміністрації підзвітні і підконтрольні радам у частині повноважень, делегованих їм відповідними районними чи обласними радами, а також органам виконавчої влади вищого рівня.

Місцева державна адміністрація покликана захищати права і законні інтереси громадян і держави, забезпечувати комплексний соціально-економічний розвиток території та реалізацію державної політики у визначених законодавством сферах управління. Вона діє на принципах законності, гласності, поєднання загальнодержавних і місцевих інтересів, взаємодії з відповідними представницькими органами та органами місцевого самоврядування.

У процесі виконання своїх повноважень місцева державна адміністрація координує діяльність з органами прокуратури,

внутрішніх справ, служби безпеки, державної контрольно-ревізійною службою та іншими органами контролю, установами та організаціями, що належать до системи центральних органів державної виконавчої влади.

Місцева державна адміністрація будує відносини з підприємствами, установами та організаціями, що належать до сфери управління, інших органів, на податковій, договірній та іншій визначеній законодавством основі в інтересах задоволення потреб населення та соціально-економічного розвитку території.

Вона не втручається в господарську діяльність підприємств, установ та організацій, крім випадків, передбачених законодавством.

Завдання місцевих державних адміністрацій викладено в статті 119 Конституції України та статті 2 Закону України «Про місцеві державні адміністрації». Вони на відповідній території забезпечують:

- виконання Конституції і законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів, інших органів виконавчої влади;
- законність і правопорядок, додержання прав і свобод громадян;
- виконання державних і регіональних програм соціально-економічного та культурного розвитку, програм охорони довкілля, а в місцях компактного проживання корінних народів і національних меншин – також програм їх національно-культурного розвитку;
- підготовку та виконання відповідних бюджетів та програм;
- взаємодію з органами місцевого самоврядування;
- реалізацію інших наданих державою, а також делегованих відповідними радами повноважень.

Запитання для самоконтролю

1. *Охарактеризуйте склад і структуру системи органів виконавчої влади України.*
2. *Які функції виконує Кабінет міністрів України як вищий орган влади?*

3. У чому полягає сутність і призначення місцевих державних адміністрацій?

Лекція № 13. Конституційно-правові засади здійснення правосуддя в Україні. Прокуратура в Україні. (2 год.)

1. Органи відправлення правосуддя в Україні.

Правосуддя – самостійна галузь державної діяльності, яку здійснює суд шляхом розгляду і вирішення у судових засіданнях в особливій встановленій законом процесуальній формі цивільних, кримінальних та інших справ.

Головне призначення судової влади – охорона членів суспільства від будь-якого свавілля – як від свавілля громадян, так і від неправильних дій самої держави, її органів, посадових осіб. Без здійснення подібної діяльності держава не може вважатися правовою.

Основу судової влади в Україні складають судові органи, різні за компетенцією та юрисдикцією.

На підставі статті 124 Конституції України судочинство в Україні здійснюється Конституційним Судом України та **судами загальної юрисдикції**.

Нині в Україні функціонує система загальних судів, встановлена на підставі статті Закону України «Про судоустрій і статус судів» від 7 липня 2010 р. Вона включає місцеві суди; апеляційні суди; вищі спеціалізовані суди; Верховний Суд України.

Основними засадами судочинства є:

- 1) законність;
- 2) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом;
- 3) забезпечення доведеності вини;
- 4) змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості;
- 5) підтримання державного обвинувачення в суді прокурором;
- 6) забезпечення обвинуваченому права на захист;
- 7) гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами;

- 8) забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом;
- 9) обов'язковість рішень суду.

Законом можуть бути визначені також інші засади судочинства в судах окремих судових юрисдикцій.

Згідно зі статтею 131 Конституції України в Україні створено новий орган – Вищу раду юстиції. Загальні положення про неї, порядок її утворення, організація роботи, вирішення питань, відноситься до її компетенції, організаційне та інформаційне забезпечення її діяльності викладені в Законі України «Про Вищу раду юстиції» від 15 січня 1998 р.

До його компетенції належить внесення подання про призначення суддів на посади або їх звільнення з посад, прийняття рішення стосовно порушення суддями і прокурорами вимог щодо несумісності; здійснення дисциплінарного провадження стосовно суддів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів, розгляд скарг на рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів апеляційних та місцевих судів, а також прокурорів.

2. Верховний Суд України.

Найвищим судовим органом, як встановлює стаття 125 Конституції України, в системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України.

Верховний Суд України:

1) переглядає справи з підстав неоднакового застосування судами (судом) касаційної інстанції однієї і тієї ж норми матеріального права у подібних правовідносинах у порядку, передбаченому процесуальним законом;

2) переглядає справи у разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом;

3) надає висновок про наявність чи відсутність у діяннях, в яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину; вносить за зверненням Верховної Ради України письмове подання про неможливість виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я;

4) звертається до Конституційного Суду України щодо конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України.

До складу Верховного Суду України входять сорок вісім суддів, з числа яких обираються Голова Верховного Суду України, Перший заступник Голови Верховного Суду України та чотири заступники Голови Верховного Суду України.

Суддею Верховного Суду України може бути особа, яка має стаж роботи на посаді судді не менше п'ятнадцяти років або суддя Конституційного Суду України.

У Верховному Суді України діють:

- 1) Судова палата в адміністративних справах;
- 2) Судова палата у господарських справах;
- 3) Судова палата у кримінальних справах;
- 4) Судова палата у цивільних справах.

До складу судової палати входять судді відповідної спеціалізованої юрисдикції (цивільної, кримінальної, господарської, адміністративної).

У Верховному Суді України діє Пленум Верховного Суду України для вирішення питань, визначених Конституцією України та Законом. До складу Пленуму Верховного Суду України входять усі судді Верховного Суду України.

При Верховному Суді України утворюється Науково-консультативна рада, статус якої визначається цим Законом.

Верховний Суд України має офіційний друкований орган та може бути співзасновником інших друкованих видань.

1. Суддя Верховного Суду України:

1) бере участь у розгляді справи в порядку, встановленому процесуальним законом;

2) бере участь у розгляді питань, що виносяться на засідання Пленуму Верховного Суду України;

3) аналізує судову практику, вносить у встановленому порядку пропозиції щодо вдосконалення законодавства та його застосування;

4) здійснює інші повноваження, визначені законом.

Голова Верховного Суду України обирається на посаду строком на п'ять років та звільняється з посади Пленумом

Верховного Суду України більшістю голосів від загального складу Пленуму шляхом таємного голосування.

Пленум Верховного Суду України з питання обрання Голови Верховного Суду України скликається не пізніше одного місяця з дня припинення повноважень попереднього Голови Верховного Суду України.

Процедура обрання на посаду Голови Верховного Суду України та звільнення його з посади встановлюється Регламентом Пленуму Верховного Суду України, що затверджується Пленумом. Зміна регламентної процедури менше ніж за шість місяців до закінчення строку повноважень Голови Верховного Суду України не допускається.

3. Система судів загальної юрисдикції. Вимоги до суддів.

Система судів загальної юрисдикції відповідно до Конституції України будується за принципами **територіальності, спеціалізації та інстанційності**.

Перший з них означає, що в систему цих судів входять районні (міські), міжрайонні (окружні), обласні та прирівняні до них суди і Верховний Суд України.

Другий передбачає спеціалізацію суддів зазначених судів, запровадження відповідних організаційних структур - галузевих судів для розгляду окремих категорій справ, зокрема кримінальних, цивільних, сімейних, як це передбачено Концепцією судово-правової реформи в Україні, схваленою 28 квітня 1992 р. Верховною Радою України.

Систему судів загальної юрисдикції складають: **місцеві суди; апеляційні суди; вищі спеціалізовані суди; Верховний Суд України**. Найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України. Вищими судовими органами спеціалізованих судів є відповідні вищі спеціалізовані суди.

Суди загальної юрисдикції спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення.

У судах загальної юрисдикції може запроваджуватися спеціалізація суддів з розгляду конкретних категорій справ.

Суди загальної юрисдикції утворюються і ліквідовуються Президентом України за поданням Міністра юстиції України на

підставі пропозиції голови відповідного вищого спеціалізованого суду.

Місцевими загальними судами є *районні, районні у містах, міські та міськрайонні суди*. Місцевими господарськими судами є господарські суди Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя. Місцевими адміністративними судами є окружні адміністративні суди, а також інші суди, передбачені процесуальним законом.

Місцевий суд складається з суддів місцевого суду, з числа яких призначаються голова та заступник голови суду. У місцевому суді, кількість суддів в якому перевищує п'ятнадцять, може бути призначено не більше двох заступників голови суду. Місцевий суд є судом першої інстанції і розглядає справи, віднесені процесуальним законом до його підсудності.

Місцеві загальні суди розглядають *цивільні, кримінальні, адміністративні справи, а також справи про адміністративні правопорушення* у випадках та порядку, передбачених процесуальним законом.

Місцеві господарські суди розглядають *справи, що виникають із господарських правовідносин*, а також інші справи, віднесені процесуальним законом до їх підсудності.

Місцеві адміністративні суди розглядають *справи адміністративної юрисдикції* (адміністративні справи).

Підсудність окремих категорій справ місцевим судам, а також порядок їх розгляду визначаються процесуальним законом.

У системі судів загальної юрисдикції діють апеляційні суди як суди апеляційної інстанції з розгляду цивільних і кримінальних, господарських, адміністративних справ, справ про адміністративні правопорушення.

Апеляційними судами з розгляду цивільних, кримінальних справ, а також справ про адміністративні правопорушення є: апеляційні суди областей, апеляційні суди міст Києва та Севастополя, Апеляційний суд Автономної Республіки Крим.

Апеляційними судами з розгляду господарських справ, апеляційними судами з розгляду адміністративних справ є

відповідно апеляційні господарські суди та апеляційні адміністративні суди, які утворюються в апеляційних округах відповідно до указу Президента України.

До складу апеляційного суду входять судді, які мають стаж роботи на посаді судді не менше п'яти років, з числа яких призначаються голова суду та його заступники. В апеляційному суді, кількість суддів в якому перевищує тридцять п'ять, може бути призначено не більше трьох заступників голови суду.

Повноваження апеляційного суду:

- 1) розглядає справи відповідної судової юрисдикції в апеляційному порядку згідно з процесуальним законом;
- 2) у випадках, передбачених процесуальним законом, розглядає справи відповідної судової юрисдикції як суд першої інстанції;
- 3) аналізує судову статистику, вивчає та узагальнює судову практику;
- 4) надає місцевим судам методичну допомогу в застосуванні законодавства;
- 5) здійснює інші повноваження, визначені законом.

У системі судів загальної юрисдикції діють **вищі спеціалізовані суди** як *суди касаційної інстанції* з розгляду цивільних і кримінальних, господарських, адміністративних справ.

Вищими спеціалізованими судами є: *Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Вищий господарський суд України, Вищий адміністративний суд України*. До складу вищого спеціалізованого суду входять судді, обрані на посаду судді безстроково, з числа яких призначаються голова суду та його заступники. У вищому спеціалізованому суді, кількість суддів у якому перевищує сорок п'ять, може бути призначено не більше трьох заступників голови суду.

У вищому спеціалізованому суді утворюються палати з розгляду окремих категорій справ у межах відповідної судової юрисдикції. Судову палату очолює секретар судової палати, який призначається з числа суддів цього суду. Рішення про утворення судової палати, її склад, а також про призначення секретаря судової палати приймаються зборами суддів вищого спеціалізованого суду за пропозицією голови суду. Секретар

судової палати організовує роботу відповідної палати, контролює здійснення аналізу та узагальнення судової практики у справах, віднесених до компетенції палати, інформує збори суддів вищого спеціалізованого суду про діяльність судової палати.

У вищому спеціалізованому суді діє пленум вищого спеціалізованого суду для вирішення питань, визначених цим Законом. Склад і порядок діяльності пленуму вищого спеціалізованого суду визначаються цим Законом.

При вищому спеціалізованому суді утворюється Науково-консультативна рада, статус якої визначається цим Законом.

Вищий спеціалізований суд має офіційний друкований орган та може бути співзасновником інших друкованих видань.

Повноваження вищого спеціалізованого суду

- 1) розглядає справи відповідної судової юрисдикції в касаційному порядку згідно з процесуальним законом;
- 2) у випадках, передбачених процесуальним законом, розглядає справи відповідної судової юрисдикції як суд першої або апеляційної інстанції, а також розглядає справи у разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом, якщо за результатами розгляду питання про допуск справи до провадження Верховного Суду України буде встановлено, що така справа підлягає розгляду вищим спеціалізованим судом;
- 3) аналізує судову статистику, вивчає та узагальнює судову практику;
- 4) надає методичну допомогу судам нижчого рівня з метою однакового застосування норм Конституції та законів України у судовій практиці на основі її узагальнення та аналізу судової статистики; дає спеціалізованим судам нижчого рівня рекомендаційні роз'яснення з питань застосування законодавства щодо вирішення справ відповідної судової юрисдикції;
- 5) здійснює інші повноваження, визначені законом.

4. Правовий статус суддів.

Судді та залучені у визначених законом випадках для здійснення правосуддя представники народу є носіями судової влади в Україні, які здійснюють правосуддя незалежно від законодавчої та виконавчої влади.

Конституція України та Закон України «Про статус суддів» висувають конкретні вимоги до кандидатів на заняття судової посади.

На посаду судді може бути рекомендований (стаття 127 Конституції України) кваліфікаційною комісією суддів громадянин України, не молодший 25 років, що має вищу юридичну освіту і стаж роботи в галузі права не менше 3 років, проживає в Україні не менше 10 років і володіє державною мовою.

Суддями спеціалізованих судів можуть бути особи, які мають фахову підготовку з питань юрисдикції таких судів.

Не можуть бути рекомендовані на посаду судді громадяни:

- 1) визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними;
- 2) які мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків судді;
- 3) які мають не зняту чи не погашену судимість.

Судді, який обіймає посаду безстроково, гарантується перебування на посаді до досягнення ним шістдесяти п'яти років, за винятком випадків звільнення судді з посади або відставки судді відповідно до цього Закону.

Суддю не може бути переведено до іншого суду без його згоди.

Перебування на посаді судді несумісне із зайняттям посади в будь-якому іншому органі державної влади, органі місцевого самоврядування та з представницьким мандатом.

Суддя не має права поєднувати свою діяльність з підприємницькою або адвокатською діяльністю, будь-якою іншою оплачуваною роботою (крім викладацької, наукової і творчої діяльності), а також входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку.

Суддя не може належати до політичної партії чи професійної спілки, виявляти прихильність до них, брати участь у політичних акціях, мітингах, страйках.

Суддю за його заявою може бути відряджено для роботи у Вищій раді юстиції, Вищій кваліфікаційній комісії суддів України, Національній школі суддів України зі збереженням заробітку за основним місцем роботи.

Права судді, пов'язані зі здійсненням правосуддя, визначаються Конституцією України, процесуальним та іншими законами.

Суддя має право брати участь у суддівському самоврядуванні для вирішення питань внутрішньої діяльності суду в порядку, встановленому законом. Судді можуть утворювати об'єднання та брати участь у них з метою захисту своїх прав та інтересів, підвищення професійного рівня.

Суддя має право вдосконалювати свій професійний рівень та проходити з цією метою відповідну підготовку.

Суддя зобов'язаний:

- 1) своєчасно, справедливо та безсторонньо розглядати і вирішувати судові справи відповідно до закону з дотриманням засад і правил судочинства;
- 2) дотримуватися правил суддівської етики;
- 3) виявляти повагу до учасників процесу;
- 4) додержуватися присяги судді;
- 5) не розголошувати відомості, які становлять таємницю, що охороняється законом, в тому числі і таємницю нарадчої кімнати і закритого судового засідання;
- 6) виконувати вимоги та дотримуватися обмежень, встановлених Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції»;
- 7) подавати щороку до 1 квітня за місцем роботи декларацію про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за минулий рік за формою і в порядку, що встановлені Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції».

Перше призначення на посаду професійного судді строком на 5 років здійснюється Президентом України. Всі інші судді, крім суддів Конституційного Суду України, обираються Верховною Радою України безстроково в порядку,

встановленому законом. Голова Верховного Суду України обирається на посаду та звільняється з неї шляхом таємного голосування Пленумом Верховного Суду України в порядку, встановленому законом.

4. Конституційний Суд України.

Діяльність Конституційного Суду України ґрунтується на принципах верховенства права, незалежності, колегіальності, рівноправності суддів, гласності, повноти і всебічності розгляду справ та обґрунтованості прийнятих ним рішень.

До складу Конституційного Суду України входять 18 суддів, по 6 з яких згідно з порядком, визначеним Законом, призначають відповідно Президент України, Верховна Рада і з'їзд суддів України (стаття 148 Конституції України).

Президент України проводить попередні консультації з Прем'єр-міністром України та Міністром юстиції України щодо кандидатур на посади суддів Конституційного суду України. У разі узгодження запропонованих кандидатур Президент України видає відповідний указ, який повинен бути скріплений підписами Прем'єр-міністра України та Міністра юстиції України.

Верховна Рада України призначає суддів Конституційного Суду України таємним голосуванням шляхом подачі бюлетенів.

Пропозиції щодо кандидатур на посади суддів Конституційного суду України вносить Голова Верховної Ради України, а також може вносити не менш як 1/4 народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України; при цьому депутат має право поставити підпис під пропозицією про висунення лише однієї кандидатури і ці підписи депутатів не відкликаються. Відповідний Комітет Верховної Ради України подає Верховній Раді свої висновки щодо кожної кандидатури на посаду судді Конституційного суду України, внесеної у встановленому порядку.

З'їзд суддів України за пропозицією делегатів з'їзду відкритим голосуванням більшістю голосів присутніх делегатів з'їзду визначає кандидатури на посади суддів Конституційного суду України для включення в бюлетені для таємного голосування.

Призначеним на посаду судді Конституційного суду України вважається кандидат, у результаті таємного голосування одержав більшість голосів від числа обраних делегатів з'їзду суддів України.

Суддею Конституційного Суду України може бути громадянин України, який на день призначення досяг 40 років, має вищу юридичну освіту і стаж практичної роботи за фахом не менше 10 років, володіє державною мовою і проживає в Україні протягом останніх 20 років.

Суддя Конституційного Суду України призначається строком на 9 років без права призначення повторно; він вступає на посаду з дня складення ним присяги судді Конституційного Суду України на засіданні Верховної Ради, яке проводиться за участю Президента України, Прем'єр-міністра, Голови Верховного Суду, не пізніше ніж через місяць після призначення суддею Конституційного Суду України.

Зі складу суддів Конституційного Суду України на спеціальному його пленарному засіданні лише на один трирічний строк таємним голосуванням обираються Голова Конституційного Суду України та два його заступники.

Судді Конституційного Суду України при здійсненні своїх повноважень є незалежними, вони підкоряються тільки Конституції України та керуються законами України.

На них поширюються гарантії недоторканності. Суддя Конституційного Суду України не може бути затриманий чи заарештований без згоди Верховної Ради України до винесення обвинувального вироку судом і не несе юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у Конституційному Суді України та в його колегіях, за винятком відповідальності за образу чи наклеп при розгляді справ, прийняття рішень та дачі висновків Конституційним Судом України.

Згідно з Конституцією України та Законом України «Про Конституційний Суд України» Конституційний Суд приймає рішення та дає висновки у справах щодо:

- конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної

Ради Автономної Республіки Крим (стаття 150 Конституції України);

- відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради для надання згоди на їх обов'язковість (стаття 151 Конституції України);
- додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту (стаття 151 Конституції України);
- офіційного тлумачення Конституції та законів України (стаття 150 Конституції України);
- відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України (стаття 159 Конституції України);
- порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України в разі дострокового припинення його повноважень Верховною Радою України (пункт 28 статті 85 Конституції України).

До повноважень Конституційного Суду України не належать питання законності актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, а також інші питання, віднесені до компетенції судів загальної юрисдикції.

5. Органи прокуратури

Значне місце в державному механізмі України належить органам прокуратури. Згідно зі статтею 121 Конституції України

Прокуратура України становить єдину систему, на яку покладаються:

- підтримання державного обвинувачення в суді;
- представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом;
- нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;
- нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також застосування

інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

Систему органів прокуратури становлять Генеральна прокуратура України, прокуратури Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя (на правах обласних), міські, районні, міжрайонні, інші прирівняні до них прокуратури, а також військові. До останніх відносяться військові прокуратури регіонів і військова прокуратура Чорноморського Флоту та Військово-Морських Сил України (на правах міських).

Прокуратуру України очолює Генеральний прокурор України, який призначається на посаду за згодою Верховної Ради України та звільняється з посади Президентом України. Верховна Рада України може висловити недовіру Генеральному прокуророві України, що має наслідком його відставку з посади. Строк повноважень Генерального прокурора України – 5 років.

Діяльність прокуратури спрямована на зміцнення демократичної, соціальної, правової держави та забезпечення національної безпеки України. Вона має завданням сприяти утвердженню верховенства права, дотримання прав і свобод людини і громадянина, захисту конституційного ладу, суверенітету, зміцненню законності та правопорядку шляхом підтримання державного обвинувачення, нагляду за додержанням законів, представництва інтересів громадян або держави в суді.

Запитання для самоконтролю

1. *Що таке правосуддя?*
2. *Охарактеризуйте систему судів загальної юрисдикції.*
3. *Які повноваження Конституційного Суду Україну?*
4. *Що таке прокуратура? У чому полягають її функції?*

ТЕМИ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

МОДУЛЬ А

Тема № 1. Конституційно-правовий статус засобів масової інформації

1. Поняття інформації, основні принципи інформаційних відносин в Україні.
2. Види інформації та їх конституційно-правове регулювання.
3. Правовий статус друкованих та аудіовізуальних засобів масової інформації.
4. Взаємовідносини держави і друкованих ЗМІ в Україні.

Нормативні акти та література:

1. Конституція України 1996 р. – К. : Атіка, 2006. – 64 с.
2. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-ХІІ // Відом. Верх. Ради України. – 1992. – № 48 (01.12.92). – Ст. 650.
3. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні : Закон України від 16.11.1992 р. № 2782-ХІІ // Відом. Верх. Ради України. – 1993. – № 1 (05.01.93). – Ст. 1.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення відповідальності за порушення законодавства про друковані засоби масової інформації : Закон України від 10.07.2003 р. № 1107-ІV // Відом. Верх. Ради України. – 2004. – № 7. – Ст. 51.
5. Про посилення захисту майна редакцій засобів масової інформації, видавництв, книгарень, підприємств книгорозповсюдження, творчих спілок : Закон України від 20.05.2010 р. № 2274-VI // Відом. Верх. Ради України. – 2010. – № 30. – Ст. 397.
6. Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів : Закон України від 23.09.1997 р. № 540/97-ВР // Відом. Верх. Ради України. – 1997. – № 50. – Ст. 302.
7. Про інформаційні агентства від 28.02.1995 р. № 74/95-ВР // Відом. Верх. Ради України, 1995. – № 13. – Ст. 83.

8. Пінчук Ю. І. Друковані засоби масової комунікації України (1986 – 2000рр.) : історія становлення, тенденції розвитку / Ю. І. Пінчук, С. О. Костишева // Історіографічні дослідження в Україні. – К., 2002. – Вип. 11. – С. 393–396.
9. Рябцев В. П. Друковані засоби масової комунікації України (1986–2000 рр.) : історія становлення, тенденції розвитку / В. П. Рябцев, С. О. Костишева // Проблеми історії України : факти, судження, пошуки. – К., 2003. – Вип. 9. – С.407–411.
10. Сильницький Ю. Правовий та податковий аспекти діяльності друкованих засобів масової інформації в Україні / Ю. Сильницький // Вісник податкової служби України. – 2001. – № 29. – С. 56–67.
11. Фінклер Ю. Е. Мас-медіа та влада: технологія взаємин : монографія / Ю. Е. Фінклер. – Л. : Аз-Арт, 2003.– 212 с.

МОДУЛЬ Б

Тема № 1. Територіальний устрій України. Конституційний статус Автономної Республіки Крим

1. Поняття територіального устрою. Унітаризм і його відмінність від федералізму.
2. Правовий статус Автономної Республіки Крим у складі України.
3. Адміністративно-територіальний устрій України та його правове регулювання.

Нормативні акти та література:

1. Акт проголошення незалежності України від 24.08.1991 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1991. – № 38. – Ст. 502.
2. Актуальні проблеми становлення та розвитку місцевого самоврядування в Україні : кол. моногр. / [Антоненко В. О., Баймуратов М. О., Батанов О. В. та ін.]; за ред. Кравченка В. В., Баймуратова М. О., Батанова О. В. – К. : Атіка, 2007. – 864 с.
3. Батанов О. В. Функції територіальних громад як суб'єктів місцевого самоврядування в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право» / О. В. Батанов. – К., 2000. – 20 с.
4. Про статус депутатів місцевих рад народних депутатів: Закон

- України від 04.02.1994 р. / Відом. Верхов. Ради України. – 1994. – № 24. – Ст. 180
5. Корнієнко М. Місцеві вибори: порядок змінено, проблеми залишилися / М. Корнієнко // Вибори та демократія. — 2005. — № 4 (6). – с. 23–28.
  6. Корнієнко М. І. Муніципальне право України. Концептуальні та організаційно-правові питання / М. І. Корнієнко. — К. : Алерта, 2005. – 234 с.
  7. Ключковський Ю. Пропорційні вибори і розвиток партійної системи в Україні / Ю.Ключковський // Вибори та демократія. – 2006. – № 3 (9). – с. 81–84.
  8. Кравченко В. В. Конституційне право України : навч. посіб. [для вищ. навч. закл.] / В. В. Кравченко. – 6-е вид., випр. и допов. – К. : Атіка, 2008. – 592 с.

Тема № 2. Місцеве самоврядування в Україні

1. Загальна характеристика законодавства про місцеве самоврядування. Поняття і принципи місцевого самоврядування.
2. Порядок формування органів місцевого самоврядування.
3. Компетенція місцевих рад і їх акти.
4. Форми і методи діяльності місцевих рад як органів місцевого самоврядування.

Нормативні акти та література:

1. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР // Відом. Верх. Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.
2. Актуальні проблеми становлення та розвитку місцевого самоврядування в Україні : кол. моногр. / [Антоненко В. О., Баймуратов М. О., Батанов О. В. та ін.]; за ред. Кравченка В. В., Баймуратова М. О., Батанова О. В. – К. : Атіка, 2007. – 864 с.
3. Барабаш Ю. Г. Нариси з конституційного права : [зб. наук. пр.] / Юрій Барабаш. – Х. : Право, 2012. –159 с.
4. Батанов О. В. Конституційне право у сучасному світі: основні напрями та форми розвитку / О. В. Батанов // Бюл. М-ва юстиції України. — 2003. — № 7. – С. 75–81.

5. Батанов О. В. Конституційно-правовий статус територіальних громад в Україні / О. В. Батанов. — К. : Ін Юре, 2003. — 512 с.
6. Батанов О. В. Феноменологія сучасного українського муніципалізму та місцевого самоврядування в Україні / О. В. Батанов // Часопис Київського ун-ту права. — 2010. — № 4. — С. 77–81.
7. Батанов О. В. Функції територіальних громад як суб'єктів місцевого самоврядування в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право» / О. В. Батанов. — К., 2000. — 20 с.
8. Про статус депутатів місцевих рад : Закон України від від 11.07.2002 № 93–IV / Відом. Верхов. Ради України. — 2002. — № 40. — Ст. 290.
9. Корнієнко М. Місцеві вибори: порядок змінено, проблеми залишилися / М. Корнієнко // Вибори та демократія. — 2005. — № 4 (6). — с. 23–28.
10. Корнієнко М. І. Муніципальне право України. Концептуальні та організаційно-правові питання / М. І. Корнієнко. — К. : Алерта, 2005. — 234 с.
11. Ключковський Ю. Пропорційні вибори і розвиток партійної системи в Україні / Ю. Ключковський // Вибори та демократія. — 2006. — № 3 (9). — с. 81–84.
12. Кравченко В. В. Конституційне право України : навч. посіб. [для вищ. навч. закл.] / В. В. Кравченко. - 6-е вид., випр. и допов. — К. : Атіка, 2008. — 592 с.

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Тема № 1. Конституція – основний закон України

План

1. Конституція України 1996 р. – К. : Атіка, 2006. – 64 с. .
2. Функції, принципи та юридичні властивості Конституції України.
3. Тлумачення Конституції України.
4. Реалізація Конституції України.
5. Внесення змін до Конституції України.

Нормативні акти та література:

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верхов. Ради України 28 червня 1996 р. – К. : Феміна, 1996. – 64 с.
2. Коментар до Конституції України : науково-популярне видання. / кол. авт. під. ред. В. Ф. Опришко. – К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 1996. – 378 с.
3. Конституція Автономної Республіки Крим від 21 жовтня 1998 року // Відом. Верх. Ради України. – 1999. – № 5/6. – Ст. 43.
4. Ключковський Ю. Пропорційні вибори і розвиток партійної системи в Україні / Ю. Ключковський // Вибори та демократія. – 2006. – № 3 (9). – с. 81–84.
5. Кравченко В. В. Конституційне право України : навч. посіб. [для вищ. навч. закл.] / В. В. Кравченко. – 6-е вид., випр. и допов. – К. : Атіка, 2008. – 592 с.
6. Орзих М. Ф. Конституционное право Украины : учеб.-метод. пособие / М. Ф. Орзих, А. Р. Крусян ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – 4-е изд., перераб. и доп. – Одесса : Фенікс , 2011. – 225 с.
7. Орленко В. І. Конституційне право України : посіб. для підготов. до іспітів / В. І. Орленко, В. В. Орленко. – 5-е вид., допов. та перероб. – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2011. – 156 С. – (Бчка студента).
8. Погорілко В. Ф. Конституційне право України : підруч. / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко. – К. : Наук. думка; Прецедент, 2006. – 344 с.

9. Проблеми сучасної конституціоналістики : навч. посіб. / [М. П. Орзіх, М. В. Афанасьєва, В. Р. Барський та ін.]; ред. : М. П. Орзіх ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 267 с.

Тема № 2. Громадянство України

План

1. Поняття, зміст та принципи громадянства;
2. Підстави і форми набуття громадянства України;
3. Підстави і форми припинення громадянства України;
4. Повноваження державних органів, що вирішують питання громадянства.

Нормативні акти та література:

1. Погорілко В. Ф. Конституційне право України : підруч. / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко. – 3-тє вид., переробл. і доопрac.; передм. проф. В. В. Коваленка. – К. : КНТ, Видавництво Ліра-К, 2011. – 532 с.
2. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верхов. Ради України 28 червня 1996 р. – К. : Феміна, 1996. – 64 с.
3. Коментар до Конституції України: науково-популярне видання. / кол. авт. під. ред. В. Ф. Опришко. – К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 1996. – 378 с.
4. Конституція Автономної Республіки Крим від 21 жовтня 1998 року // Відом. Верх. Ради України. – 1999. – № 5/6. – Ст. 43.
5. Скрипнюк О. В. Конституційне право України : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / О. В. Скрипнюк ; Нац. ун-т «Остроз. акад.», Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького Нац. акад. наук України. – К. : Ін Юре, 2010. – 552 с.
6. Про громадянство : Закон України від 18 січня 2001 р. // Відом. Верх. Ради України. – 2001. – № 13. – Ст. 65.

Тема № 3. Конституційно-правовий статус політичних партій та громадських організацій в Україні

План

1. Сутність і місце політичних партій і громадських організацій у політичній системі України.
2. Особливості становлення політичних партій в Україні.
3. Правове регулювання статусу політичних партій і громадських організацій.
4. Право людини на свободу світогляду і віросповідання та створення релігійних організацій, їх види, основи правового статусу.
5. Нормативне регулювання взаємовідносин держави і релігійних організацій.

Нормативні акти та література:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верхов. Ради України 28 червня 1996 р. – К. : Феміна, 1996. – 64 с.
2. Коментар до Конституції України : науково-популярне видання. / кол. авт. під. ред. В. Ф. Опришко. – К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 1996. – 378 с.
3. Конституція Автономної Республіки Крим від 21 жовтня 1998 року // Відом. Верх. Ради України. – 1999. – № 5/6. – Ст. 43.
4. Ключковський Ю. Пропорційні вибори і розвиток партійної системи в Україні / Ю. Ключковський // Вибори та демократія. – 2006. – № 3 (9). – с. 81–84.
5. Кравченко В. В. Конституційне право України : навч. посіб. [для вищ. навч. закл.] / В. В. Кравченко. – 6-е вид., випр. и допов. – К. : Атіка, 2008. – 592 с.
6. Про вибори народних депутатів України : Закон України від 17 листопада 2011 р. // Відом. Верх. Ради України. – 2012. – № 10/11. – Ст. 73.
7. Про статус народного депутата України : Закон України від 22 березня 2001 р. // Офіц. вісн. України. – 2001. – № 31.
8. Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим : Закон України від 10 лютого 1998 р. // Відом. Верх. Ради України. – 1998. – № 29. – Ст. 191.
9. Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки

Крим : Закон України від 10 липня 2010 р. // Відом. Верх. Ради. – 2010. – № 35/36. – Ст. 491.

10. Про вибори Президента України : Закон України від 5 березня 1999 р. // Відом. Верх. Ради України. – 1999. – № 14. – Ст. 81.

11. Про політичні партії в Україні : Закон України від 5 квітня 2001 р. // Офіц. вісн. України. – 2001. – № 17. – Ст. 118.

12. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23 квітня 1991 р. // ВВР. – 1991. – № 25. – Ст. 283.

Тема № 4. Виборча система в Україні

План

1. Поняття виборчої системи і виборчого права;
2. Принципи виборчого права України;
3. Побудова виборчої системи України;
4. Виборчий процес в Україні.

Нормативні акти та література:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верхов. Ради України 28 червня 1996 р. – К. : Феміна, 1996. – 64 с.
2. Коментар до Конституції України : науково-популярне видання. / кол. авт. під. ред. В. Ф. Опришко. – К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 1996. – 378 с.
3. Конституція Автономної Республіки Крим від 21 жовтня 1998 року // Відом. Верх. Ради України. – 1999. – № 5/6. – Ст. 43.
4. Ключковський Ю. Пропорційні вибори і розвиток партійної системи в Україні / Ю. Ключковський // Вибори та демократія. – 2006. – № 3 (9). – с. 81–84.
5. Кравченко В. В. Конституційне право України : навч. посіб. [для вищ. навч. закл.] / В. В. Кравченко. – 6-е вид., випр. и допов. – К. : Атіка, 2008. – 592 с.
6. Про вибори народних депутатів України : Закон України від 17 листопада 2011 р. // Відом. Верх. Ради України. – 2012. – № 10/11. – Ст. 73.
7. Про статус народного депутата України : Закон України від 22 березня 2001 р. // Офіц. вісн. України. – 2001. – № 31.
8. Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим : Закон

України від 10 лютого 1998 р. // Відом. Верх. Ради України. – 1998. – № 29. – Ст. 191.

9. Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим : Закон України від 10 липня 2010 р. // Відом. Верх. Ради. – 2010. – № 35/36. – Ст. 491.

10. Про вибори Президента України : Закон України від 5 березня 1999 р. // Відом. Верх. Ради України. – 1999. – № 14. – Ст. 81.

11. Про політичні партії в Україні : Закон України від 5 квітня 2001 р. // Офіц. вісн. України. – 2001. – № 17. – Ст. 118.

12. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23 квітня 1991 р. // ВВР. – 1991. – № 25. – Ст. 283.

ПИТАННЯ ДО МОДУЛЕЙ

Модуль А

1. Конституційне право як провідна галузь національного законодавства.
2. Предмет і метод конституційного права.
3. Конституційно-правові норми.
4. Джерела конституційного права.
5. Конституція – основний закон держави. Причини виникнення і поняття конституції.
6. Функції Конституції.
7. Види Конституцій. Внесення змін до Конституції України.
8. Загальна характеристика Конституції України.
9. Поняття конституційного державного ладу.
10. Принципи і особливості державного ладу України.
11. Державна символіка України.
12. Механізм організації державної влади.
13. Органи державної влади України.
14. Правовий статус особи.
15. Конституційні права і свободи.
16. Громадянство України.
17. Значення конституційних прав і свобод людини і громадянина. Класифікація прав.
18. Особисті права людини і громадянина.
19. Політичні права людини.
20. Соціально-економічні права.
21. Духовно-культурні права людини.
22. Гарантії прав і свобод людини і громадянина.
23. Обов'язки громадян України.
24. Права, свободи і обов'язки іноземних громадян.
25. Правовий статус особи без громадянства в Україні.
26. Поняття і джерела регулювання діяльності політичних партій в Україні.
27. Конституційно-правовий статус політичних партій.
28. Права і свободи громадських організацій в Україні.
29. Поняття інформації, основні принципи інформаційних відносин в Україні

30. Види інформації та їх конституційно-правове регулювання
31. Правовий статус друкованих та аудіовізуальних засобів масової інформації
32. Взаємовідносини держави і друкованих ЗМІ в Україні

Модуль Б

1. Представницька і безпосередня демократія в Україні.
2. Порядок проведення Всеукраїнського і місцевого референдуму.
3. Роль референдумів у регулюванні суспільних відносин.
4. Поняття конституційного-правового статусу депутата України.
5. Права народного депутата України.
6. Обов'язки народного депутата України.
7. Верховна Рада України як законодавчий орган влади.
8. Повноваження ВРУ.
9. Законодавчий процес в Україні.
10. Вимоги до кандидата в Президенти України
11. Повноваження Президента України
12. Вибори Президента України
13. Склад і структура Кабінету міністрів України як вищого органу виконавчої влади.
14. Повноваження Кабінету міністрів України.
15. Центральні органи виконавчої влади.
16. Місцеві адміністрації як органи виконавчої влади.
17. Органи здійснення правосуддя в Україні.
18. Повноваження Верховного Суду України.
19. Система судів загальної юрисдикції.
20. Правовий статус суддів. Вимоги до судей.
21. Органи прокуратури.
22. Конституційний суд України
23. Поняття, структура та принципи правового статусу національних меншин
24. Основні права, свободи та обов'язки національних меншин
25. Механізм та гарантії реалізації прав національних меншин
26. Поняття, принципи та форми територіального устрою

27. Правовий статус Автономної Республіки Крим.
28. Адміністративно-територіальний устрій України.
29. Поняття виборчої системи і виборчого права.
30. Принципи виборчого права України.
31. Побудова виборчої системи України.
32. Виборчий процес в Україні.
33. Сутність і місце політичних партій і громадських організацій у політичній системі України.
34. Особливості становлення політичних партій в Україні.
35. Правове регулювання статусу політичних партій і громадських організацій.
36. Нормативне регулювання взаємовідносин держави і релігійних організацій.
37. Загальна характеристика законодавства про місцеве самоврядування. Поняття і принципи місцевого самоврядування.
38. Порядок формування органів місцевого самоврядування.
39. Компетенція місцевих рад і їх акти.
40. Форми і методи діяльності місцевих рад як органів місцевого самоврядування.

ЗАДАЧІ З КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

1. Громадянин Канади, українець за походженням бажає взяти участь у виборах до Верховної Ради України. За яких умов це можливо?

2. 22-річний громадянин України, який здобув політичну освіту у вищому навчальному закладі Німеччини щойно повернувся додому і бажає взяти участь у виборах до Верховної Ради України. Чи вдасться йому це зробити?

3. 18-річний Володимир К. навчається закордоном. Чи зможе він взяти участь у виборах?

8. Громадянин Вірменії, який постійно проживає на території України протягом останніх трьох років, володіє українською мовою в обсязі, достатньому для спілкування, має намір отримати громадянство України до кінця року. Чи зможе він це зробити?

4. В Україні проголошено проведення Всеукраїнського референдуму за народною ініціативою. За яких умов це можливо? До бюлетеня для голосування внесено питання:

1) чи погоджуєтеся ви з тим, щоб в Україні було дозволено подвійне громадянство?

2) чи згодні ви з введенням прогресивного податку на прибутки фізичних осіб? Прокоментуйте внесені до бюлетеня питання.

5. З 2013 р. у Бельгії спрощується порядок отримання громадянства для відомих людей. Знаменитостям достатньо буде довести, що надання їм підданства дозволить Бельгії поліпшити свій імідж на світовій арені. Яку назву має такий спосіб набуття громадянства? Чи передбачений він законодавством України? Як ви до нього ставитеся?

6. Президент України достроково припинив свої повноваження через хворобу. Обов'язки Президента України на період до

обрання і вступу на пост нового Президента України було покладено на Прем'єр-міністра України. Прем'єр-міністр України призначив всеукраїнський референдум щодо змін Конституції України. Прокоментуйте ситуацію?

7. Одна з партій має намір висунути кандидатом на чергових президентських виборах 2015 р. відомого молодого письменника 14. 06. 1980 р. н., який розробив цікаву програму. Кандидат має право голосу, постійно проживає в Україні протягом усього життя, володіє державною мовою. Прокоментуйте ситуацію?

8. Президент США є головою держави та головою виконавчої влади. Що можна сказати про конституційно-правовий статус Президента України? Які важелі впливу має Президент на законодавчу, виконавчу та судову гілки влади?

9. Якою за порядком внесення змін є Конституція України: жорсткою, гнучкою чи змішаною? Відповідь обґрунтуйте.

10. Депутати новообраної Верховної Ради України вимагають, щоб Кабінет Міністрів України склав свої повноваження перед новообраним парламентом. Чи правомірні подібні вимоги?

11. У деяких державах існує відповідальність громадян за неучасть у виборах. Як ви ставитеся до подібних мір в Україні? До чого може призвести пасивна громадянська позиція?

12. Професора вищого навчального закладу, викладача конституційного права обрано до складу Верховної Ради України. Чи зможе він викладати у вищій школі?

13. Міністра зовнішніх справ обрано до складу Верховної Ради України. Чи зможе він поєднувати ці посади? Які можливі шляхи розв'язання цієї ситуації?

14. Напередодні парламентських виборів у м. Луганську було запропоновано організувати партію «Виборців Луганщини» з місцевим статусом. Чи можлива діяльність такої партії?

15. Президент України повернув новий закон для повторного розгляду до парламенту і зазначив, що не має наміру його підписувати у подібній редакції. Парламентська більшість наголошує саме на такій редакції закону. Ваші знайомі вважають, що цей закон вже не буде прийнятим. Яка ваша точка зору?

16. Яким правом користуються депутати для того, щоб виконувати обіцянки, надані виборцям? Чи можна назвати мандат депутата України імперативним?

17. Доведіть, що в українському законодавстві відносно набуття громадянства діють і принцип «права крові» і принцип «права ґрунту».

18. Громадянин Російської Федерації, одружений на громадянці України, звернувся до комісії з питань громадянства при Президенті України з проханням прийняти його до громадянства України автоматично на підставі шлюбу. Прокоментуйте ситуацію?

19. Чим відрізняються між собою такі способи припинення громадянства України як позбавлення та втрата? Чи не суперечить втрата громадянства принципу неможливості позбавлення громадянина України громадянства?

20. У подружжя іноземців – громадян Румунії, які вже 5 років на законних підставах проживають в Україні, народилася дитина. Громадянином якої держави вона стане?

21. Батьки 16-річного Сергія та 12-річної Наталки набули громадянства Італії. Чи змінилося автоматично громадянство дітей із зміною громадянства батьків?

22. У законодавстві окремих держав дозволено застосовувати в якості міри покарання позбавлення громадянства для натуралізованих громадян. Чи можливо це за законодавством України? Доведіть.

23. Листоноша помилково поклала листа, адресованого сусідам, у поштову скриньку громадянки М. Незважаючи на те, що громадянка М. прочитала, кому адресовано листа, вона його все-таки відкрила, мотивуючи це тим, що можливо у листі щось термінове, а сусіди перебувають у закордонному відрядженні. Переконавшись, що нічого термінового у листі немає, громадянка М. поклала листа у скриньку сусідів. Дайте правову оцінку діям громадянки М.

24. Громадянин Польщі, що працював в Україні, по закінченні контракту вирішив повернутися додому. Чи зможе він вільно покинути територію України? За яких обставин право виїзду з України для іноземних громадян може бути обмежено?

25. На виховну годину в одну із міських шкіл, на якій обговорювалися проблеми поширення алкоголізму, куріння та наркоманії у молодіжному середовищі, було запрошено священнослужителя місцевої церкви. Після виховної години священнослужитель звернувся до директора із пропозицією ввести в якості обов'язкового предмету урок Закону Божого, що на його думку, сприяло б духовному розвитку молоді. Що має відповісти директор школи?

26. Законом України «Про громадянство України» від 08.10.1991 р. було передбачено втрату громадянства України, у випадку, якщо громадянин України, перебуваючи за межами України, не став на консульський облік протягом семи років. Новий закон України «Про громадянство» від 18.01.2001 р. не передбачає обов'язку громадян України ставати на тимчасовий консульський облік, а також відповідальності за неперебування на такому обліку. Прокоментуйте зміни у законодавстві.

27. Жінка, що вийшла заміж за іноземця, автоматично отримала громадянство чоловіка. Чи втратить вона українське громадянство?

28. У ході передвиборчих перегонів в одній із міських газет було надруковано відомості з медичної картки приватної клініки

кандидата у депутати. Що б зробили ви на місці цього кандидата?

29. З метою поліпшення криміногенної ситуації в регіоні на виконання обіцянок своєї передвиборчої програми одна з партій приступила до формування власного воєнізованого формування, яке б мало підтримувати порядок на вулицях. Прокоментуйте цю ситуацію.

30. Як ви вважаєте, чому існують певні обмеження, пов'язані із здійсненням підприємницької діяльності депутатами, посадовими і службовими особами органів державної влади та органів місцевого самоврядування? Чи не відбувається в цьому випадку порушення прав та свобод людини?

31. В одному фантастичному оповіданні, поліція часу заарештувала чоловіка у 2012 р. за злочин, який він скоїть у майбутньому – у 2023 р. Прокоментуйте дії поліції часу за українським законодавством.

32. В одній з міських шкіл запропоновано ввести додаткові платні курси для підготовки до складання ЗНО із загальноосвітніх предметів. Чи не суперечить це законодавству України?

33. Вчительку однієї із шкіл звільнили за те, що вона здійснювала молитву на перерві. Адміністрація школи мотивувала це тим, що школу в Україні відокремлено від церкви і тому вчителька не мала права займатися релігійними обрядами на роботі. Чи правомірні дії адміністрації школи?

34. Віктор Іванович відмовляється сплачувати податки зі своїх прибутків, оскільки стверджує, що сплата податків є його правом, а не обов'язком. Прокоментуйте ситуацію.

35. Власник поліграфії у зв'язку із виробничою необхідністю вирішив перевести одну із працівниць на виконання робіт, пов'язаних із застосуванням свинцевих сплавів на час хвороби працівника, який постійно виконував цю роботу. Працівниця заявила, що згідно Наказу Міністерства охорони здоров'я

України від 29 грудня 1993 року № 256 «Про затвердження Переліку важких робіт та робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок», власник не може вимагати від неї виконання подібної роботи. На що власник відповів, що у Конституції проголошено рівність чоловіка і жінки у професійній діяльності, а Конституція має вищу юридичну силу. Тому працівниця має приступити до виконання своїх обов'язків або буде звільнена. Прокоментуйте ситуацію.

36. Фармацевтична компанія надала одній із шкіл вітамінний комплекс, який шкільна адміністрація почала поширювати серед школярів. Виявилось, що цей вітамінний препарат є не зареєстрованим в Україні. Які права було порушено?

37. 16-річному Кирилові було відмовлено у вступі до молодіжної організації «Патріоти України», оскільки його батьки є громадянами Росії. Прокоментуйте ситуацію з точки зору конституційних прав і свобод.

38. Студент одного з вузів висловився проти вивчення у вищих навчальних закладах такого предмету як «релігієзнавство», оскільки релігія за законодавством не повинна впливати на освіту. Чи відповідає це Конституції України? Поясніть.

39. Який територіальний статус може мати громадська організація?

40. Учень 11-го класу Андрій К. має бажання вступити до однієї з партій. Як і за яких умов він може це здійснити?

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Україна є:

- 1) міжнародною організацією;
- 2) республікою рад;
- 3) конфедерацією;
- 4) федерацією;
- 5) унітарною державою.

2. Предмет конституційного права України становлять:

- 1) відносини, які визначають основоположні засади народовладдя, суверенітету народу;
- 2) відносини, які визначають основоположні засади функціонування держави;
- 3) відносини, які визначають організацію побудови держави;
- 4) відносини, які визначають характер зв'язків між державою й особою;
- 5) вірно все вищенаведене.

3. Згідно з Конституцією України, головним обов'язком держави є:

- 1) забезпечення ефективного розвитку економіки;
- 2) забезпечення обороноздатності країни;
- 3) утвердження та забезпечення прав і свобод людини;
- 4) розвиток міжнародного співробітництва;
- 5) формування та розвиток правової системи.

4. Основні методи конституційного права України:

- 1) метод заборони;
- 2) метод ліцензування;
- 3) метод квотування;
- 4) метод заохочення;
- 5) вірно все вищенаведене.

5. За формою правління Україна є:

- 1) парламентською республікою;
- 2) президентською республікою;

- 3) президентсько-парламентською республікою;
- 4) парламентсько-президентською республікою;
- 5) складною унітарною державою з автономним утворенням.

6. Основні методи конституційного права України:

- 1) покладення обов'язків;
- 2) установлення прав;
- 3) метод заборони;
- 4) метод дозволяння;
- 5) вірно все вищенаведене .

7. Основні функції конституційного права:

- 1) політичні, охоронні, заборонні, уповноважуючі, духовні;
- 2) політичні, економічні, духовні, релігійні, соціальні;
- 3) політичні, економічні, духовні, ідеологічні, соціальні;
- 4) політичні, соціально-економічні, правотворчі, духовні, інтегративні;
- 5) соціальні, нормативні, регулятивні, охоронні.

8. Декларація про державний суверенітет України була прийнята:

- 1) 16 липня 1990 р.;
- 2) 24 серпня 1990 р.;
- 3) 16 липня 1991 р.;
- 4) 24 серпня 1991 р.;
- 5) 1 грудня 1991 р.

9. Найважливіші характерні риси методів конституційного права:

- 1) гласність;
- 2) демократизм;
- 3) свобода слова;
- 4) імперативний характер;
- 5) вірно все вищенаведене.

10. Постанова Верховної Ради УРСР "Про проголошення незалежності України" була прийнята:

- 1) 16 липня 1990 р.;
- 2) 24 серпня 1991 р.;
- 3) 1 грудня 1991 р.;
- 4) 17 вересня 1992 р.;
- 5) 28 червня 1996 р.

11. Конституція України була прийнята:

- 1) 1 грудня 1991 р.;
- 2) 16 липня 1992 р.;
- 3) 24 серпня 1992 р.;
- 4) 28 червня 1996 р.;
- 5) 24 серпня 1996 р.

12. Всеукраїнський референдум із питання про проголошення незалежності України відбувся:

- 1) 16 липня 1990 р.;
- 2) 24 серпня 1990 р.;
- 3) 1 грудня 1990 р.;
- 4) 28 червня 1991 р.;
- 5) 1 грудня 1991 р.

13. Акт проголошення незалежності України був прийнятий

- 1) 28 червня 1990 р.;
- 2) 24 серпня 1990 р.;
- 3) 24 серпня 1991 р.;
- 4) 1 грудня 1991 р.;
- 5) 28 червня 1992 р.

14. Конституція України складається з:

- 1) преамбули та 5 розділів;
- 2) преамбули та 15 розділів;
- 3) преамбули та 27 розділів;
- 4) преамбули та 35 розділів;
- 5) преамбули та 161 розділу.

15. Конституція України має статей:

- 1) 45;
- 2) 99;

- 3) 150;
- 4) 161;
- 5) 175.

16. Єдиним джерелом влади в Україні є:

- 1) народ України;
- 2) Верховна Рада України;
- 3) Президент України;
- 4) Конституція України;
- 5) всеукраїнський референдум.

17. Громадянин України:

- 1) може мати подвійне громадянство;
- 2) може бути громадянином іншої держави;
- 3) не може мати іншого громадянства;
- 4) може бути позбавлений громадянства України;
- 5) не може проживати на території іншої держави.

18. Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на:

- 1) центральну, обласну та районну;
- 2) державну та громадську;
- 3) законодавчу, виконавчу та судову;
- 4) загальнодержавну та місцеву;
- 5) органи державної влади й органи місцевого самоврядування.

19. Систему конституційного права України становлять:

- 1) конституційно-правові норми та конституційно-правові відносини;
- 2) принципи конституційного права, конституційно-правові норми та інститути;
- 3) конституційно-правові норми, методи конституційного права;
- 4) конституційно-правові норми діяльності;
- 5) вищі, центральні та місцеві органи державної влади.

20. В Україні визнається і діє конституційний принцип:

- 1) соціальної справедливості;
- 2) верховенства права;
- 3) верховенства закону;
- 4) дозволено те, що дозволено законом;
- 5) дозволено те, що не заборонено законом.

21. Найвищу юридичну силу в Україні має:

- 1) Конституція України;
- 2) рішення всеукраїнського референдуму;
- 3) Регламент Верховної Ради України;
- 4) Основи законодавства України;
- 5) рішення Конституційного Суду України.

22. Згідно з Конституцією Україна є:

- 1) позаблокова держава;
- 2) світська держава;
- 3) держава з ринковою економікою;
- 4) соціальна держава;
- 5) національна держава.

23. Згідно з Конституцією Україна є:

- 1) миролюбна держава;
- 2) позаблокова держава;
- 3) країна з перехідною економікою;
- 4) християнська держава;
- 5) суверенна держава.

24. Згідно з Конституцією Україна є:

- 1) демократична держава;
- 2) громадянська держава;
- 3) прогресивна держава;
- 4) позаблокова держава;
- 5) вільна держава.

25. Згідно з Конституцією Україна є:

- 1) соціалістична держава;
- 2) правова держава;

- 3) народна держава;
- 4) світська держава;
- 5) громадянська держава.

26. Згідно з Конституцією Україна є:

- 1) федеративна держава;
- 2) суб'єкт міжнародного права;
- 3) європейська держава;
- 4) незалежна держава;
- 5) християнська держава.

27. В Україні визнається і гарантується:

- 1) діяльність міжнародних організацій;
- 2) міжнародні договори та документи;
- 3) місцеве самоврядування;
- 4) діяльність спостерігачів міжнародних організацій;
- 5) право націй на самовизначення.

28. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України:

- 1) не допускається;
- 2) можливе після внесення відповідних змін до Конституції України;
- 3) можливе за згодою Верховної Ради України;
- 4) можливе, якщо вони відповідають міжнародним правовим актам;
- 5) можливе тимчасове укладення таких договорів.

29. Інститутами конституційного права є:

- 1) інститут прав і свобод людини й громадянина;
- 2) інститут відповідальності;
- 3) Інститут держави й права ім. В. М. Корецького;
- 4) інститут державної та приватної власності;
- 5) інститут виконання покарань.

30. Конституційний лад України може змінювати:

- 1) Верховна Рада України;
- 2) Президент України;
- 3) Кабінет Міністрів України;
- 4) народ України;
- 5) Конституційний Суд України.

31. Основними ознаками конституційно-правової норми є:

- 1) найвища юридична сила;
- 2) установчий характер;
- 3) найбільша стабільність;
- 4) підвищений рівень охорони з боку держави;
- 5) вірно все вищенаведене.

32. Державною мовою України є:

- 1) українська та російська мови;
- 2) мова, якою спілкується більшість населення території держави;
- 3) українська мова;
- 4) російська мова;
- 5) мова, визначена відповідним рішенням органу місцевого самоврядування як державна.

33. Об'єктами права власності народу України є:

- 1) залізничний транспорт;
- 2) земля;
- 3) дороги;
- 4) історичні пам'ятки;
- 5) житлові будинки.

34. Джерелами конституційного права України є:

- 1) конституційно-правові норми й інститути
- 2) конституційні звичаї та регламенти;
- 3) акти органів місцевого самоврядування;
- 4) конституційно-правові відносини;
- 5) вірно все вищенаведене.

35. Джерелами конституційного права України є:

- 1) Конституція України;
- 2) міжнародні угоди України;
- 3) акти Конституційного Суду України;
- 4) акти референдумів;
- 5) вірно все вищенаведене.

36. Об'єктами права власності народу України є:

- 1) Збройні Сили України;
- 2) гідроелектростанції;
- 3) атмосферне повітря;
- 4) навчальні заклади;
- 5) вірно все вищенаведене.

37. Суб'єктами конституційного права України є:

- 1) органи державної влади України;
- 2) громадяни України;
- 3) іноземці;
- 4) сільська рада;
- 5) вірно все вищенаведене.

38. Державним символом України є:

- 1) столиця України;
- 2) український народ;
- 3) Президент України;
- 4) Верховна Рада України;
- 5) Державний Прапор України.

39. Державним символом України є:

- 1) Державний Герб України;
- 2) грошова одиниця – гривня;
- 3) українська мова;
- 4) законність;
- 5) Президент України.

40. Державним символом України є:

- 1) територія України;
- 2) Державний Гімн України;
- 3) український народ;
- 4) грошова одиниця - гривня;

41. Громадянин України:

- 1) не може бути позбавлений громадянства;
- 2) може бути позбавлений громадянства;
- 3) може бути виданий іншій державі;
- 4) може бути висланий за межі України;
- 5) може мати подвійне громадянство.

42. Юридичні властивості Конституції України:

- 1) є основою правової системи України;
- 2) особливий порядок прийняття;
- 3) це - Основний Закон;
- 4) юридичне верховенство;
- 5) вірно все вищенаведене.

43. Громадянин України:

- 1) може мати множинне громадянство;
- 2) не може бути позбавлений права змінити громадянство;
- 3) може бути громадянином іншої держави;
- 4) може перебувати на службі у збройних силах іншої держави;
- 5) може бути вигнаний за межі України.

44. За формою зовнішнього виразу конституції поділяються на:

- 1) демократичні, авторитарні, тоталітарні;
- 2) жорсткі, гнучкі, змішані;
- 3) постійні, тимчасові, проміжні;
- 4) писані, неписані, змішані;
- 5) октройовані, народні, договірні.

45. Громадянин України:

- 1) може бути вигнаний за межі України;

- 2) може мати подвійне громадянство;
  - 3) може бути позбавлений громадянства;
  - 4) може перебувати на службі у правоохоронних органах іншої держави;
  - 5) не може бути вигнаний за межі України.
46. За порядком прийняття конституції поділяються на:
- 1) парламентські, президентські, референдні;
  - 2) октройовані, народні, договірні;
  - 3) жорсткі, гнучкі, проміжні;
  - 4) постійні, строкові, тимчасові;
  - 5) прогресивні, демократичні, тоталітарні.
47. Громадянин України:
- 1) може бути громадянином іншої держави;
  - 2) може бути виданий іншій державі;
  - 3) не може бути виданий іншій державі;
  - 4) може бути вигнаний за межі України;
  - 5) за вчинення тяжких злочинів може бути позбавлений громадянства.
48. Іноземці й особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах:
- 1) користуються тими самими правами, що й громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією та законами України;
  - 2) користуються такими ж правами, як і в себе на батьківщині;
  - 3) не можуть нести адміністративну відповідальність;
  - 4) не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності;
  - 5) не можуть бути вислані за межі України.
49. Конституція України є:
- 1) писана кодифікована;
  - 2) народна;
  - 3) жорстка;
  - 4) конституція унітарної держави;

5) вірно все вищенаведене.

50. Іноземці й особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах:

- 1) можуть брати участь у виборах органів місцевого самоврядування;
- 2) не можуть затримуватися працівниками правоохоронних органів;
- 3) не можуть притягуватися до адміністративної відповідальності;
- 4) користуються тими самими свободами, що й громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією й законами України;
- 5) не можуть бути видані іншій державі.

51. Класичний перелік елементів конституції:

- 1) вступ, глави, розділи, статті, висновки;
- 2) преамбула, глави, додатки, зміст;
- 3) преамбула, основна частина, заключні, перехідні та додаткові положення;
- 4) вступ, основна частина, висновок, додатки;
- 5) преамбула, основний текст, поправки.

52. Основна частина Конституції України має:

- 1) 11 розділів;
- 2) 12 розділів;
- 3) 13 розділів;
- 4) 14 розділів;
- 5) 15 розділів.

53. Збройні Сили України не можуть бути використані:

- 1) за межами території України;
- 2) в етнічних конфліктах;
- 3) для обмеження прав і свобод громадян;
- 4) у мирний час;

54. Основні функції Конституції України:

- 1) політична;
- 2) економічна;
- 3) ідеологічна;
- 4) соціальна;
- 5) вірно все вищенаведене.

55. Збройні Сили України не можуть бути використані:

- 1) із метою повалення конституційного ладу;
- 2) на території країн СНД;
- 3) у зонах екологічного лиха;
- 4) у разі оголошення надзвичайного стану;
- 5) в усіх зазначених випадках.

56. Основними формами реалізації конституційних норм є:

- 1) застосування, виконання, використання, забезпечення;
- 2) виконання, використання, дотримання, застосування;
- 3) виконання, покарання, порушення, застосування;
- 4) додержання, захист, забезпечення, гарантування;
- 5) виконання, використання, звернення, забезпечення.

57. Права та свободи людини і громадянина в Україні:

- 1) не можуть бути скасовані;
- 2) гарантуються державою;
- 3) є невідчужуваними;
- 4) є непорушними;
- 5) вірними є всі зазначені відповіді.

58. Основні форми правової охорони Конституції України:

- 1) судовий захист прав і свобод громадян;
- 2) право на звернення;
- 3) підзвітність і підконтрольність органів влади;
- 4) конституційний контроль і конституційний нагляд;

59. Конституція Української Народної Республіки була прийнята:

- 1) 7 листопада 1917 р.;

- 2) 20 лютого 1918 р.;
- 3) 29 квітня 1918 р.;
- 4) 19 травня 1919 р.;
- 5) 30 жовтня 1920 р.

60. Обов'язком громадян України є:

- 1) охорона громадського порядку;
- 2) надання допомоги правоохоронним органам;
- 3) захист незалежності України;
- 4) додержання правил поведінки;
- 5) повідомлення про правопорушення.

61. Конституції, які було прийнято за радянського періоду української державності:

- 1) 1917, 1922, 1936, 1977 рр.;
- 2) 1918, 1924, 1937, 1977 рр.;
- 3) 1918, 1929, 1937, 1978 рр.;
- 4) 1919, 1929, 1936, 1977 рр.;
- 5) 1919, 1929, 1937, 1978 рр.

62. Обов'язком громадян України є:

- 1) участь у виборах;
- 2) попередження протиправних діянь;
- 3) виховання дітей;
- 4) захист територіальної цілісності України;
- 5) надання інтернаціональної допомоги.

63. Гарантами конституційного ладу України є:

- 1) народ України;
- 2) Конституція й закони України;
- 3) суди загальної юрисдикції;
- 4) Конституційний Суд України;
- 5) вірно все вищенаведене.

64. Обов'язком громадян України є:

- 1) незаподіяння шкоди природі;
- 2) участь у державному управлінні;

- 3) участь у політичних партіях;
- 4) участь у виборах;
- 5) праця на благо України.

65. Обов'язком громадян України є:

- 1) участь у виборах Президента України;
- 2) виконання інтернаціонального обов'язку;
- 3) охорона довкілля;
- 4) незаподіяння шкоди культурній спадщині;
- 5) надання невідкладної допомоги потерпілим від стихійного лиха.

66. Обов'язком громадян України є:

- 1) охорона культурної спадщини;
- 2) участь у державному управлінні;
- 3) сплата податків;
- 4) охорона громадського порядку;
- 5) підтримка соціально незахищених громадян.

67. Обов'язком громадян України є:

- 1) дотримання законів України;
- 2) участь у виборах і референдумах;
- 3) участь у політичних партіях;
- 4) захист рослинного і тваринного світу;
- 5) виховання дітей.

68. Обов'язком громадян України є:

- 1) захист державного та суспільного ладу;
- 2) непосягання на права та свободи інших людей;
- 3) охорона громадського порядку;
- 4) повага до вищих посадових осіб України;
- 5) захист тваринного світу.

69. Основними формами безпосередньої демократії в Україні є:

- 1) участь у політичних партіях;
- 2) опитування;
- 3) вибори;

- 4) участь у державному управлінні;
- 5) оскарження дій посадових осіб.

70. Основними формами безпосередньої демократії в Україні є:

- 1) кворум;
- 2) промульгація;
- 3) пропозиція;
- 4) дискримінація;
- 5) референдум.

71. Основними принципами виборів в Україні є:

- 1) конкретність;
- 2) нормативність;
- 3) альтернативність;
- 4) загальність;
- 5) ефективність.

72. Основними принципами виборів є:

- 1) обов'язковість;
- 2) рівність;
- 3) оперативність;
- 4) демократизм;
- 5) законність.

73. Незнання законів України:

- 1) визнається пом'якшуючою обставиною;
- 2) не звільняє від юридичної відповідальності;
- 3) виключає адміністративну відповідальність;
- 4) передбачає заміну покарання;
- 5) визнається обтяжуючою обставиною.

74. Право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України належить

- 1) народним депутатам;
- 2) Прем'єр-міністрові України;
- 3) Генеральному прокуророві України;
- 4) міністрові юстиції України;
- 5) трудовим колективам.

75. Право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України належить:

- 1) Конституційному Судові України;
- 2) політичним партіям;
- 3) Раді національної безпеки й оборони;
- 4) Президентові України;
- 5) місцевим органам виконавчої влади.

76. Право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України належить:

- 1) Верховному Суду України;
- 2) Кабінету Міністрів України;
- 3) громадянам України;
- 4) центральним органам виконавчої влади;
- 5) Голові Конституційного Суду України.

77. Право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України має:

- 1) Антимонопольний комітет України;
- 2) Служба безпеки України;
- 3) Секретаріат Президента України;
- 4) Секретаріат Верховної Ради України;
- 5) Національний банк України.

78. Від імені Верховної Ради України контроль за використанням коштів Державного бюджету України здійснює:

- 1) Рахункова палата;
- 2) Бюджетний комітет Верховної Ради України;
- 3) Міністерство фінансів;
- 4) Національний банк України;
- 5) Генеральна прокуратура України.

79. Парламентський контроль за дотриманням конституційних прав і свобод людини та громадянина здійснює:

- 1) Генеральний прокурор України;

- 2) Представник Президента України у Верховній Раді України;
- 3) Голова Верховної Ради України;
- 4) Уповноважений Верховної Ради України з прав людини;
- 5) Президент України.

80. Державний бюджет України затверджується:

- 1) Президентом України;
- 2) Верховною Радою України;
- 3) Кабінетом Міністрів України;
- 4) Міністерством фінансів України;
- 5) Національним банком України.

81. Державний бюджет України затверджується на:

- 1) 1 рік;
- 2) 2 роки;
- 3) 5 років;
- 4) 10 років.

82. Проект закону про Державний бюджет України готує:

- 1) Національний банк України;
- 2) Міністерство фінансів України;
- 3) Кабінет Міністрів України;
- 4) Президент України;
- 5) Рахункова палата Верховної Ради України.

83. Президент України є:

- 1) главою держави та виконавчої влади;
- 2) главою виконавчої влади;
- 3) главою держави та законодавчої влади;
- 4) главою держави;
- 5) главою уряду України.

84. Президент України:

- 1) обирається Верховною Радою України;
- 2) обирається громадянами України;
- 3) призначається Кабінетом Міністрів України;
- 4) призначається Прем'єр-міністром України;

5) призначається Верховною Радою України.

85. Президентом України може бути обраний громадянин України, який досяг віку:

- 1) 18 років;
- 2) 25 років;
- 3) 30 років;
- 4) 35 років;
- 5) 40 років.

86. Строк, на який обирається Президент України:

- 1) 4 роки;
- 2) 5 років;
- 3) 8 років;
- 4) 10 років.

87. Головою Ради національної безпеки й оборони України за посадою є:

- 1) міністр оборони України;
- 2) голова Служби безпеки України;
- 3) Прем'єр-міністр України;
- 4) Голова Верховної Ради України;
- 5) Президент України.

88. Рада національної безпеки і оборони України створюється при:

- 1) Верховній Раді України;
- 2) Президентові України;
- 3) Кабінетові Міністрів України;
- 4) Міністерстві оборони України;
- 5) Службі безпеки України.

89. У разі дострокового припинення повноважень Президента України виконання обов'язків Президента України покладається на:

- 1) Прем'єр-міністра України;
- 2) Голову Верховної Ради України;

- 3) Голову Конституційного Суду України;
- 4) Голову Верховного Суду України;
- 5) Генерального прокурора України.

90. Кабінет Міністрів України відповідальний перед:

- 1) народом України;
- 2) Верховною Радою України;
- 3) Президентом України;
- 4) Прем'єр-міністром України;
- 5) Генеральною прокуратурою України.

91. Прем'єр-міністр України:

- 1) обирається народом України;
- 2) обирається Верховною Радою України;
- 3) обирається урядом України;
- 4) призначається Президентом України;
- 5) призначається Верховною Радою України.

92. Персональний склад Кабінету Міністрів України:

- 1) призначається Прем'єр-міністром України;
- 2) призначається Президентом України;
- 3) обирається народом України;
- 4) обирається Верховною Радою України;
- 5) призначається урядом України.

93. Відставка Прем'єр-міністра України має наслідком:

- 1) розпуск Парламенту України;
- 2) дострокові парламентські вибори;
- 3) відставку уряду України;
- 4) відставку Президента України;
- 5) не має ніяких наслідків.

94. Нормативні акти, які видає Кабінет Міністрів України:

- 1) закони;
- 2) укази;
- 3) накази;
- 4) рішення;

5) розпорядження.

95. Нормативні акти, які видає Кабінет Міністрів України:

- 1) постанови;
- 2) настанови;
- 3) інструкції;
- 4) вказівки;
- 5) рішення.

96. Виконавчу владу в областях України здійснюють:

- 1) обласні ради;
- 2) виконавчі комітети обласних рад;
- 3) губернатори;
- 4) обласні державні адміністрації;
- 5) мери.

97. Приведення Президента України до присяги здійснює:

- 1) Голова Верховної Ради України;
- 2) Прем'єр-міністр України;
- 3) Голова Конституційного Суду України;
- 4) Голова Верховного Суду України;
- 5) Генеральний прокурор України.

98. Новообраний Президент України вступає на пост не пізніше як через днів після офіційного оголошення результатів виборів:

- 1) 10;
- 2) 20;
- 3) 30;
- 4) 40;
- 5) 60.

99. Повноваження Президента України припиняються достроково у разі:

- 1) відставки;
- 2) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я;
- 3) усунення з поста в порядку імпічменту;
- 4) смерті;

5) усе вищенаведене вірно.

100. Рішення про усунення Президента України з поста в порядку

імпичменту приймає:

- 1) Конституційний Суд України;
- 2) Верховний Суд України;
- 3) Генеральний прокурор України;
- 4) Верховна Рада України;
- 5) всеукраїнський референдум.

101. Прийняття Верховною Радою України резолюції недовіри Кабінетові Міністрів України має наслідком:

- 1) відставку Прем'єр-міністра України;
- 2) відставку Президента України;
- 3) розпуск Верховної Ради України;
- 4) відставку уряду України;
- 5) дострокові парламентські вибори.

102. Акти Кабінету Міністрів України підписує:

- 1) Президент України;
- 2) Голова Верховної Ради України;
- 3) Прем'єр-міністр України;
- 4) Міністр юстиції України;
- 5) Державний секретар Президента України.

103. Генеральний прокурор України призначається на посаду:

- 1) Верховною Радою України;
- 2) Президентом України;
- 3) міністром юстиції України;
- 4) з'їздом суддів України;
- 5) Вищою радою юстиції.

104. Строк повноважень Генерального прокурора України:

- 1) 1 рік;
- 2) 2 роки;
- 3) 3 роки;

- 4) 5 років;
- 5) 9 років.

105. Перше призначення на посаду професійного судді здійснюється:

- 1) Президентом України;
- 2) Верховною Радою України;
- 3) Міністром юстиції України;
- 4) Головою Конституційного Суду України;
- 5) Головою Верховного Суду України.

106. Верховна Рада України приймає постанови:

- 1) більшістю присутніх на засіданні депутатів;
- 2) більшістю від її конституційного складу;
- 3) кваліфікованою більшістю від її конституційного складу;
- 4) кваліфікованою більшістю присутніх на засіданні депутатів;
- 5) простою більшістю від числа депутатів, що проголосували.

107. Верховна Рада України може прийняти резолюцію недовіри Кабінетові Міністрів України:

- 1) кваліфікованою більшістю від її конституційного складу;
- 2) кваліфікованою більшістю присутніх на засіданні депутатів;
- 3) простою більшістю депутатів, що проголосували;
- 4) більшістю присутніх на засіданні депутатів;
- 5) більшістю від її конституційного складу.

108. Якої області немає в складі України:

- 1) Луцька;
- 2) Закарпатська;
- 3) Черкаська;
- 4) Тернопільська;
- 5) Рівненська.

109. Якої області немає в складі України:

- 1) Волинська;
- 2) Ужгородська;
- 3) Хмельницька;

4) Кіровоградська;

110. Голова Верховної Ради України:

- 1) не бере участі у голосуванні у Верховній Раді;
- 2) має право вирішального голосу при голосуванні;
- 3) організовує роботу апарату Верховної Ради України;
- 4) призначає голів місцевих рад;
- 5) контролює діяльність Кабінету Міністрів України.

111. Голова Верховної Ради України:

- 1) веде засідання Верховної Ради України;
- 2) визначає регламент роботи Верховної Ради;
- 3) контролює виконання рішень Верховної Ради;
- 4) звітується перед Президентом України про діяльність Верховної Ради;
- 5) призначає голів місцевих державних адміністрацій.

112. Голова Верховної Ради України:

- 1) здійснює фінансування діяльності служб Верховної Ради;
- 2) підписує акти, прийняті Верховною Радою;
- 3) приймає постанови Верховної Ради України;
- 4) призначає голів постійних комітетів Верховної Ради;
- 5) призначає голів обласних рад.

113. Місцеве самоврядування в Україні здійснюється:

- 1) громадянами України;
- 2) виконавчими комітетами;
- 3) сільськими та селищними головами;
- 4) територіальною громадою;
- 5) місцевими радами.

114. Органами місцевого самоврядування в Україні є:

- 1) міська рада;
- 2) районна державна адміністрація;
- 3) сільські сходи;
- 4) територіальна громада;

5) представник Президента України.

115. Представництво Президента України діє в:

- 1) районах;
- 2) містах;
- 3) областях;
- 4) Автономній Республіці Крим;
- 5) Кабінеті Міністрів України.

116. Основними засадами судочинства в Україні є:

- 1) пріоритет прав та інтересів громадян;
- 2) національна мова;
- 3) демократизм;
- 4) виборність;
- 5) рівність усіх учасників судового процесу перед судом.

117. Суддівське самоврядування вирішує питання:

- 1) призначення суддів;
- 2) відповідальності суддів;
- 3) внутрішньої діяльності судів;
- 4) заохочення суддів;
- 5) касаційного розгляду судових справ.

118. Позачергові сесії Верховної Ради України скликаються:

- 1) Президентом України;
- 2) Головою Верховної Ради України;
- 3) народними депутатами;
- 4) депутатськими фракціями та групами;
- 5) Прем'єр-міністром України.

119. Позачергові сесії Верховної Ради України скликаються на вимогу:

- 1) Президента України;
- 2) Голови Верховної Ради України;
- 3) голови депутатської фракції або групи;
- 4) народного депутата;
- 5) Кабінету Міністрів України.

120. Верховна Рада України є повноважною за умови обрання не менш як:

- 1) однієї третини від її конституційного складу;
- 2) половини від її конституційного складу;
- 3) двох третин від її конституційного складу;
- 4) трьох четвертих від її конституційного складу;
- 5) дев'яносто відсотків від її конституційного складу.

121. Перше засідання Верховної Ради України відкриває:

- 1) Голова Центральної виборчої комісії;
- 2) Президент України;
- 3) Голова Конституційного Суду України;
- 4) Голова Верховної Ради України;
- 5) найстарший за віком народний депутат України.

122. Порядок роботи Верховної Ради України встановлюється:

- 1) Головою Верховної Ради України;
- 2) спеціальною постановою Верховної Ради України;
- 3) головами депутатських фракцій і груп; законом про регламент Верховної Ради України;
- 4) сценарієм проведення засідань Верховної Ради України;
- 5) регламентом Верховної Ради України.

123. Повноваження народних депутатів України починаються з моменту:

- 1) обрання;
- 2) оголошення результатів виборів;
- 3) відкриття першого засідання Верховної Ради України;
- 4) складення присяги;
- 5) отримання депутатського посвідчення.

124. Органом законодавчої влади в Україні є:

- 1) Президент України;
- 2) Верховна Рада України;
- 3) Кабінет Міністрів України;
- 4) Конституційний Суд України;

5) Міністерство юстиції України.

125. Конституційний склад Верховної Ради України - народних депутатів:

- 1) 225;
- 2) 300;
- 3) 350;
- 4) 400;
- 5) 450.

126. Строк повноважень Верховної Ради України:

- 1) 1 рік;
- 2) 3 роки;
- 3) 4 роки;
- 4) 5 років;
- 5) 6 років.

127. Народним депутатом України може бути громадянин України, який на день виборів досяг віку:

- 1) 16 років;
- 2) 18 років;
- 3) 21 рік;
- 4) 25 років;
- 5) 35 років.

128. Народним депутатом України може бути громадянин, який проживає в Україні:

- 1) на час виборів;
- 2) постійно;
- 3) протягом останнього року;
- 4) протягом останніх 5 років;
- 5) протягом останніх 10 років.

129. Народні депутати України:

- 1) не можуть бути членами політичних партій;
- 2) не можуть займатися викладацькою діяльністю;

- 3) не можуть брати участь у страйках;
- 4) не можуть виступати проти рішень Верховної Ради України;
- 5) не можуть бути на державній службі.

130. Позачергові вибори до Верховної Ради України призначаються:

- 1) Головою Центральної виборчої комісії;
- 2) Президентом України;
- 3) Головою Верховної Ради України;
- 4) Верховною Радою України;
- 5) Конституційним Судом України.

131. Виключно всеукраїнським референдумом вирішуються питання:

- 1) про розпуск Верховної Ради України;
- 2) про вотум недовіри Кабінетові Міністрів України;
- 3) про імпічмент Президента України;
- 4) про зміну Конституції України;
- 5) про зміну території України.

132. Референдум в Україні не допускається щодо законопроектів із питань:

- 1) довіри Президентові України;
- 2) довіри Верховній Раді України;
- 3) довіри Кабінету Міністрів України;
- 4) амністії;
- 5) війни та миру.

133. Референдум в Україні не допускається щодо законопроектів із питань:

- 1) податків;
- 2) закордонних інвестицій;
- 3) приватизації;
- 4) участі у миротворчих операціях;
- 5) надання гуманітарної допомоги.

134. Референдум в Україні не допускається щодо

законопроектів із питань:

- 1) зміни Конституції України;
- 2) введення воєнного чи надзвичайного стану;
- 3) оголошення повної мобілізації;
- 4) бюджету;
- 5) недовіри урядові України.

135. Всеукраїнський референдум призначається:

- 1) Президентом України;
- 2) Верховною Радою України;
- 3) Президентом України або Верховною Радою України;
- 4) Центральною виборчою комісією;
- 5) Конституційним Судом України.

136. Право голосу на виборах Президента України мають громадяни України, які на день їх проведення досягли віку:

- 1) 16 років;
- 2) 17 років;
- 3) 18 років;
- 4) 21 рік;
- 5) 25 років.

137. Право голосу на референдумах мають громадяни України, які на день їх проведення досягли віку:

- 1) 18 років;
- 2) 21 рік;
- 3) 25 років;
- 4) 30 років;
- 5) 35 років.

138. В Україні заборонена діяльність політичних партій, дії яких спрямовані на:

- 1) завоювання політичної влади;
- 2) порушення суверенітету держави;
- 3) зміну конституційного ладу;
- 4) формування негативної громадської думки;

5) ведення пропаганди й агітації.

139. В Україні заборонена діяльність політичних партій, дії яких спрямовані на:

- 1) незаконне захоплення державної влади;
- 2) зміну конституційного ладу;
- 3) ведення виборчої кампанії;
- 4) розвиток міжнародного співробітництва;
- 5) підготовку і проведення референдуму.

140. Законопроект про внесення змін до Конституції України може бути внесений:

- 1) народним депутатом України;
- 2) Головою Верховної Ради України;
- 3) Президентом України;
- 4) не менш як половиною депутатів від конституційного складу Верховної Ради України;
- 5) Кабінетом Міністрів України.

141. Законопроект про внесення змін до Конституції України може бути внесений:

- 1) Урядом України;
- 2) не менш як третиною депутатів від конституційного складу Верховної Ради України;
- 3) не менш як половиною депутатів від конституційного складу Верховної Ради України;
- 4) народним депутатом України;
- 5) депутатськими групами й фракціями.

142. Конституційний Суд України складається з:

- 1) 3 суддів;
- 2) 9 суддів;
- 3) 15 суддів;
- 4) 18 суддів;
- 5) 30 суддів.

143. Суддею Конституційного Суду України може бути

громадянин України, який проживає в Україні:

- 1) постійно;
- 2) протягом останнього року;
- 3) протягом останніх 5 років;
- 4) протягом останніх 10 років;
- 5) протягом останніх 20 років.

144. Суддя Конституційного Суду України призначається на:

- 1) 4 роки;
- 2) 5 років;
- 3) 7 років ;
- 4) 9 років;
- 5) довічно.

145. Депутати селищної ради обираються строком на:

- 1) 1 рік;
- 2) 4 роки;
- 3) 5 років;
- 4) 7 років;
- 5) довічно.

146. Міський голова обирається строком на:

- 1) 3 роки;
- 2) 4 роки;
- 3) 5 років;
- 4) 6 років;
- 5) 10 років.

147. На посаду судді може бути рекомендований громадянин України, який досяг віку:

- 1) 21 рік;
- 2) 25 років;
- 3) 30 років;
- 4) 35 років;
- 5) законодавством не встановлено.

148. Кандидат на посаду судді повинен мати стаж роботи в галузі права не менше:

- 1) 3 років;
- 2) 5 років;
- 3) 7 років;
- 4) 10 років;
- 5) законодавством не визначено.

149. Кандидат на посаду судді повинен проживати в Україні не менше:

- 1) 1 року;
- 2) 3 років;
- 3) 5 років;
- 4) 10 років;
- 5) законодавством не визначено.

150. Політичні партії в Україні створюються і діють тільки з статусом:

- 1) міжнародним;
- 2) всеукраїнським;
- 3) місцевим;
- 4) політичним;
- 5) економічним.

151. Політичні партії не можуть мати:

- 1) місцевих осередків;
- 2) банківських рахунків;
- 3) керівних органів;
- 4) воєнізованих формувань;
- 5) вірної відповіді немає.

152. Членом політичної партії може бути громадянин України, який:

- 1) має право голосу на виборах;
- 2) досягла віку 18 років;
- 3) досягла віку 21 рік;
- 4) досягла віку 25 років;

5) вірної відповіді немає.

153. Громадянин України може перебувати одночасно:

- 1) у кількох різних політичних партіях;
- 2) лише в одній політичній партії;
- 3) лише в одній громадській організації;
- 4) у необмеженій кількості політичних партій чи громадських організацій;
- 5) законодавством України це питання не врегульоване.

154. Членами політичних партій можуть бути:

- 1) працівники прокуратури;
- 2) працівники органів внутрішніх справ;
- 3) співробітники СБУ;
- 4) державні службовці;
- 5) вірної відповіді немає.

155. Членами політичних партій не можуть бути:

- 1) військовослужбовці;
- 2) судді;
- 3) працівники прокуратури;
- 4) співробітники СБУ;
- 5) вірно все вищенаведене.

156. Рішення про створення політичної партії має бути підтримане підписами не менше громадян України, котрі мають право голосу на виборах:

- 1) 1 тисяча;
- 2) 10 тисяч;
- 3) 100 тисяч;
- 4) 1 мільйон;
- 5) 3 мільйони.

157. Реєстрацію політичної партії здійснює:

- 1) Президент України;
- 2) Генеральний прокурор України;
- 3) Міністерство юстиції України;
- 4) Кабінет Міністрів України;

5) місцевий орган виконавчої влади.

158. Державний контроль за діяльністю політичних партій здійснює:

- 1) Верховна Рада України;
- 2) Президент України;
- 3) Конституційний Суд України;
- 4) Генеральний прокурор України;
- 5) Міністерство юстиції України.

159. Рішення про утворення територіальних виборчих округів по виборах Президента України приймається:

- 1) Верховною Радою України;
- 2) Президентом України;
- 3) Кабінетом Міністрів України;
- 4) Міністерством юстиції України;

ЛІТЕРАТУРА

Нормативні акти та судові рішення

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 2-го скликання 28 червня 1996 р. // Відом. Верх. Ради України. – 1996. – № 30.
2. Про внесення змін до Конституції України : Закон України від 8 грудня 2004 р. // Відом. Верх. Ради України. – 2005. – № 2. – Ст. 44.
3. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року N 2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10>
4. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. // Відом. Верх. Ради України. – 1990. – № 31.
5. Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р. // Відом. Верх. Ради України. – 1991. – № 38.
6. Про громадянство України : Закон України від 18 січня 2001 р. // Відом. Верх. Ради України. – 2001. – № 13.
7. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22 вересня 2011 р. // Відом. Верх. Ради України. – 2012. – № 19/20.
8. Про біженців : Закон України від 8 липня 2011 р. // Відом. Верх. Ради України. – 2012. – № 16.
9. Про імміграцію : Закон України від 7 червня 2001 р. // Відом. Верх. Ради України. – 2001. – № 41. – Ст. 197.
10. Про національні меншини в Україні : Закон України від 25 червня 1992 р. // Відом. Верх. Ради України. – 1992. – № 36. – Ст. 529.
11. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23 квітня 1991 р. // Відом. Верх. Ради України. – 1991. – № 25. – Ст. 283.

12. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні : Закон України від 11 грудня 2003 р. // Відом. Верх. Ради України. – 2004. – № 15. – Ст. 232.
13. Про звернення громадян : Закон України від 2 жовтня 1996 р. // Відом. Верх. Ради України. – 1996. – № 47. – Ст. 256.
14. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від березня 2000 р. // Відом. Верх. Ради України. – 2000. – № 23. – Ст. 176.
15. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 6 квітня 2000 р. // Відом. Верх. Ради України. – 2000. – № 28. – Ст. 224.
16. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23 грудня 1997 р. // Відом. Верх. Ради України. – 1998. – № 20. – Ст. 99.
17. Про об'єднання громадян : Закон України від 16 червня 1992 р. // Відом. Верх. Ради України. – 1992. – № 34. – Ст. 504.
18. Про політичні партії в Україні : Закон України від 5 квітня р. // Відом. Верх. Ради України. – 2001. – № 23. – Ст. 118.
19. Про всеукраїнський та місцеві референдуми : Закон України від 3 липня 1991 р. // Відом. Верх. Ради України. – 1991. – № 33. – Ст. 443.
20. Про вибори народних депутатів України : Закон України від 17 листопада 2011 р. // Відом. Верх. Ради України. – 2012. – № 10–11. – Ст. 73.
21. Про вибори Президента України : Закон України від 5 березня 1999 р. // Відом. Верх. Ради України. – 1999. – № 14. – Ст. 81.
22. Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів : Закон України від 10 липня 2010 р. // Відом. Верх. Ради України. – 2010. – № 35/36. – Ст. 491.
23. Про Центральну виборчу комісію : Закон України від 30 червня 2004 р. // Відом. Верх. Ради України. – 2004. – № 36. – Ст. 448.

24. Про Державний реєстр виборців : Закон України від 22 лютого 2007 р. // Відом. Верх. Ради України. – 2007. – № 20. – Ст. 282.
25. Про статус народного депутата України : Закон України від листопада 1992 р. // Відом. Верх. Ради України. – 1993. – № 3. – Ст. 17.
26. Про комітети Верховної Ради України : Закон України від 4 квітня 1995 р. // Відом. Верх. Ради України. – 1995. – № 19. – Ст. 134.
27. Про Рахункову палату : Закон України від 11 липня 1996 р. // Відом. Верх. Ради України. – 1996. – № 43. – Ст. 212.
28. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 7 жовтня 2010 р. // Відом. Верх. Ради України. – 2011. – № 9. – Ст. 58.
29. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 9 квітня 1999 р. // Відом. Верх. Ради України. – 1999. – № 20/21. – Ст. 190.
30. Про державну службу : Закон України від 16 грудня 1993 р. // Відом. Верх. Ради України. – 1993. – № 52. – Ст. 490.
31. Про Конституційний Суд України : Закон України від 16 жовтня 1992 р. // Відом. Верх. Ради України. – 1996. – № 49. – Ст. 272.
32. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 7 липня 2010 р. // Відом. Верх. Ради України. – 2010. – № 41/42, 43, 44/45. – Ст. 529.
33. Про Вищу раду юстиції : Закон України від 15 січня 1998 р. // Відом. Верх. Ради України. – 1998. – № 25. – Ст. 146.
34. Про прокуратуру : Закон України від 5 листопада 1991 р. // Відом. Верх. Ради України. – 1991. – № 53. – Ст. 793.
35. Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим : Закон України від 23 грудня 1998 р. // Відом. Верх. Ради України. – 1999. – № 5/6. – Ст. 43.
36. Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим : Закон України від 10 лютого 1998 р. // Відом. Верх. Ради

- України. – 1998. – № 29. – Ст. 191.
37. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. // Відом. Верх. Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.
  38. Про статус депутатів місцевих рад : Закон України від 11 липня 2002 р. // Відом. Верх. Ради України. – 2002. – № 40. – Ст. 290.
  39. Про службу в органах місцевого самоврядування : Закон України від 7 червня 2001 р. // Відом. Верх. Ради України. – 2001. – № 33. – Ст. 175.
  40. Про органи самоорганізації населення : Закон України від 11 липня 2001 р. // Відом. Верх. Ради України. – 2001. – № 48. – Ст. 254.
  41. Про столицю України місто-герой Київ : Закон України від 15 січня 1999 р. // Відом. Верх. Ради України. – 1999. – № 11. – Ст. 79.
  42. Про Регламент Верховної Ради України : Постанова Верховної Ради України від 16 березня 2006 р. // Відом. Верх. Ради України. – 2006. – № 23, № 24/25. – Ст. 202.
  43. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 р. // Відом. Верх. Ради України. – 2005. – № 35/36, №37. – Ст. 446.
  44. Про створення Секретаріату Президента України : Указ Президента України від 14 жовтня 2005 р. // Уряд. кур'єр. – 2005. – № 197.
  45. Про систему центральних органів виконавчої влади : Указ Президента України від 15 грудня 1999 р. // Уряд. кур'єр. – 1999. – 17 груд.
  46. Про Загальне положення про міністерство, інший центральний орган державної виконавчої влади України : Указ Президента України від 12 березня 1996 р. // Уряд. кур'єр. – 1996. – 28 берез.
  47. Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності : Указ Президента України ” від 10 червня 1997 р. // Уряд. кур'єр. – 1997. – 14 черв.
  48. Питання діяльності урядових комітетів : Постанова Кабінету Міністрів України від 14 жовтня 2005 р. //

- Офіц. вісн. України. – 2005. – № 42. – Ст. 2657.
49. Про затвердження Тимчасового регламенту Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 червня 2000 р. // Офіц. вісн. України. – 2000. – № 24. – Ст. 994.

**Навчальна література, монографії, наукові статті,
автореферати**

50. Авер'янов В. Уряд у механізмі поділу влади: недосконалість вітчизняної конституційної моделі Авер'янов / В. Авер'янов // Право України. – 2005. – № 4. – С. 10–15.
51. Актуальні проблеми становлення та розвитку місцевого самоврядування в Україні: Кол. моногр. / [Антоненко В. О., Баймуратов М. О., Батанов О. В. та ін.]; за ред. Кравченка В. В., Баймуратова М. О., Батанова О. В. – К. : Атіка, 2007. – 864 с.
52. Барабаш Ю. Г. Нариси з конституційного права : [зб. наук. пр.] / Юрій Барабаш. – Х. : Право, 2012. – 159 с.
53. Батанов О. В. Конституційне право у сучасному світі: основні напрями та форми розвитку / О. В. Батанов // Бюл. М-ва юстиції України. — 2003. — № 7. – С. 75–81.
54. Батанов О. В. Конституційно-правовий статус територіальних громад в Україні / О. В. Батанов. — К. : Ін Юре, 2003. – 512 с.
55. Батанов О. В. Феноменологія сучасного українського муніципалізму та місцевого самоврядування в Україні / О. В. Батанов // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 4. – С. 77–81.
56. Батанов О. В. Функції територіальних громад як суб'єктів місцевого самоврядування в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право» / О. В. Батанов. – К., 2000. – 20 с.
57. Батанова Н. М. Конституційні делікти в Україні: проблеми теорії та практики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02

- «Конституційне право» / Н. М. Батанова. – К., 2007. – 20 с.
58. Богданова Н. А. Система науки конституційного права / Н. А. Богданова. — М. : Юристь, 2001. – 256 с.
  59. Бурчак Ф. Г. Президент України / Ф. Г. Бурчак ; НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – К. : Ін Юре, 1997. – 24 с. – (Бібліотечка «Нова Конституція України»).
  60. Виборче право України: навч. посіб. / за ред. В. Ф. Погорілка, М. І. Ставнійчук. – К. : Парламент. вид-во, 2003. – 383 с.
  61. Волинка К. Г. Механізм забезпечення прав і свобод особи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право» / К. Г. Волинка. – К., 2000. – 20 с.
  62. Георгіца А. З. Конституційне право зарубіжних країн: підручник / А. З. Георгіца. — Тернопіль : Астон, 2003. – 424 с.
  63. Гладун З. С. Конституційне право України : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. усіх форм навчання / З. С. Гладун, М. П. Федоров, М. Г. Федчишин ; Терноп. нац. екон. ун-т. – Тернопіль : ТНЕУ, 2008. – 564 с.
  64. Годованець В. Ф. Конституційне право України : навч. посіб. / В. Ф. Годованець. – К. : МАУП. – 2005. – 360 с.
  65. Григорук Н. Г. Конституційно-правовий статус народного депутата України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право» / Н. Г. Григорук. – К., 2004.
  66. Демків Р. Я. Конституційне право України : курс лекцій / Р. Я. Демків ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Л. : ЛьвДУВС, 2012. – 331 с.
  67. Державотворення і правотворення в Україні: досвід, проблеми, перспективи: монографія / [За ред. Ю. С. Шемшученка]. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2001 – 656 с.
  68. Дробуш І. В. Функції органів місцевого самоврядування. / І. В. Дробуш. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2003. – 214 с.

69. Європейська Хартія місцевого самоврядування та розвиток місцевої і регіональної демократії в Україні. – К. : Крамар, 2003. – 396 с.
70. Історія конституційного законодавства України : зб. док. / Акад. прав. наук України, НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування ; [упоряд. : В. Д. Гончаренко]. – Х. : Право, 2007. – 254 с.
71. Колодій А. М. Права людини і громадянина в Україні Колодій / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. — К. : Юрінком Інтер, 2004. – 332.
72. Конституційне право України / [За ред. Ю. М. Тодики, В. С. Журавського]. — К.: Ін Юре, 2002. – 542 с.
73. Конституційне право України: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [За ред. В. П. Колісника та Ю. Г. Барабаша]. – Х. : Право, 2008. – 416 с.
74. Конституційне право України : [навч. посіб. для вищ. навч. закл. / Ю. М. Бисага, Ю. Ю. Бисага, Д. М. Белов та ін.] ; Ужгород. нац. ун-т, Ін-т держави і права країн Європи, юрид. ф-т, каф. конституц. права та порівнял. правознавства. – Ужгород : Ліра, 2007. – 370 с.
75. Конституційне право України : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / [Л. К. Байрачна, Ю. Г. Барабаш, Ф. В. Веніславський та ін.] ; за ред. : В. П. Колісник, Ю. Г. Барабаш ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2008. – 415 с.
76. Конституційне право України. Академічний курс : підруч.: У 2 т. / За заг. ред. Ю. С. Шемшученка. – К. : Юридична думка, 2008. –Т. 2. – 800 с.
77. Конституційні права, свободи і обов'язки людини і громадянина в Україні / За ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – К. : Юридична думка, 2008. – 252 с.
78. Конституційні засади економічної системи України : монографія / В. А. Устименко, Р. А. Джабраїлов, В. М. Кампо та ін. ; за ред. : В. А. Устименко ; Нац. акад. наук України, Ін-т екон.-правов. дослідж. – Донецьк : Юго-Восток, 2011. – 218 с.
79. Конституційний транзит в Україні : моделі, алгоритми та

- перспективи : матеріали засід. "круглого столу", 19 листоп. 2010 р. / Регіон. філ. Нац. ін-ту стратег. дослідж. у м. Харкові ; [за заг. ред. : О. А. Фісун]. – Х. : Золоті сторінки, 2010. – 59 с.
80. Корнієнко М. Місцеві вибори: порядок змінено, проблеми залишилися / М. Корнієнко // Вибори та демократія. – 2005. – № 4 (6). – с. 23–28.
  81. Корнієнко М. І. Муніципальне право України. Концептуальні та організаційно-правові питання / М. І. Корнієнко. – К. : Алерта, 2005. – 234 с.
  82. Ключковський Ю. Пропорційні вибори і розвиток партійної системи в Україні / Ю. Ключковський // Вибори та демократія. – 2006. – № 3 (9). – с. 81–84.
  83. Кравченко В. В. Конституційне право України : навч. посіб. [для вищ. навч. закл.] / В. В. Кравченко. – 6-е вид., випр. и допов. – К. : Атіка, 2008. – 592 с.
  84. Куксенко С. І. задачі і рівняння з правознавства / С. І. Куксенко. – Черкаси : ТОВ «Інтеграл-Техноімпекс», 2006. – Ч.1/2. – 79 с.
  85. Орзих М. Ф. Конституционное право Украины : учеб.-метод. пособие / М. Ф. Орзих, А. Р. Крусян ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – 4-е изд., перераб. и доп. – Одесса : Фенікс , 2011. – 225 с.
  86. Орленко В. І. Конституційне право України: посіб. для підготов. до іспітів / В. І. Орленко, В. В. Орленко. – 5-е вид., допов. та перероб. – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2011. – 156 С. – (Б-чка студента).
  87. Погорілко В. Ф. Конституційне право України : підруч. / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко. – К. : Наук. думка; Прецедент, 2006. – 344 с.
  88. Проблеми сучасної конституціоналістики : навч. посіб. / [М. П. Орзіх, М. В. Афанасьєва, В. Р. Барський та ін.]; ред. : М. П. Орзіх ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 267 с.
  89. Прокурорський нагляд в Україні : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / І. І. Когутич [та ін.] ; за ред. : В. Т. Нор ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – К. : Ін Юре, 2011. – 591 с.

90. Рекомендації Європейських інституцій щодо боротьби з дискримінацією в Україні / Укр. Гельсін. спілка з прав людини. – Х. : Права людини, 2008. – 324 с.
91. Рудик П. А. Коментар до конституційних змін : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / П. А. Рудик. – 2-ге вид., переробл. та допов. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 303 с.
92. Селіванов А. О. Конституційна юрисдикція : поняття, зміст, принцип верховенства права, правові позиції по справах правлюдини і конституційних конфліктів у сфері публічної влади : монографія / А. О. Селіванов. – К. : Ін Юре, 2008. – 120 с.
93. Скрипнюк О. В. Конституційне право України : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / О. В. Скрипнюк ; Нац. ун-т «Остроз. акад.», Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького Нац. акад. наук України. – К. : Ін Юре, 2010. – 552 с.
94. Совгіря О. В. Конституційне право України : навч. посіб. / О. В. Совгіря, Н. Г. Шукліна. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 631 с.
95. Совгіря О. В. Конституційне право України. Повний курс : навч. посіб. / О. В. Совгіря, Н. Г. Шукліна. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2012. – 541 с.
96. Судові та правоохоронні органи України : [акад. курс : підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / В. Т. Нор, Н. П. Анікіна, Н. Р. Бобечко ; за ред. : В. Т. Нор. – К. : Ін Юре, 2010. – 238 с.
97. Теліпко В. Е. Конституційне та конституційно-процесуальне право України: Навч. посіб. / В. Е. Теліпко. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 568 с.
98. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн. Академічний курс : підручник / В. М. Шаповал. – 3-є вид., переробл. і доп. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 461 с.
99. Шаптала Н. К. Конституційне право України : [навч. посіб.] / Н. К. Шаптала, Г. В. Задорожня. – Днепропетровськ : ЛізуновПрес, 2012. – 472 с.

100. Шляхтун П. П. Конституційне право України : підруч. [для студ. вищ навч. закл.] / П. П. Шляхтун. – К. : Освіта України, 2010. – 591 с.

Анотація

Словських У. О. Конституційне право України. – Навчально-методичний посібник.

Навчально-методичний посібник «Конституційне право України» складено відповідно до діючої у Державному закладі «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» програми для студентів 3 курсу усіх спеціальностей.

У навчально-методичному посібнику розкрито зміст дисципліни, наведено стислий конспект лекцій та плани практичних занять, питання, тести і правові задачі для підготовки до модульного контролю та заліку, теми для самостійного опрацювання, перелік літератури.

Конспект лекцій до тем курсу складено з урахуванням останніх змін у законодавстві України. Структурно курс поділено на два модулі. Перший модуль висвітлює питання, пов'язані із характеристикою конституційного права як провідної галузі права України. Другий модуль присвячено механізмам здійснення державної влади, проблемам територіального устрою та місцевого самоврядування в Україні. На практичні заняття винесено теми, які носять найбільш дискусійний характер.

Навчально-методичний посібник містить правові задачі, розв'язання яких надає студентам можливість застосувати теоретичні знання з конституційного права у конкретних життєвих ситуаціях.

Тестові завдання та питання до модульних контрольних робіт сприятимуть систематизації та конкретизації пройденого матеріалу, допоможуть студентам ефективно підготуватися до контролю знань.

Перелік літератури містить посилання на найважливіші нормативно-правові акти та навчальну літературу, наукові статті, автореферати дисертацій з конституційного права.

Використання навчально-методичного посібника допоможе студентам оволодіти необхідними знаннями з конституційного права України, самостійно підготуватися до практичних занять та модульних робіт, отримати навички розв'язання правових задач.

Ключові слова: конституційне право, Конституція України, конституційний лад, права і свободи людини й громадянина, органи державної влади, територіальний устрій, місцеве самоврядування.

Аннотація

Еловских У. А. Конституционное право Украины. – Учебно-методическое пособие.

Учебно-методическое пособие «Конституционное право Украины» составлено в соответствии с действующей в Государственном учреждении «Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко» программы для студентов 3 курса всех специальностей.

В учебно-методическом пособии раскрыто содержание дисциплины, приведены краткий конспект лекций и планы практических занятий, вопросы, тесты и правовые задачи для подготовки к модульному контролю и зачета, темы для самостоятельной работы, список литературы.

Конспект лекций к темам курса составлен с учетом последних изменений в законодательстве Украины. Структурно курс разделен на два модуля. Первый модуль содержит вопросы, связанные с характеристикой конституционного права как ведущей отрасли права Украины. Второй модуль посвящен механизмам осуществления государственной власти, проблемам территориального устройства и местного самоуправления в Украине. На практические занятия вынесены темы, которые носят наиболее дискуссионный характер.

Учебно-методическое пособие содержит правовые задачи, решение которых предоставляет студентам возможность применить теоретические знания конституционного права в конкретных жизненных ситуациях.

Тестовые задания и вопросы к модульным контрольным работам должны способствовать систематизации и конкретизации пройденного материала, помочь студентам эффективно подготовиться к контролю знаний.

Список литературы содержит ссылки на важнейшие нормативно-правовые акты и учебную литературу, научные статьи, авторефераты диссертаций по конституционному праву.

Использование учебно-методического пособия поможет студентам овладеть необходимыми знаниями по конституционному праву Украины, самостоятельно подготовиться к практическим занятиям и модульным работам, получить навыки решения правовых задач.

***Ключевые слова:** конституционное право, Конституция Украины, конституционный строй, права и свободы человека и гражданина, органы государственной власти, территориальное устройство, местное самоуправление.*

Annotation

Elovskiyh U. A. Constitutional law of Ukraine. – Teaching and methodical allowance.

Teaching aid "Constitutional Law of Ukraine" is made in compliance with the existing state establishment "Lugansk National University named after Taras Shevchenko" program for 3rd year students of all specialties.

The educational-methodical manual disclosure of discipline, give a brief summary of lectures and practical exercises plans, questions, tests, and legal issues in preparation for the module control and tests, themes for independent work, and References.

Summary of lectures to the themes of the course takes into account the recent changes in the legislation of Ukraine. Structurally the course is divided into two modules. The first module contains questions related to the characteristics of constitutional law as a major branch of the law of Ukraine. The second module focuses on the mechanisms for the implementation of the government, issues of territorial and local government in Ukraine. For practical exercises handed threads, which are the most debatable.

Teaching aid includes legal tasks that gives students the opportunity to apply theoretical knowledge of constitutional law in particular situations.

Test questions and issues to the modular control works to help systematize and specification of the studied material, help students prepare effectively for control of knowledge.

References contains links to the most important regulations and textbooks, research papers, dissertation abstracts on constitutional law.

The use of educational and methodological materials will help students acquire the necessary knowledge of the constitutional law of Ukraine, prepare yourself for practical training and modular work, gain skills to address legal problems.

Key words: *constitutional law, the Constitution of Ukraine, constitutional order, the rights and freedoms of man and citizen, government agencies, Territorial, local government.*

Навчально-методичне видання

СЛОВСЬКИХ Уляна Олексіївна

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

*Навчально-методичний посібник для студентів
усіх спеціальностей університету денної форм навчання*

За редакцією автора
Комп'ютерне макетування – У. О. Єловських
Коректор – Н. С. Безгодова

Здано до склад. 21.11.2012 р. Підп. до друку 21.12.2012 р.
Формат 60×84 1/16. Папір офсет. Гарнітура Times New Roman.
Друк ризографічний. Ум. друк. арк. 10,64. Наклад 300 прим. Зам № 5.

Видавець і виготовлювач
Видавництво Державного закладу
«Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
вул. Оборонна, 2, м. Луганськ, 91011. Тел./факс: (0642) 58-03-20
e-mail: alma-mater@list.ru
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3459 від 09.04.2009 р.